iktisat dergisi AYLIK DERGİ
Ekim 1984 • Sayı: 239 • 200 TL

V. Plan ve Planlama

Yıldırım Aktürk • Nihat Falay • Adnan Kahveci • Yakup Kepenek
Ahmet Kılıçbay • Bilsay Kuruç • Yalçın Küçük • Bilge Okay • Tunç Tayanç

Torino Konseylerinden Cambridge Kolejlerine

Piero Sraffa 1898-1983

İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır.

Ülkemiz.. Dünya pazarları ve İmar Bankası.

Türk ekonomisi
kalkınıyor.
Bütün çabalar,
daha çağdaş, daha yeni
bir Türkiye için.

Ekonomik değişimin
bu noktasında,
Türk işadamlarını bekleyen
bir görev var.
Türk ürünlerine
dünya pazarlarını açmak:

İhracat

TÜRKİYE İMAR BANKASI T.A.Ş.

"evet" demeye hazırdır!

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

İÇİNDEKİLER

Yıldırım Aktürk ile GÖRÜŞME 3

Bilsay Kuruç ile GÖRÜŞME 9

PLAN ve PİYASA (Adnan Kahveci) 16

TÜRKİYE'DE İKTİSADİ PLANLAMANIN YERİ (Ahmet Kılıçbay) 19

ALTERNATİF: PLANLI EKONOMİ (Yalçın Küçük) 22

PLANLAMA TEKNİKLERİMİZ NEDEN YETERSİZDİR? (Bilge Okay) 28

BEŞİNCİ PLAN ÜZERİNE GÖZLEMLER/ DÜŞÜNCELER/SORULAR (Tunç Tayanç) 32

5. PLAN ve MALİ YAPISI (Nihat Falay) 42

BEŞİNCİ PLAN ve SANAYİLEŞMEDEN VAZGEÇİLMESİ (Yakup Kepenek) 47

SRAFFA İÇİN... 52

İtalyan İktisatçısı Piero Sraffa'nın Ölümü (Ghislain Deleplace) 53

Marx'tan Ricardo'ya (ve Saint Simon'a) (Luca Meldolesi) 55

YAYIN ELEŞTİRİSİ/YAYIN TANITMA 60

TÜKETİCİNİN KORUNMASI HAKKINDA BAZI GÖRÜŞLER (Renan Baykan) 62

Sahibi:
İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Esin Kuylulu

Sorumlu Yayın Yönetmeni :
E. Eren Görmüş

Kapak ve Sayfa Düzeni:
Ömer Ülkenciler

ABONE KOŞULLARI
Yıllık 2.400.- TL. (Öğrenci 1.600.- TL.)
6 Aylık 1.200.- TL. (Öğrenci 800.- TL.)

Banka Hesap No:
AKBANK Taksim Şb. (4700)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

YÖNETİM YERİ:
Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İstanbul
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Dergideki yazılar kaynak gösterilerek yayınlanabilir.

Basıldığı yer :
YENİLİK BASIMEVİ
Tel.: 143 55 72 — 145 32 48

Banyonuza bir banyo daha katın.

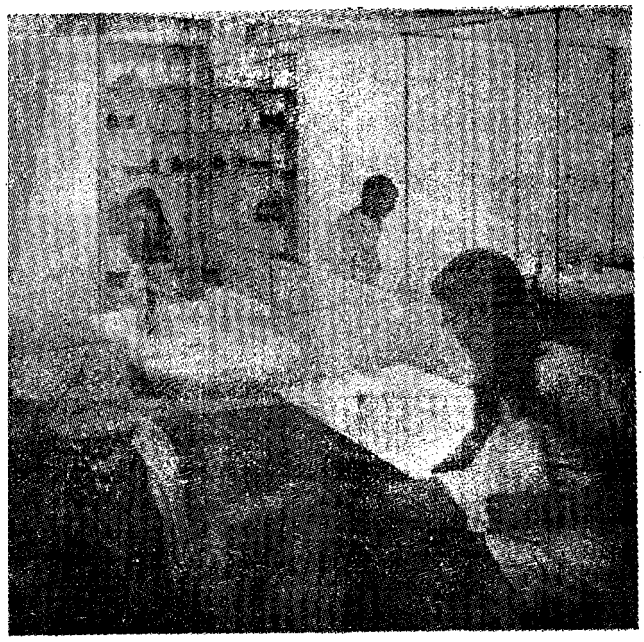

Flotal kristal aynayı koyun banyonuza. Işıltılar dolsun, genişlesin duvarlar. Bir tek fayans bile oynatmadan büyüsün, derinlik kazansın banyonuz. Buhardan, sudan etkilenmeyen, yıllarca aynı nitelikte, aynı güzellikte kalan Flotal kristal ayna ile banyonuza bir banyo daha katın.

FLOTAL®

KRİSTAL AYNA

ADMAR

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat 4-8
Şişli, İstanbul Tel: 146 11 30

Cam Pazarlama A.Ş., Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.'nin bir kuruluşudur.

Aktürk: "On yıllık strateji, beş yıllık 'rolling plan' ve yıllık programlar sistemine geçilecek..."

Dergimiz adına Nail Satılgan'ın görüştüğü Yıldırım Aktürk, Devlet Planlama Teşkilatı eski müsteşarıdır; halen ENKA Holdingde Yönetim Kurulu üyeliği yapmaktadır.

İKTİSAT DERGİSİ — Sayın Yıldırım Aktürk, bu görüşmeye katıldığınız için İktisat Dergisi adına size teşekkür ederiz. Yıldırım Bey, son zamanlarda meslekten iktisatçılar arasında da ekonomiye devlet müdahalesinin kısa dönemde sorunları çözmediği, hatta uzun dönemde biriktirerek ağırlaşmasına yol açtığı yolunda bir eğilim var. Monetarizm, supply-side yaklaşımı, rasyonel bekleyişler okulu, bunun örnekleri arasında. Türkiye'de bu tür görüşlerle, yani devlet müdahalesine karşı görüşlerle meslektaşları arasında sivrilmiş bir iktisatçılar kümesine gerçi pek rastlamıyoruz; ancak 1960'lı yılların başlarıyla bugünü kıyaslayacak olursak kamuoyunda planlamaya karşı duyulan ilgide bir azalmanın gözlemlenmemesi mümkün değil. V. Beş Yıllık Kalkınma Planının da hazırlanması, Mecliste görüşülmesi, kamuoyunda tartışılması, öbür planlarla karşılaştırıldığında, daha bir gürültüsüz, daha bir sessiz gerçekleşti. Bunu neye bağlamak mümkün sizce? Acaba plan olayı, hem dünyada hem Türkiye'de daha gerçekçi boyutlar içinde değerlendirilmeye mi başlandı?

YILDIRIM AKTÜRK — Önce bana bu fırsat verildiği için teşekkür ederim.

Söylediklerinizin sonundan işi ele alacak olursam, Türkiye, 1980 başından beri kendisine yeni bir rota çizme gayreti içinde, ekonomik felsefe ve genelde ekonomi politikalar yaklaşımı olarak. Aslında İkinci İzmir İktisat Kongresinde de sunulan tebliğlerin çoğunda bu yönde bir ittifak sağlanmış idi. Yani geçmiş dönemlerde olduğu gibi alternatif modellerin tartışmaya açıldığı, gelişme felsefelerinin irdelendiği bir ortam olmaktan çok beş yıllık planlama faaliyeti, '80'den beri sürdürülen yapı değişikliğini perçinleyecek, onu biraz daha ileriye götürecek bir devamlılık arz ettiği için, belki o anlamda bir yenilik getirmediği için kamuoyunun ilgisini eskilere nazaran yeterince çekmemiş olabilir.

Türkiye, dört tane beş yıllık plan dönemi geçirdi. Bunlardan 27 Mayıstan sonra birincisi, çok şuurlu bir şekilde özellikle kamu yatırımlarındaki dağınıklığı ve disiplinsizliği bir sistem içine oturtmak yaklaşımı ile Devlet Planlama Teşkilatını anayasa gereği kurarak işi ele aldı. Bu yaklaşımda bir hakikat payı var; fakat kalkınmada iki modelden birisini seçmek durumundayız: Ya özel teşebbüse de genişçe yer veren, piyasa ekonomisi dediğimiz, ekonominin tabii kuralları içinde işlemesini sağlayacak bir model veya tepeden inme, merkezi, Doğu Bloku ülkelerinin benimsediği gibi bir dengeler sistemi, daha ziyade üretim hedef-

lerini gerçekleştirmeyi esas alan bir yaklaşım. Bu ikincisinde maalesef tüketim arzularından ve toplumun genel ihtiyaçlarından zaman zaman uzaklaşıldığı, artık Doğu Bloku ekonomilerindeki tatbikattan da gözleniyor. Bu merkezi planlama sisteminin başarısı, son zamanlarda oldukça düşük seviyelere indi. Macaristan gibi o modelden çıkış yolları arayan bazı örnekler, yine işi dönüp dolaşıp kaynakların optimal dağılımı için gerekli olan teşvik mekanizmalarına ve piyasa dengelerine oturtmaya çalışıyor.

Bizim İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Planlarda genelde bir şanssızlığımız, planı ortaya koyan, hazırlayan ekip ile uygulamayı yapan ekibin farklı görüşlerde olması, daha doğrusu plan hazırlığını yapan kadronun tatbik imkânı bulamaması veya tatbikat için ele alındığı anda tatbik edilecek ortamın ve şartların maalesef kaymış olması. Özellikle Dördüncü Planda bu sorunun cevabını rahatlıkla verebilirim: '79 sonu, '80 başında göreve geldiğimizde, evet bir Dördüncü Plan dokümanı elde vardı, anayasa gereği uygulanması gereken bir doküman, denebilir; ancak çok yüksek seviyede seyreden enflasyon ve bozulan dış ödemeler dengesi hakikatleri önünde artık beş yıl sonraki hedeflere mekanik bir şekilde yürünecek bir ortamdan kesinlikle uzaklaşılmış, bir tabiriyle bir yangın söndürme operasyonuna, çok acil tedbirlerin alınması gereğine inanılarak bir aksiyon planı içinde bir nevi günlük ve daha sonra önce kısa vadede, sonra biraz daha uzun vadede düşünecek bir yapıda bir çalışma sergilenmiştir. Planlamanın '80—'84 yılları arasındaki aktivitesinin ağırlık noktası, beş yıllık hedeflerin tatbikatının yönlendirmesini yapmaktan ziyade yıllık, özellikle para piyasası ve dış ödemeler dengesi gibi konjonktürel meselelerde çok daha aktif bir şekilde ekonominin günlük işleyişinin içine girmiş, teşvik politikalarının özellikle ihracata dönük yapı değişikliğini sağlamak için aktif bir şekilde uygulanmasında anahtar rol oynamış ve dolayısıyla uzun vadeli, istişari bir yaklaşımdan ziyade tatbikatın tam içinde ve günlük hadiselere cevap arayan ve formüller geliştiren bir teşkilat yapısına bürünmüştür.

V. Beş Yıllık Plan benim dönemimin son aylarında belli bir olgunluğa kavuşturulmuştu. Şimdi çıkmış olan dokümanda genelde çok büyük bir sapma görmüyorum. Sayın Özal '80 başından beri meselenin içinde olduğu için izlenen ekonomik politikalar 12 Eylül dönemine de tam manasıyla benimsetildi; '80 yılının sonunda herhangi bir rota değişikliği söz konusu olmadı ve bu tatbikatın zahmetli fakat tek çıkış yolu olduğu üzerinde geniş bir ittifak sağlandı. Anavatan Partisinin iktidara geliş platformu ve programının da, büyük ölçüde aynı görüşleri yansıttığı ve Türk halkından başlamış olan bazı işlerin tamamlanması için bir nevi bir misyonla görevlendirildiği de hesaba katılırsa V. Planın ana doğrultusunun mevcudun bir devamı olması ve o anlamda çok büyük bir değişiklik getirmemesini tabii karşılamak lazım. Aynı zamanda Parti dokümanıyla, programıyla da pasajlar olarak çok yakından ilişkili olmasını yadırgayan arkadaşlarımız var. Bu da, Türkiye'de belki siyasi tarihimizde bir yenilik. İlk defa hakikaten söyleneni yapmak üzere bir tavır içinde bir iktidar partisi görüyoruz.

İ.D. — V. Planın bellibaşlı özelliklerini özetler misiniz, Sayın Aktürk? Planın sorunsal, tartışmaya açık yönleri var mıdır? Varsa bunlar nelerdir size göre?

Y.A. — V. Beş Yıllık Planın ana noktalarını özetlemek oldukça kolay; çünkü geçmiş dört yılda ekonomik sayfaları gelişen basınımızın da katkılarıyla bunlar kamuoyuna mal edildi. Gerçekçi bir baza oturtulmuş olduğunu düşündüğüm hedefler arasında günlük kur ayarlamasından hareketle Türk parasının konvertibiliteye yaklaştırılması hadisesini; dışa açılmada bir taraftan ihracatın geliştirilmesi, diğer taraftan ithalatın liberalleştirilmesi ile içerideki ekonomik faaliyetlerimize de giderek daha fazla rekabet, kalite, prodüktivite ve rasyonelleşme anlayışı getirilmesi hadiselerini; kendiliğinden mukayeseli avantajımız olan sektörlere böylece ağırlık verilmiş olacağından kamu eliyle yapılan kapital-yoğun imalat sektörü yatırımları yerine kamunun ağırlık noktasının altyapı, enerji, ulaştırma, tarım ve sosyal altyapı olması kaydıyla özel kesime imalat sanayiinde tamamlayıcı yatırımlarda ağırlıklı yer verilmesini; ödemeler dengesi problemimizin köklü çözüme kavuşturulması için görünmeyen işlemlerin, transit taşımacılık, ticaret, turizm gibi gelirlerin artırılmasını sayabilirim.

Belki eksik veyahut da üzerinde çok dikkatle çalışılması gereken problemli sahalar nelerdir? Zaman sınırlı olduğu için onlara da hemen işaret etmek isterim. Birincisi finans sektörü. Türkiye'de ekonomimizin bugünkü gelişmişlik seviyesi ile irtibatlandırdığımızda bankacılık sektörümüz ve para piyasalarının maalesef yeterli bir gelişme kaydedemediklerini ve ekonominin bu gelişme temposuna ayak uyduracak bir yapıda olmadıklarını görüyoruz. Tasarruf sahibinden sanayiciye, müteşebbise, tüccara kaynakların verimli bir şekilde aktarılmasını, mevcut bankalarımızın ıslahı yanı sıra para piyasa-

sının geliştirilmesiyle ve sermaye piyasasının güçlendirilmesi ve aktivitesinin artırılmasıyla sağlayabileceğiz. Bu eksikliği gideremedikçe maalesef bu sektördeki sürtünmeler ve verimsizlikler, genelde ekonomimizdeki büyüme hızına ve enflasyonla mücadele çalışmalarına bir ölçüde engel oluyor.

Kamu idaresinin düzenlenmesinde ihtilal yapıldığı kanaatindeyim. Ankara'da bakanlık teşkilatlarının düzenlenmesinden tutun da bunun bir sene içinde tamamlanacak olan, bölge, taşra teşkilatlarına kadar yaygınlaştırılması ile ve bürokrasinin azaltılması için sürdürülen şuurlu mücadeleyle bu beş yıllık dönemde büyümeye dönük pozitif bir yaklaşımının bütün devlet kademelerinde yer alacağına, özellikle mesela bir tarım teşkilatının bütün elemanlarıyla üretime dönük bir anlayış içinde teşkilatlanıp çiftçiye, tarlaya hizmet veren bir yapıya kavuşabileceğine inanıyorum.

Problem sahası olarak gördüğüm ikinci bölüm, KİT'ler ve kamu sektöründeki iktisadi faaliyetler. Bunlarda da **privatization** dediğimiz, yani yavaş yavaş bunları özel sektöre devretmek veya daha rasyonel hale getirmek için bir ana görüş ortaya kondu ise de, bu meseleye tatbikatta zorlukları olduğunu bilerek girmemiz lazım. Birincisi, yüksek bir enflasyonla mücadele ederken bu tip yapı değişikliklerini de yanı sıra yapmak oldukça güç bir hadise. Kamu ortaklığı, köprü yaklaşımı benzeri modellerin de aslında uygulanabileceği en güzel ortam, yüzde yirminin altında enflasyon oranlarına indiğimiz bir dönem olacaktır. KİT'lerin verimsizliğinin genelde yine kaynak dağılımı açısından ve kamu harcamaları açısından bir an evvel bir disiplin altına alınması gerektiği ortada. KİT'lerin ıslahındaki zorluk dikkate alınarak, onları daha fazla büyütmeden verimli sektör faaliyetleri artırılarak acaba ekonomideki payları düşürülebilir mi? diye de bir görüş var. Fakat bu, pasif bir yaklaşım oluyor. Giderek bazı kamu sanayi faaliyetlerinin daha verimli —yönetim açısından— bir yapıya kavuşturulması için daha ciddi adımlar atılmasını da elzem görüyorum.

Problem noktalarından bir diğeri de bütçemiz. Bütçede gelirler yönünün eksiklikleri ve özellikle vergi teşkilatının toplayıcı, vergileri tahsil edici bir anlayışa kavuşturulması yanında vergi yapısının düzeltilmesi, cümleler olarak var da Plan dokümanında, bunun tatbikatına mutlaka yeterli ağırlık verilmeli ve burada bir zaman kaybı olmamalı. Aksi takdirde Beş Yıllık Planın ilk yıllarında arzu ettiğimiz, enflasyonu süratle aşağıya çekme faaliyetinde başarımız sınırlı kalacaktır ve bu, bütün göstergeleri etkileyecektir.

İ. D. — Şimdi Yıldırım Bey, V. Planla ilgili eleştirilerin ağırlık noktalarını şöyle özetlemek mümkün: Birincisi, karşılaştırmalı maliyetlerin esas alındığını siz de söylediniz; buradan hareketle dinamik bir sanayileşme amacının, ilk dört plana hâkim olan hızlı sanayileşme amacının terk edildiği ve bu anlamda V. Planın Türkiye'de planlama geleneğinden bir kopuşu temsil ettiği söyleniyor. Kısacası Planın nitel hedefleri, yani öngördüğü üretim yapısı, hatta ihracat yapısı bakımından hedefleri son derece mütevazıdır, bu anlamda gerçekçidir veya aşırı gerçekçidir, denlyor. Planın iç tutarlılığına gelince, bu kez de Planın gerçekçilikten uzak olduğu, yani bu mütevazı hedefleri gerçekleştirmek için bile V. Planın şanslarının düşük olduğu ileri sürülüyor. Burada da öne çıkarılan noktalar, esas itibariyle, Planda yatırımlarda sıklet merkezinin ulaştırma, haberleşme gibi altyapı alanlarından oluşturulacağı öngörüldüğü halde, bu hedeflendiği halde, sermaye/hâsıla katsayısının aşırı düşük gösterilmiş olması; buna karşılık marjinal tasarruf oranının aşırı yüksek öngörülmesi. Bu iki öngörünün son on yılın eğilimlerine ters düştüğü vurgulanıyor. Şimdi, özellikle ulaştırma, haberleşme gibi alanlarda —ki V. Planda yatırımların en fazla toplanacağı alt kesimler bunlar— sermaye/hâsıla katsayısının 10'un üzerinde olduğu, Türkiye'de son yıllarda tasarrufların azaldığı, en azından artmadığı göz önünde tutulacak olursa, Planın iç tutarlılığına yönelen bu eleştiriler hakkında, ayrıca Planın nitel hedefleri, öngördüğü üretim yapısına yönelik eleştiriler hakkında ne söylemek istersiniz?

Y. A. — Son dört yılda özel kesimde tamamlayıcı, darboğaz giderici, rasyonelleştirici, maliyetleri düşürücü, kaliteyi düzeltici dediğimiz marjinal yatırımların ağırlıkta olduğunu görüyoruz. Bir gıda sanayii, bir konfeksiyon sanayii dışında özellikle ara malları ve yatırım malları sanayiinde daha ziyade bu tip, mevcudu daha ileriye götürme, daha ileri götürme anlayışı var.

İ.D. — Tevsi ve rasyonelleştirme yatırımları demek istiyorsunuz marjinal yatırımlar derken galiba.

Y. A. — Evet, onun için marjinal olarak belki sermaye hâsıla oranlarının geçmiş ortalamalara nazaran düşük olmasını izah edebiliriz. Doğrudur da, ekonominin gereği budur. Kaynaklarımızın sınırlı olduğu dönemde yeni kapasiteleri oluşturup bunları kullanamamak yerine hadiseyi bir nevi kendi tabii çarkı içine bıraktığınızda, paranın maliyetinin de yüksek olduğu, yatırım yapmanın zahmetli olduğu dönemde yapılabilecek olan yatırımlar en akılcı ve

en verimli yatırımlardır. Yatırımın verimliliği demek, katsayıların düşmesi demektir. Evet, devlet, kamu sektörü altyapıya ağırlık verecektir; altyapı yatırımları, ulaştırma, enerji, tarımdır. Özellikle belki ulaştırma sektörü için katsayıların çok daha yüksek olduğu söylenebilir ama, şunu ifade edeyim: Devletin geçmişte yaptığı imalat sanayii yatırımları, aslında kâğıt üzerinde düşük katsayılı yatırımlardır. Yani hiçbir zaman, gerçekleşmelere bakacak olursak, İskenderun'u alın, Aliağa Rafinerisini alın, Seydişehir'i alın, yani sonradan yaptığı üretim ile mukayese ederseniz bunlar da nerdeyse, sanayi yatırımları olmalarına rağmen, bahsettiğimiz altyapı yatırımları kadar bir anlamda kapital-yoğun hadiseler olmuşlardır. Şimdi tabii toplam yatırımlardan söz ediyoruz. Yani işin yarı yarıya olacağına yaklaşıyor: yüzde 55 kamu kesimi, yüzde 45 özel sektör. Özel sektörün yapacağı yatırımlarda ağırlık noktası istihdam-yoğun ve söylendiği gibi mukayeseli üstünlüğümüzün olduğu büyük bir spektrum, bir Doğu Asya gibi yatırımlar değil aşırı işçilik gerektiren; ama öbür ekstremde de kapital yönünden dev yatırımlar değil. Bunların arasındaki her türlü gıda sanayii, konfeksiyon sanayii, dayanıklı tüketim malları vesaire. Kompozisyonu bu bir kere dengeliyor. Yani özel sektörün yapacağı yatırımlarda bu katsayıların gerçekçi olduğunu düşünüyorum. Bilakis şunu söyleyeceğim: Üçüncü ve Dördüncü Planlarda çok aşırı, gerçekçi olmayan, ancak tasarruf bonosu filan gibi — kozmetik mi diyeyim? — flaş bazı arayışlarla artırılabilecek çok yüksek marjinal tasarruf meyilleri tariflenmiştir. Yani plan dokümanı, yazıldığı gün, mürekkebi kuruduğu anda gerçekçilikten uzak kalmıştır bu yüzden. Düne kadar yüzde on ikilerde, on dörtlerde seyreden bir tasarruf meylini yüzde otuzlara çıkaracağım, Japon modelini bu anlamda deneyeceğim, denilmiştir. Bu açıdan dokümanda bir iddialılık görmüyorum. Fakat bahsettiğim, para piyasaları ve sermaye piyasalarının geliştirilmesiyle, özellikle dönemin son yıllarında tasarrufların daha verimli bir şekilde yönlendirilmesiyle de bu mekanizmanın iiyleştirileceğine kaniyim. Dış kaynak kullanımı ihtiyacını ortaya koyuyor Plan. Kendine yeterli olunamayacağı, cari açığın bir ölçüde devam edeceği, fakat borçlanmanın şuurlu bir şekilde ve bu projelere yönlendirilmesi varsayımı da hâkim. Hatta belki biraz farklı düşündüğüm bir konu: **Debt service ratio** diyeceğimiz, yani borç karşılama oranının düşürülerek götürülmesini hedef alıyor, yüzde 25'lerden yüzde 20'ye indirmeyi hedef alıyor ki ben, nerdeyse, yüzde 25'lere çok yakın muhafaza edilmesinden ve — mademki bu dönemde hakikaten ne yaptığımızı biliyorlar, akılcı bir şekilde bu kaynakları ciddi yatırımlara ve kısa zamanda darboğazı giderecek yatırımlara yönlendirebileceğiz — bundan kapasitemizin azami ölçüsünde istifade etmemizden yanayım. Bir DÇM yaklaşımına nazaran bunun ilerisi için çok ciddi bir altyapı oluşturduğuna kaniyim. DÇM hadisesi, bir tüketim için borçlanmaydı ve ileriyi de ipotek altına aldı. Halbuki bu şekilde ciddi, ulaştırma olsun enerji sektörü olsun bazı yatırımların dış finansmanla, dış kaynakla yapılabilmesi, gerçekleştirilmesi halinde önümüzü açmış oluyoruz. Yani ben bu dönemde kabuğuna çekilme yaklaşımını da, eğer ortam müsaitse, biraz gereksiz bulurum.

Sanayi sektörü bu Planın da itici sektörüdür, deniliyor. Belki şu farklılık var: Elle tutulur, flaş, büyük, manşet olacak tipte yatırımlardan çok, yaygın orta boy ve küçük boy yatırımlar hâkim olacak. Konfeksiyon sektörünü alalım mesela. 1 milyar dolarlık bir ihracat hacmine neredeyse sıfır seviyesinden dört sene gibi bir dönemde ulaşmak, buraya kılcal damarlar da deseniz, çok yaygın birkaç tane dikiş makinesi hadisesi de deseniz, ciddi bir kapitalin girdiğini, bunun bizim işçiliğimizle birleştirilerek bu potansiyele eriştiğimizi ortaya koyuyor. Bir gıda sanayiinde bunu göreceğiz. Bir Afşin projesi, enerji meselemizi çözüyor mu? Yoksa bir «beyaz fil» midir? O da tartışılabilir. Bu kadar senede tamamlanan ve bir noktada bile bile bu kadar düşük kalori değerli kömürü işletmek için dünya üzerinde çok iddialı bir yaklaşımı ele alıyoruz ve yatırım dönemi beceriksizliğimizin faturası tabii ki nihai maliyete tesir ediyor. Bir Aliağa Rafinerisinin işletme dönemi sıkıntısını daha yeni gideriyoruz. Bunlar bir asset midir? Yoksa bir liability midir? Bunun takdirini size bırakıyorum.

İ.D. — Yıldırım Bey, konuşmanızda ekonominin tabii kanunlarını vurguladınız, karşılaştırmalı üstünlüklerden bahsettiniz. Aslında Plan metninde de, hemen sanıyorum birinci paragrafta Planın temel amaçlarından söz edilirken, «ekonominin tabii kanunları» ibaresine yer veriliyor. Dünyada da artık devlet müdahalesinin, Keynes'ci tekniklerin itibarının azaldığını görüyoruz. Öte yandan sizin konuşmanızın başında işaret ettiğiniz bir durum, demokrasilerde bir sorun doğuruyor planlamanın hukuki statüsü ve siyasi demokrasi bakımından. Yani bir iktidar bir plan hazırlıyor, o planı uygulamaya imkân bulamıyor, başka bir iktidar geliyor, ama Anayasa ve kanunlar gereği kanun hükmünü taşıyan bir dokümanla karşı karşıya kalıyor. Şimdi, bunlar acaba bir çıkmaz mıdır? Acaba beş yıllık planlar yerine, mademki ekonominin tabii kanunları işlemektedir, karşılaştırmalı maliyetler elbette ki kâr ga-

yesi güden İhracatçılara, sanayicilere ışık tutacaktır, yıllık programlarla, yıllık bütçelerle yetinsek daha iyi olmaz mı?

Y. A. — Şimdi, bu sene de aceleye geldi. Açıkça benim ayrıldığımdan sonra Planlama uzun bir süre vekâleten müsteşar vekili tarafından yürütüldü.

Bir kere yapı değişikliğinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir dönemde çok katı beş yıllık dokümanlara angaje olmak, gerçekçilikten uzak. Şöyle ki enflasyonu yüzde elliler seviyesinden yüzde onlara indireceğiz, deniyor da bunun tam bir senaryosu, adım adım nasıl yaşanacağı, bu arada dünyadaki dış etkiler ne olacak, petrol piyasasında, diğer temel girdilerimizde ne gibi değişiklikler olacak, bunları ancak endikatif olarak tarifleyebiliyoruz. Onun için bir taraftan kendi ekonomimizi yapısal olarak değiştirmeye gayret ederken, diğer taraftan da kısa zamanlarda büyük değişiklikler gösteren dünya ekonomik konjonktüründe gerekli tedbirleri alabilmek için en salim yaklaşımın beş yıllık endikatif hedefler verilerek bir yıllık programlarla işin yürütülmesi, fakat her sene beş yıl ileriyi yeniden tariflemek, yani bir otomobilin farları gibi ileriye bakarak en yakın bir veya iki seneyi detayında görselleştirecek, tarifleyecek bir yaklaşım olduğuna inanıyorum. Zannediyorum, bunun bundan sonra bir planlama modeli olarak getirilmesi yönünde de hukuki gereği parlamentodan kısa zamanda geçirilerek önümüzdeki yıl için hazır edilecek diye de bir intibam var. Yani on yıllık strateji, beş yıllık **rolling plan**'ler ve yıllık programlar sistemiyle bir esneklik getirilmek isteniyor hadiseye. Yoksa Dördüncü Plan daha birinci senesinden tamamen koptu yazılı dokümandan. Onun için ikinci sene tatbik edilemez oldu; fiyatlar aldı başını gitti, dış denge tamamen, beklenenin tam tersinde gerçekleşti. E, ikinci sene neresinden başlayacaksınız? Bunu her sene yenileyerek, beş sene ileriyi görüp bir seneyi netleştirecek bir sisteme oturtmak — en doğrusu budur.

İ. D. — Türkiye'de planlarda başarı veya başarısızlık söz konusu olduğu zaman, örneğin İkinci Planın başarılı bir dönem olduğu konusunda genel bir fikir birliği var; öte yandan Dördüncü Planın başarısız bir dönem olduğu yolunda gene bir fikir birliği var. Burda planın teknik hazırlıkları, teknik sophistication **düzeyi ne ölçüde rol oynuyor sizce? V. Planla ilgili olarak gene yöneltilen eleştirilerden biri, teknik hazırlıkların yetersiz kaldığı yolunda. Örneğin daha önceki planlarda adeta gelenekselleşmiş, plan modelinin tartışıldığı ulusal ve uluslararası kolokyumların bu kez yapılmadığı ve Planın yalnız yasama organında değil, teknik hazırlıklar düzeyinde de oldukça sessiz geçtiği yolunda görüşler ileri sürülüyor. Ne dersiniz?**

Y. A. — Bir İkinci Plan başarılıdır görünüm olarak; çünkü büyüme hızını çok yakın tutturmuştur: yüzde 7, yüzde 6,8. Fakat sektörler itibariyle büyümelere ve gerçekleşmelere bakıldığında pek o kadar da, ilk dokümanla nihai gerçekleşme arasında yüzde yüz bir çakışma da söz konusu değildir. Dördüncü Plan en başarısız görülür. Bunda da bir ölçüde talihsizlik, '74 petrol şokundan sonra alınması gereken tedbirlere açık olmadan hazırlanmış bir doküman olması ve '77—'78—'79 döneminin bir noktada büyüme açısından negatif rakamlarla gerilemenin olduğu, ondan sonra da '81—'82'de bunu telafi edecek bir düzeltmeyle nerdeyse beş yıllık dönemin kaybedildiği, yitirildiği bir tablonun ortaya çıkması. Fakat bir taraftan da, nasıl diyeyim, her talihsizliğin bir de olumlu tarafına bakmak lazım. Belki ekonomimiz, böyle iflasın, uçurumun eşiğine gelmeseydi, hakikaten çok zahmetli olan bu bünye değişikliği, yapı değişikliği dediğimiz, strüktürel tabloda değişikliğe bu kadar ihtiyaç duyulduğu ve bu işin aciliyeti bu seviyede ortaya çıkmayabilirdi. Yani Türkiye beş on sene daha yolunu bulmakta zaman kaybedebilirdi. Halbuki özellikle dış dengenin çok süratle bozulması ve enflasyonun tamamen kontrol dışı kalması dolayısıyla acil tedbirlerle birlikte bu işin çıkış yolu şudur diye net bir tarif getirilerek herkesin anlayacağı bir lisanla, ki bunu mühim görüyorum, yani planın kamuoyuna mal edilmiş olması hadisesi herhalde tatbikatında, başarıda yol oynacaktır. Açık ekonomi, daha ziyade rekabete yer veren ve piyasa kurallarına uyan ekonomik yaklaşım ne demek, bugün basınımızda da çok geniş tartışıldığı için nerdeyse hiç bu tarakta bezi olmayanların dahi az buçuk ne yapılmak istendiğini görür, bilir, anlar bir ortama girilmiş olması sevindiricidir bence. Aceleye getirilmiş olmasına gelince, doğrudur, bir ölçüde hükümet değişikliğinin getirdiği bir zamanlama problemi vardır seçimlerden sonra. Hatta acaba bir seneyi bir geçiş dönemiyle mi geçirsek diye de düşünülmüştür.

İ. D. — Geçirildi zaten, değil mi?

Y. A. — İlaveten bir sene daha, yani Ulusu hükümeti bir seneyi geçirdi de, acaba bir sene daha acil hazırlıklar için sarf edilebilir mi? denmiştir; fakat, zannediyorum, bu beş yıllık endikatif **rolling plan** yaklaşımına geçileceği, dolayısıyla bunun bizi beş yıl için hiçbir şekilde kımıldayamayacağımız bir kılıfa

sokmak, angaje olmak anlamına gelmediği bilindiği için bir rahatlık içinde, eksiğini önümüzdeki yıl tamamlarız yaklaşımıyla gidilmiştir. Milletlerarası kolokyumlar bir tartışma ortamıdır; geçmişte o dokümanın geliştirilmesine, planın olgunlaştırılmasına ciddi katkıları olmuştur diyemeyeceğim. Özellikle Dördüncü Plandaki bazı kritiklerin sonradan geçerli olduğu, fakat yapılanda ısrar edildiğini görmek, belki daha da acı bir hakikat oluyor sonrası için. Ama bu doküman da bugün de tartışmaya açıktır. Türkiye ekonomisine yakın olan, milletlerarası seviyede bu işlerle ilgilenen uzmanlar, bugün de görüşlerini serdedebilirler ve onların katkılarının olması veyahut da bu görüşlerin dikkate alınması için de bir ortam mevcuttur bir haliyle. Ben belki en son cümlemde şunu söylemek isterim: Aynı dokümanla çok değişik iki şey yapabilirsiniz. Bu yine bir **management** meselesidir, bir idari yaklaşım, zihniyet, görüş meselesidir. Ne kadar detaylı yazsanız zaten yeterince bağlayamazsınız. Aynen bir iş aktinde iki kişinin anlaşıp bir işi protokole bağlaması hadisesi gibidir. İş iki taraf açısından da aynı şekilde görülüyorsa aynen o düşünüldüğü istikamette ilerler. Ama satırlar arasında okuyarak çok başka tefsirlere de götürerek, ben bu dokümanı tatbik ediyorum diye görünüm olarak iddiada bulunmak da mümkündür. Fakat burada işin belki talihli bir tarafı, Özal hükümetinin bu Planın da tatbikatçısı olacağı ve kendi söylediklerini yapma yönünde de bir nevi bir politik angajmanının olması. Bunlar hadiseyi perçinliyor. Dolayısıyla geçmişte de çok süslü veyahut da çok umut verici cümlelerle bezenmiştir plan dokümanlarımız, özellikle sosyal sektörlerde. Fakat bunların çoğunluğunda gerçekleşme hiç de öyle olmamıştır. Bir misal teknik eğitim, mesleki ve teknik eğitim. Dört planda da işte ekonominin ihtiyaçlarına paralel olarak yönlendirilecek vesaire, denilmiştir. Fakat, zannediyorum, en fazla uzaklaştığımız, planlı tatbikatın içinde en başarısız olduğumuz sektör de bu sektör olmuştur. Bu dönemde daha fazla umutluyum.

İ.D. — İktisat Dergisi adına bu görüşme için çok teşekkür ederiz Sayın Yıldırım Aktürk.

Y. A. — Ben teşekkür ederim.

Tasarruflarınızı dünyanın büyük bankalarından birinde değerlendirin

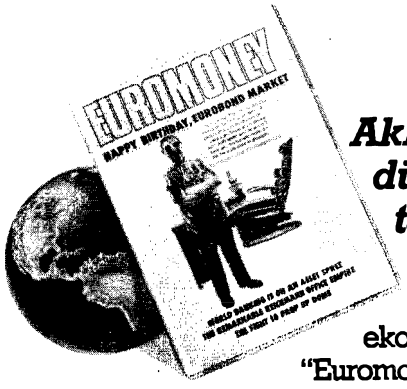

Akbank, dünyaca tanınıyor, biliniyor

Dünyaca ünlü ekonomi dergisi "Euromoney"in Haziran 1984 sıralamasına göre Akbank, yine dünyanın 500 büyük bankası arasında yer alıyor.

Bu yıl Akbank gelir artış hızında dünyanın 7. bankası.
Büyüme hızında ise 33. sırada.

Akbank büyük bir mali gücü temsil ediyor

Sermaye	15 milyar
İhtiyatlar	37 milyar
Kâr (Vergi sonrası)	8 milyar

Siz de tasarruflarınızı büyük bir mali gücü temsil eden, dünyanın büyük bankalarından birinde, Akbank'ta değerlendirin.

Vadeli Mevduat Hesabı

Akbank'ta 1 ay, 3 ay, 6 ay ve 1 yıl süreli Vadeli Mevduat Hesabı açabilir, tasarruflarınızı çoğaltabilirsiniz.

Aksertifika

Aksertifika alarak, tasarruflarınızı 3 ay, 6 ay, ve 1 yıl süreli değerlendirebilirsiniz. Aksertifika'nın faiziyle devredilmesi, el değiştirmesi mümkündür. Aksertifika yalnız sizin bilginizdedir.

Akbank'ın dünya listelerinde sürekli yer alması, büyük mali gücünün ve sağlıklı gelişiminin en güzel kanıtıdır.
Siz de tasarruflarınızı dünyanın büyük bankalarından birinde, Akbank'ta değerlendirin.

AKBANK
"Güveninizin eseri"

REPRO

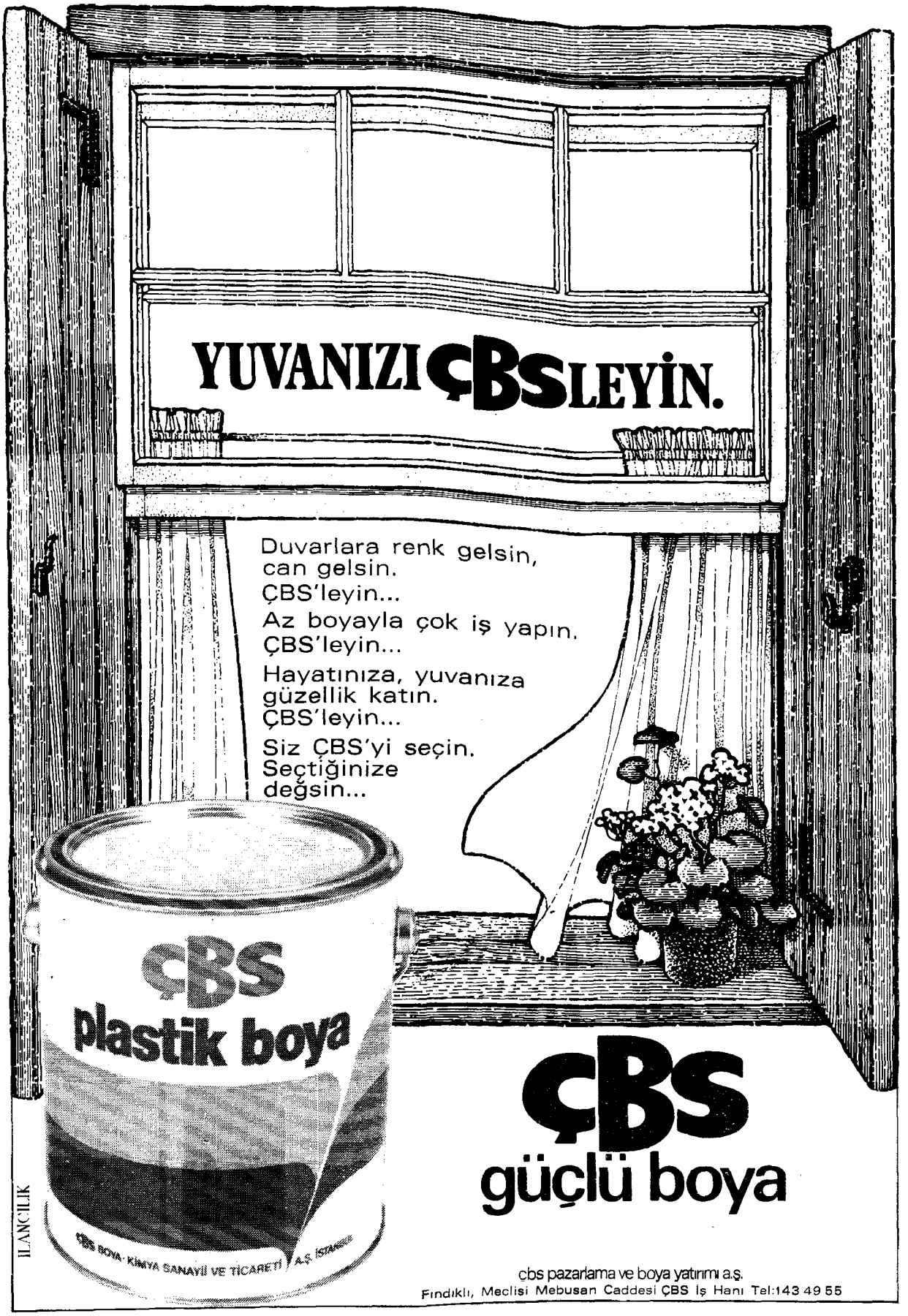
YUVANIZI ÇBS LEYİN.
Duvarlara renk gelsin,
can gelsin.
ÇBS'leyin...
Az boyayla çok iş yapın.
ÇBS'leyin...
Hayatınıza, yuvanıza
güzellik katın.
ÇBS'leyin...
Siz ÇBS'yi seçin.
Seçtiğinize
değsin...
ÇBS
plastik boya
ÇBS BOYA · KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş. İSTANBUL
ÇBS
güçlü boya
ÇBS pazarlama ve boya yatırımı a.ş.
Fındıklı, Meclisi Mebusan Caddesi ÇBS İş Hanı Tel:143 49 55
ILANCILIK

Dr. Kuruç: "Milli bir plan değil, genişçe bir niyet mektubu karşısındayız..."

Dr. Bilsay Kruç, Devlet Planlama Teşkilatı eski müsteşarıdır; halen AÜ SBF'de iktisat doçentidir. Yayınları arasında Ricardo İktisadı'nın Bazı Metod Sorunları *(1970) var. Görüşmeyi dergimiz adına Nail Satılgan yaptı.*

İKTİSAT DERGİSİ — Sayın Bilsay Kuruç, dergimizin düzenlediği, V. Plan ve genel olarak planlama sorunsalı üzerine görüşmemize katıldığınız için teşekkür ederiz. Siz Devlet Planlama Teşkilatının eski müsteşarlarından birisiniz. Şimdi, benim görebildiğim bir şey var: 1960'ların başında Türkiye'de planlama süreci başladıktan sonra belki hiçbir plan, bu kadar gürültüsüzce, bu kadar sessizce yasama organından geçmedi. Toplumda planlamaya bağlanan umutlarda ve genel olarak planlama heyecanında bir azalma mı var? Bu tespite katılıyorsanız kamuoyundaki bu duygu değişikliğini neye bağlarsınız?

BİLSAY KURUÇ — Gözleminiz doğru. Toplumda planlama heyecanında bir azalma var mı? diye düşünmüyorum. Türkiye özel yıllar yaşıyor, özel bir dönemden geçiyor. Heyecanı değerlendirmek böyle bir dönemde pek söz konusu olmayabilir. Fakat Beş Yıllık Planın çok sessiz geçtiği hakkındaki gözleminiz bence doğru. Bir beş yıllık plan, bize ülkenin aşağı yukarı tüm sorunlarını düşünme, çözüm arama ve en önemlisi kendimize geleceğimizi çizme fırsatı veren bir olaydır. Bu bakımdan tek, yegâne olaydır. Toplumda her şeyi bu genişlikte ele almak için bir başka fırsatımız aslında yoktur. En dar çerçevede bile ele alsak, örneğin kamu yönetiminin her beş yılda bir kendini tazeleme fırsatıdır. Önümüzdeki V. Planın talihsizliklerinin başında, en başta bunu getiren yönetim tarafından ciddiye alınmayışı geliyor. Bir yasak savma, anayasal bir zorunluluğu bir formalite sayarak bunu yerine getirmiş olma havası içinde V. Plan karşımızda bulunuyor. İş aşağı yukarı bundan ibaret gibi. Bir de yönetime kendi amaçları bakımından dış dünyaya hitap etme fırsatı vermiş oluyor. Düşünürsek, V. Planın talihsizliği, sahibinin olmayışıdır. Bir ara rejim döneminin ürünü müdür, bu hükümetin ürünü müdür, yoksa hiç kimsenin sahiplenmediği bir şey midir? Bunu çözmek zordur, ama göründüğü kadarıyla V. Plan hazırlıklarının arkasında sahibi benim, diyen kimse olmamıştır. Bu konuda ciddiyet eksikliğinin bir örneğini vereyim sadece. 28 Haziran tarihli **Resmi Gazete**'yi alın. Türkiye ile Dünya Bankası arasında yapılmış bir Yapısal Uyum Kredisi Anlaşması bulacaksınız — 376 milyon dolarlık. Bu anlaşmanın son paragraflarında ise şunu göreceksiniz: Türkiye'de bu kredinin verilmesinin şartlarından biri, V. Planın, stratejisi, hedefleri ve politikalarıyla **bu yapısal uyum kredisine uygun** hazırlanmış olmasıdır. Yani, 376 milyon dolarlık kredi karşılığında bir koca planı Dünya Bankası denetleyecektir!! Aslında bu olacak şey değildir ya, bunun 28 Haziran tarihinde olması, yani Plan Türkiye Büyük Millet Mec-

lisinde görülürken olması, Planın hükümet tarafından ne derece ciddiye alındığının bir işareti oluyor. Tabii hükümetin bu konuda Meclisi ne ölçüde dikkate aldığının da bir işareti midir? Onu bilmiyorum.

İ. D. — Şimdi, Bilsay Bey, ara rejim planı bir yıl geciktirdi. Dolayısıyla V. Beş Yıllık Planın seçilmiş bir hükümet tarafından hazırlanmasını istedi bir anlamda, dolayısıyla V. Planın bir sahibi olsun istedi. Buna rağmen V. Planın sahibi yok mu demek istiyorsunuz?

B. K. — V. Planın sahibi kimdir? derseniz, bunu bilmiyorum. Teknik hazırlıklarıyla, özellikle ekonomik dengeleri ve büyüklükleriyle Devlet Planlama Teşkilatında çalışan bir avuç uzmanın ürünü olarak görünüyor. Fakat bu dengeler ve büyüklüklerin yanına hükümet ifadelerini taşıyan, hükümet bildirilerini hatırlatan yazılı bir metin eklenmiş gibi. Dolayısıyla ikisinin birleşmesinden karşımıza biraz geniş bir rapor çıkmış oluyor ki bu rapora şimdi V. Plan diyoruz.

İ. D. — Planın nitel yönleri üzerinde durur musunuz? Amaçlar, temel makro büyüklükler bakımından Plan iddialı bir doküman mıdır, yoksa muhafazakâr, mütevazı yönü mü ağır basmaktadır?

B. K. — Şimdi ben önce işi alışılmamış sayabileceğimiz bir açıdan ele almak istiyorum. Türkiye'de bugün yeni doğanlar ile 25 yaş arasında 30 milyon kişi var. Bunu niye söylüyorum? Kimin için plan yapıyoruz? diye düşündüğüm zaman önce aklıma bu 30 milyon kişi geliyor. Mademki plan tüm sorunlarımızı ve geleceğimizi geniş biçimde düşünme, tanıma ve çerçeve çizme fırsatıdır, o halde önce kimin için plan yaptığımızı düşünelim. Bunun bir nedeni de şu: Önümüzdeki beş yılda, on yılda, on beş yılda bugün 0 ile 25 yaş arasında olan bu insanlar, geniş ölçüde Türkiye'nin kaderine damgalarını vuracaklar, bu diyara sahip çıkmak için yaşayacaklar. Geleceği en çok onlar merak ediyor. Önümüzdeki yıllar önce onlar için önemli. Yeni, Türkiye, bir genç insanlar ülkesi. Onun için genç insanın büyük bir önceliği var. Geçmişten çok, geçmişin hata ve sevaplarından çok, geleceği düşünen insanlar. O halde biz onlar için neler düşünüyoruz Planda? Bence genç kuşakların ilk sorunu, bilgi ve görgü yönünden çok gelişebilmeleri, ileri düzeylere çıkabilmeleri. Bilgi ve görgü düzeylerini yükseltemezlerse, önümüzdeki beş yılda, on yılda, on beş yılda ne kendi sorunlarını ne ülkeninkileri çözebilirler. O bakımdan bir dünya değerlendirmesi yapmak, yani dünyada bilgi görgü düzeyi bakımından, teknoloji düzeyi bakımından nereye gidiliyor? bunu yapmak ve genç insanlarımızı buna doğru yöneltmek en öncelikli sorun. Yani, insan unsuru dediğim zaman, başta bu 30 milyon genç geliyor .Eğer açık ve samimi konuşmak gerekiyorsa, bugün bilimde de teknikte de böyle anlam taşıyan diğer dallarda da, hafta-,on gün önce bunun belli belirsiz bir örneği çeşit göstergesi olan sporda da hep dünya ölçülerinin gerisindeyiz ve gerisinde kalıyoruz. Dünya standartlarıyla aramızdaki fark büyüyor. Mesafe açılıyor. Genç kuşaklarımızın durumunu başka ülkelerin genç kuşaklarının karşısına koyarak söylüyorum bunu. Bir hafta - on gün önce bunun belli belirsiz bir örneği oldu. Beni üzen olaylardan biri, Olimpiyatlarda az madalya kazanmamız değil. Galiba 5000 metre yarışına giren bir atletimiz, belki de basit aritmetik bilgisinin yetersizliğinden bir tur eksik koştu, yarışma dışı kaldı.

İ. D. — Belki de sevk ve idare yetersizliğidir.

B. K. — Bilmiyorum, ama gitgide çağdaş standartların gerisinde kalıyoruz. Tabii işi daha da geniş düşünürseniz, hiç Nobel kazanmış veya buna aday gösterilmiş bilim adamımız var mı veya bilim adamlarımız uluslararası düzeye kolayca ve çok sayıda mı yoksa istisnai olarak mı çıkabiliyorlar? diye düşünürseniz, tablo biraz daha kararıyor. Bunları açık seçik görüp söylemezsek kendi kendimize, başımızı kuma gömmüş oluruz. Türkiye'nin meslekler tablosuna baktığımız zaman, dünya ülkelerinin, gelişen ülkelerin peşinden insan gücü kadrosunu son derece yavaş bir hızla götürdüğünü görüyoruz. Bu plan, işte bu 30 milyon kişiye, yani geleceğin beş yılına, geleceğin on yılına, on beş yılına hiçbir şey vaat etmiyor. Genç insanların Türkiye'sine hiçbir şey söylemiyor. Gelecek için bir ufuk taşımıyor. Bence uzun vadeyi düşünmek, geleceğin ufkunu düşünmek, bir plan yaparken ilk temel koşuldur. Belki son yılların alışkanlıklarıyla, gitgide istikrar programlarının alışkanlıklarıyla yıllık, hatta altı aylık, hatta üç aylık, hatta aylık, hatta haftalık düşünmek yeterli hale geldi. Gelecek yılları, beş yılları, on yılları düşünmedik. Bunları düşünmeden plan mümkün değildir.

İ. D. — Bu beş yıllık bir kalkınma planından ziyade uzatılmış, beş yıllık bir istikrar programıdır mı demek istiyorsunuz?

B. K. — Kısmen öyle. Daha temelinde, insana basit ve dar bir açıdan baktığı için. «Emek ucuz bir şeydir» anlayışına yaslandığı için. İstihdamla ilgili, çalışma yaşamıyla ilgili, eğitimle, işsizlikle, in-

san gücüyle ilgili bölümlerine bakarsanız, göreceğiniz şey şöyle: Emek ucuz bir şeydir, düşük ücretten ve kolay yoldan, yani kalitece düşük işlerde istihdam edilebilmelidir.

İstihdam anlayışı V. Planın, bence sakat bir anlayıştır. Türkiye'de değil de, Singapur, Endonezya, Kore gibi bir Asya ülkesinde yaşıyormuşuz havasını veren bir anlayıştır. Açıkça belirtiliyor, çalışanların reel ücretlerinin artmaması esastır.

İ. D. — Peki, bunu gelir bölüşümünün düzeltilmesi hedefiyle nasıl bağdaştırabiliriz? Planın kendi içinde bir çelişki teşhis etmiş oluyorsunuz.

B. K. — Zaten gelir bölüşümünün iyileştirilmesi diye bir hedefi yok Planın. Gelir payları bakımından Plan, çalışanların gelirlerine, yani ücretlere ve maaşlara artmaması gereken paylar gözüyle bakıyor. Buna karşılık faizlere büyümesi gereken bir pay gözüyle bakıyor. Teşvik mekanizmalarını buna göre düzenliyor. Onun için gelir bölüşümünü düzeltmek gibi bir amaç, Planın içinde zaten yok. Şimdi, niçin bu konu üzerinde duruyorum? Yani insan, dedik; sonra da istihdam, dedik ve insan unsurunun niteliğinin geliştirilmesi, dedik. 1975 kaynaklı, vaktiyle bizim yaptığımız bir araştırmaya göre — Dördüncü Planda vardır bu tablo — 1975 itibariyle iktisaden faal nüfusun öğrenim durumu, Türkiye'de şudur: Hiç okuryazar olmayan ve hiçbir kurumdan mezun olmayanlar, iktisaden faal nüfusun yüzde 46'sı; ilkokul mezunu olanlar da yüzde 43,9'u. İkisini topladığınız zaman, iktisaden faal nüfusun yüzde 90'ı Türkiye'de, ya okuryazar değil yahut da en fazlası ilkokul mezunu. Ondan sonra ortaokul bitirenler yüzde 3-4, lise bitirenler yüzde 3-4, üniversite bitiren yüzde 2 bile değil. Böyle bir insan gücü tablosunu değiştirmeksizin, bunu amaçlamaksızın plan yapmanız ve dünyanın hızla gelişen ülkeleri arasında gelecek beş yıllara, on yıllara, on beş yıllara ulaşmanız mümkün mü? Bunu görmezlikten gelirseniz, plan yapmanın temel koşulunu yerine getiriyor musunuz? Bunları görmezlikten gelirseniz ve işsizlik sorununu öyle ele alırsanız, son derece sakat noktalara gidersiniz. Nitekim bakarsanız Plana, işsizlik konusunun işlenişi ciddiyetten uzaktır. Bilmem, incelediniz mi? İşsizlikten korkmakla yetinen bir tuhaf anlayış hâkim. Öyle ki, işsizlik oranının hesabında yalnız erkek işgücü arzının artacağını, kadın işgücü arzının hiç artmayacağını varsayarak bir hesap yapılmış: 1989'da toplam işgücü fazlası yüzde 13,9'a indirilecek Türkiye'nin!! Ama sadece erkek işsizler artacak, kadın işsizler evlerinde oturmaya devam edecekler, işsiz olduklarını bile söylemeksizin! Oldukça gayri ciddi bir tutum. İşsizliği çözemeyen ve insan gücü konusunu tamamıyla bir yana bırakan bir psikoloji, gündeme emek-yoğun işlerle işsizliği çözme konusunu getiriyor. Bu emek-yoğun işler meselesi bir efsanedir. Ekonomik olarak çok ciddi bir şey olduğunu sanmıyorum bunun. Örneklerini iyi bildiğimiz bazı bayındırlık, ulaştırma işleri dışında bunun çözüm getirici bir şey olduğunu sanmıyorum. Bu, bir çeşit kalitesiz işlere yönelmenin bilimsel bir kılıfı olabilir Türkiye için. Anlamı şudur: Mühendis veya bilgisayarcı olabilecek bir adamı basit rençperliğe yöneltiyorsunuz. Daha yüksek bir düzeye değil, bu potansiyele sahip olduğu halde daha düşük bir düzeye itiyorsunuz, bunun bilimsel adı oluyor. Dünyaya bakın, bu izden gidip de adam olmuş ülke var mıdır, yok mudur? Bu izden giden bazı ülkeler vardır, ama buradan gidip uygarlığa erişmiş ülke var mıdır, yok mudur? Onun için dünyaya bir bakın. Bir başka nokta şudur, yine görmezlikten gelinen, gerçekten görmezlikten gelinen: İşsizliğin çok önemli bir bölgesel boyutu var Türkiye'de. Türkiye'de göç veren, insan gücü bakımından kanayan iller var ve işsizlik ve kalitesizlik en çok buraları vuruyor. Oysa buralarda yaşayan insanlarımız önemli bir değişmeyi yaşıyorlar çok uzun zamandır. Çağdaş dünya ne demek? biliyorlar ve bunun özlemi içindeler. Nereleri buraları? Örnek, Yozgat, Tokat, Sıvas, Erzincan, Erzurum, Malatya, Adıyaman, Elazığ, Kırşehir, Nevşehir, Kayseri, Bingöl ve başka yerler, yani bunları çok saymak kabil ve sosyal huzursuzluğun kökenlerini burda aramak gerekir. Buraları göç veriyor, buralarda büyük işsizlik kol geziyor; özlemler, umutsuzluklar, gerginlikler ve olaylar, en çok buralarda yatıyor. Biz şunu bilmiyoruz ki işsizlik sorununun öncelikleri değişmiştir. Bilgisayarcı olacak adamı basit rençperlikte bırakmakla iş çözülemez. Sorunun niteliği Türkiye'de değişti. Emek-yoğunla, kalitesiz işlerle çözülecek boyutları çok aştı. Eğer planlama diyorsak, yani Türkiye'yi tümüyle, bütün sorunlarıyla düşünüyoruz, diyorsak, o zaman bunu düşünmeden edemeyiz. Bu bölgelere 30-40 milyar lira koyup bunu çözeceğiz falan diye kendimizi avutmayacağız.

İ. D. — Planın iktisadi yönlerine gelebilir miyiz artık? Nasıl bir üretim yapısı öngörülüyor sözgelimi?

B. K. — Önce tasarruflar, izin verirseniz. İç kaynak konusu. En ciddi konulardan biri iç kaynak konusu, yani Planın iç finansmanı. Nereden bulacak Plan iç kaynağı? Tasarruf sorunu. Biliyoruz ki bu hükümetin yaklaşımı, dünya görüşü, kamu kesimini

önemsizleştiren bir yaklaşımdır. Buna göre, kamu kesimi altyapı ve hizmetlere yönelecektir, darboğazları giderecek işler yapacaktır. Hükümetin anlayışına göre vergi gelirlerini artırmaya gerek yoktur. Nitekim Plana baktığımız zaman, vergi gelirlerindeki artış son derece düşüktür: yüzde 5 veya 6 yıllık ortalama artış. Vergi gelirlerinin gayri safi milli hâsılaya oranı da oldukça düşüktür ve beş yıl boyunca artmayacaktır, yüzde 16 mertebesinde bir şeydir. Ben, bu hükümetin anlayışını burda eleştirmeye filan girmiyorum; buna gerek yok. Şüphesiz, benim anlayışım çok farklı. Ama girmiyorum. Sadece üzerinde duracağım şu: Bu Plandaki yaklaşımla tasarruf sorunu çözülür mü, çözülmez mi? Planda verilen bir rakam şu: Marjinal tasarruf oranı yüzde 29 olacak. Her kazandığım 100 liranın 29 lirasını tasarruf edeceğim. Peki, nasıl tasarruf edeceğim? Kamu gelirleri düşük, vergi olarak almayacağım insanlardan. O zaman nasıl tasarruf edeceğim? Önümüze getirilen şey çok iyi tanıdığımız ve artık inanmadığımız bir mekanizma: yüksek faiz mekanizması. Yüksek faizlerle tasarrufları gönüllü olarak artıracağız, diyor Plan bize. Bu, artık inananları da gitgide azaldı sanıyorum, bu pek olacak bir şey değil. Bu, istisnai olarak olur. Geçmişte de böyle olmuştur. Bir yıl Türkiye'de, 1981'de sadece gönüllü tasarruflarda, bankalara, mali kesime, mali aracı kesime yönelen gönüllü tasarruflarda bir yıl için artış olmuştur; ondan sonra yine düşüş olmuştur. Düşmesi de doğaldı. Yüksek faiz, tasarrufları sürekli artırmayacaktır. Geriye bir başka olasılık kalıyor. Mademki vergilerle almıyoruz, yüksek faizlerle alamazsak neyle alırız? Fiyat artışlarıyla. Fiyat artışları, fiyatları artırarak halkın gelirini tasarruf olarak çekme, sifonlama, bazı hükümetlerin zaman zaman başvurduğu bir şeydir. Ama bunu sürekli olarak yapamazsınız. Sürekli olarak yaparsanız, baş edemeyeceğiniz dertler daha fazla artar. Bu durumda iç kaynakta bir problem var. Vergi gelirleriyle almayacağım, faizle almaya çalışacağım, tutmazsa yapacağım hiçbir şey yok, fiyatlarla da sürekli olarak alamam. Peki, çare nedir? Çare, bazılarına göre dış kaynaktır. Gerçekten Plan metninde böyle bir rehavet var.

İ. D. — Öngörülen dış kaynağın boyutları ne? Dış kaynağın iç kaynağın yerini daima tutması söz konusu mudur?

B. K. — Plan metnine göre Türkiye, beş yılda 16 küsur milyar dolar, 16 milyar dolardan fazla borçlanacak, bir o kadar da ödeyecek. Yani aldığını ödeyecek dışarıya. Fakat burda şuna işaret etmek lazım. Tabii Türkiye'nin dış borçları, bugünkü dış borç miktarı, anapara artı faizler—ki 25 milyar dolar mertebesindedir bugün—, o 25 milyar dolar kalmaz: O, durduğu yerde uluslararası faiz oranlarına ayarlanarak artar. Mesela yüzde yedi ise bu, beş yıl sonra 40 milyar dolara çıkar. Ama biz o arada 16 milyar doları alıp 16 milyar doları da ayrıca ödemiş oluruz. İkinci işaret etmek gereken nokta şu: Dış kaynak, daima iç kaynağın yerini tutmaz. O kadar tutmaz ki bir an gelir, iç paranın çok daha fazla, yerli paranın çok daha fazla önemli olduğunu anlarsınız. Kendi paranıza çok daha fazla ihtiyacınız vardır, o olmadan iş yapamazsınız. Bugün öyledir mesela. Geçmişte de bunu yaşadık. Kaldı ki dış kaynak, belli ki Türkiye'nin ödemeler dengesinde vereceği dış açıklar için hesaplanmış olan bir büyüklüktür. Planda Türkiye'nin beş yılda 16 milyar dolar mertebesinde dış açık vereceği söyleniyor. Bir kere, dış açık küçük gösterilmiş. Çeşitli hesaplara bakmak gerekir. Ödemeler dengesi, Plan metninde göreceksiniz, '83 kurlarına göre yapılmış. '83 kuru da 1 dolar 224 lira diye alınmış. Bugün dolar 400 liraya çıktı. Henüz '84'teyiz. Plan ise 1985'te başlayacak. Dolar kuru belki 1.000 liraya dayanacak. Demek ki normal olarak dolar kurunu daha yüksek düşünmek lazım. O takdirde dış açığın daha fazla olacağını açık seçik göreceğiz. En azından dış açığa karşı ayrılacak iç para miktarının da daha fazla olacağını göreceğiz. Bu bütün dengeleri değiştirecek. Ayrıca mesela Türkiye'nin ithal giderleri içinde yer alan önemli bir — yüzde 35-40'ı mertebesinde — petrol gideri vardır. Petrol fiyatı, Plan hesaplarına konan petrol fiyatı da, gene dengelerden görüyoruz, düşük bir fiyattır.

İ. D. — Şimdi herhalde üretken yatırımlara, oradan da Planın ülkemiz için nasıl bir üretim yapısı öngördüğüne geleceksiniz.

B. K. — Yatırımların proje profiline bakalım. İmalat sanayii bir kere, bugüne kadar Türkiye'de yatırımların belkemiğidir. Bu sektörün payı Planda azalıyor, yüzde 21'e düşürülüyor. Enerji sektörüne sözde önem verilmesine rağmen enerji sektörü, eskisine göre daha düşük pay alıyor. Hatta o kadar reklam edilen konut sektörü bile daha az pay alıyor. Bence yönetimin şansı önümüzdeki beş yılda, yatırım bakımından tek şansı, mevcut yatırım projeleri stokunu büyük bir hızla tamamlayabilmektedir. Ama keyfilik işin içine girerse yatırım projeleri bitirilemez. Görülen ise maalesef keyfiliktir. Daha Plan Büyük Millet Meclisinde görüşülürken, Planda yazılı olmayan birtakım projelerin ihaleleri başladı hükümet içinde. Mesela büyücek bir enerji projesi sayılabilecek olan Hamitabat

Gaz Türbinleri — 900 megavatlık bir proje —, bunu bir özel kesim firmasına ihale ettiler. Gene ikinci büyük bir proje: ikinci nükleer santral projesi. Planda birinci nükleer vardır, ikincisi yoktur. Daha Plan Mecliste görüşülürken başka yerde bunun ihalesi konuşuluyor. Bunlar planla filan bağdaşmayan işlerdir ve şunu gösteriyor ki yönetim planlı yatırım işlne pek yönelmiyor. Programa, yatırım programına pek inanmıyor, bir şansı mevcut yatırım programını uygulamakta olduğu halde. İkincisi, yatırım fonları dağılıyor. Mevcut bir fonu birçok proje arasında dağıtırsanız, bitmek üzere olan projeler askıda kalır. Üçüncüsü, yatırım bakımından bir eğilim karşımıza çıkıyor. Türkiye, yavaş yavaş bir çeşit «beyaz fil» projeleri diyebileceğimiz projelerle karşılaşmaya başladı — iriyarı projeler, yatırım fonlarının büyük kısmını yutacak projeler. Bunların hepsi Türkiye için gerekli mi, değil mi? Ekonomik gelişmesi için gerekli mi, değil mi? Şüpheliyim. İriyarı projelerdir; beyaz fil projeleri diyelim.

İ. D. — Rengi niye beyaz?

B. K. — Timur'un beyaz filini bilir misiniz? Bunlar, kamu fonlarını kilitlerler ve kapatırlar. Büyük proje ekonomik olarak katkı getiren bir şeydir; büyük ölçekli üretim iyidir. Ama her büyük proje için bu böyle midir? Orda şüpheliyim. Katma değer bakımından, istihdam bakımından, sosyal yararlar bakımından, yan etkiler bakımından birçok ölçütlerle projelere karar verilir. Kaldı ki, bu iri projelerin çoğunun büyük yabancı şirketlere ihale edilmek istendiğini görüyoruz. Yatırım profili bakımından gene önemli bir nokta bence, Türkiye'de yatırım projeciliği, özellikle kamu kesiminde bitmiş gibidir. Oysa, böyle payplayndan akar gibi projeciliğin sürekli incelenmesi lazım, projelerin etüt edilmesi lazım, dizaynının yapılması, arşivlenmesi lazım, teknik bilginin sürekli olarak projeciliğe dönüşmesi lazım. Proje paketleri kolayca budandı geçtiğimiz yıllarda. Ama yenileri üretilmeye girişildi mi? Hayır. Hiçbir kımıldama yoktur.

İ. D. — Planın ihracatla ve dış iktisadi ilişkilerle ilgili öteki yönleri üzerinde durur musunuz?

B. K. — Şimdi, ihracat, son yıllarda gündemimizde çok reklam edilen bir şey. Gerçeklik payı da olan, reklam payı da büyük olan bir olay. Plan, ihracat için makul bir gelişme öngörmüş. '83 fiyatlarıyla yüzde 10'luk bir gelişme olacak ihracatta. Bu normaldir. Çünkü bakarsanız, Planı incelerseniz, ihracatın bileşimi, yapısı değişmeyecektir. Türkiye hangi malları satıyorsa bugün, beş altı yıl sonra gene o malları satacaktır. Dolayısıyla burda büyük ihracatçılık yoktur. Büyük ihracatçılık, bir ülkenin ihraç ettiği malların yapısındaki değişmeyle görülür. Ta yüz yıl öncesine gidelim, seksen yıl, altmış yıl öncesine, Japon ihracatının nasıl değiştiğini, yapısal olarak değiştiğini ta o zamandan başlayarak görebiliriz. Türkiye ne ihraç edecek? İşlenmiş ve işlenmemiş tarım ürünleri ve dokumalar ihraç edecek. Bunlar, 1984'te de, 1989'da da Türkiye'nin ihraç gelirlerinin yüzde 66'sı mertebesinde yer tutuyor. İhracatın yapısı bu olacak. Bu, dünya pazarlarında Türkiye'ye eskisinden daha büyük, anlamlı bir pay vermez. Peki, ne ithal edecek? Türkiye, yatırım malları ağırlıklı bir ithalatçı olacak, yüzde 60 oranında yatırım malları ithal edecek. Bunların çoğu sermaye malı olmayabilir; dayanıklı tüketim malı olabilir. Yani bu ihracat ithalat konusunda şöyle bir kanıya varıyoruz, Planı inceledikten sonra: Türkiye, dış dünyada şöyle bir yer tutmayı amaçlıyor: Tarım ürünleri ve teknik giriftliği pek fazla olmayan tüketim malları üreticisi olacağım diyor. Alçakgönüllü bir hedef. Ve enerji hammaddeleri ve makine ithalatçısı olacak. Gözümüze çarpan, ihracat ithalat yönünden bu.

İ. D. — Sözlerinizi bitirirken Planın genel bir bilançosunu çıkarır mısınız?

B. K. — Bu Plana, hazırlanışı, sunuluşu ve süratle gündemden kaldırılışını da dikkate alırsak, geniş bir rapor ya da geniş bir niyet mektubu diyebiliriz, veya sayılar ve tablolarla beslenmiş bir hükümet bildirisi. Ama buna milli bir plan demek olanaksız. Amacı pek belli değildir, az ondan az bundan olsun diyor. İstikrar arayanlar da, büyüme arayanlar da istediklerini biraz bulsunlar, diyor. Korkarım ne İsa'ya ne Musa'ya bir şey söylüyor. Yalnız şunu özellikle söylemek isterim: Bu Planı eleştirmeyi de çok önemli bulmuyorum. Bunu eleştirmek, büyük bir marifet değil. Hatta bundan daha iyisini yapabilmek de, büyük bir marifet olmaz. Gerçekten plan yapmayı istiyorsak, planı 50 milyonun gelişmesi ve geleceği için yapmak istiyorsak veya eğer 50 milyonun tümü için yapamıyor da, nasıl bir aile önce çocuklarının geleceğini düşünürse, önceliği, gelecek yılların önceliğini çocuklarına verirse, biz de eğer bugün 25 yaşa kadar olan 30 milyon çocuğumuzun geleceğine öncelik veriyorsak, o zaman plan işi çok ciddidir. Yani sırf bundan daha iyi bir plan yapabilmekle yetinemeyiz. İşi çok konuşmak lazım, enine boyuna konuşarak ve planın uygulanacağına samimi olarak inanarak, bu iradeye sahip olarak bu işi yapmamız lazım.

İ. D. — Sayın Kuruç, V. Plan üzerindeki eleştirilerin odak noktalarından biri, bu Planın hedeflediği yapının aşırı «gerçekçiliği» oldu. Sizin müsteşarlığınız sırasında hazırlanan Dördüncü Planın nicel hedefleri ise genellikle aşırı «iddialı» bulunmuştu. Öte yandan V. Planın temel makro dengelerine yöneltilen eleştiriler ile Dördüncü Plana yöneltilenler arasında önemli benzerlikler var. Özellikle marjinal sermaye/hâsıla katsayısının düşük, marjinal tasarruf eğsiniminin yüksek öngörülmesi, buna karşılık geçmiş yılların eğilimlerini adeta tersine çevirecek bu öngörülerin uygun yapısal politika önlemleriyle desteklenmemesi gibi noktaları kastediyorum. Nitekim Dördüncü Plan, geçmiş planların hepsinden büyük bir büyüme hızı amaçlamıştı; oysa öngörülenler ile gerçekleşmeler arasındaki sapmanın en büyük olduğu, planlı dönemde en düşük ortalama büyüme hızının gerçekleştiği alt dönem oldu 1979-83 arası. Bunu neye bağlarsınız? Daha birinci uygulama yılı dolmadan ekonomik—politik tercihleri çok farklı yeni bir iktidarın işbaşına gelmesine mi? Yoksa Dördüncü Planın da ülkemizin ve dünya ekonomisinin içinde bulunduğu bunalım koşulları karşısında gerçekçilikten uzaklığı, haklı bir eleştiri noktası olabilir mi?

B. K. — Dördüncü Planı değerlendirmek, ayrı bir oturum alabilir. Değişik bir konjonktürü yeniden gözümüzde canlandırmamız lazım. Gerçekleşme konusuna girmek istemiyorum. Çünkü, ancak uygulanan şeylerin gerçekleşip gerçekleşmediği konuşulabilir. Türkiye'de IV. Plan yerine, sizin de bildiğiniz başka bir şey uygulandı. Bu ayrı konudur, girmeyeceğim. Dördüncü Planda, şimdilik birkaç başlık halinde söyleyeyim bu sorularınıza karşı, Planın başlangıcında bizim için önemli sorun, dış kaynak oldu. Ondan önceki üç plan döneminde Türkiye'ye yönelen, hatta III. Planın son yıllarında hesabın ötesinde, aşırı derecede yönelen dış kaynak, Dördüncü Planın Meclis'ten çıktığı sıralarda kesiliverdi. Biz, o Plan döneminde, yanılmıyorsam, 13 milyar dolar kadar dışarıdan dış kaynağa ihtiyaç gösteriyorduk. Bu 13 milyar doların da 12 milyar dolarını dışarı ödeyecektik beş yıl içinde. Türkiye'nin yatırım projeleri stoku, geniş ölçüde önceki yıllardan devralınan yatırım projeleri stoku, dış kaynağa ihtiyaç gösteren bir stoktu. İçeride de yatırım eğilimi çok canlıydı. Onun için sermaye/hâsıla katsayısı meselesinde dikkate alınması gereken şey şudur: Sermaye/hâsıla katsayısı hesabında sadece yeni projeleri bu hesaba katmak doğru olmaz; mevcut projeleri de bu hesaab katmak gerekir. Önümüzdeki beş yılı düşünüyorsak, o beş yılın sadece yeni projelerini değil, mevcut proje stokuyla birlikte hesaba katmamız lazım. IV. Planın başlangıcını düşünürsek, Türkiye yatırım ortamı bakımından canlıydı. Bugünkü düzeyin biraz altındaki enflasyona rağmen girişimciler, yatırım yapmaya hevesli, istekli bir ortam içindeydiler. Bugünkünden değişik bir konjonktürdeydik. Bugün insanları birtakım teşvik tedbirleriyle arkalarından itiyorsunuz, kolay kolay yatırımcı bulamıyorsunuz. Bugün insanları yeniden yatırımcılığa çekmekle o gün zaten yatırım yapmak isteyen insanları yatırımcılığa yöneltmek arasında çok fark var. Şunu demek istiyorum: O günkü yatırımları, o günkü yatırım stokunu gerçekleştirmek tabii ki birçok bakımdan daha kolaydı. Dolayısıyla o Planın gerçekleşmesi, en azından yatırım profili bakımından gerçekleşmesi, bugüne göre çok daha mümkündü, gerçekçiydi. IV. Planın politikalarının eksik olduğu, uygun olmadığı gibi «genel» eleştiriler değil de, somut, belirli eleştiriler var mı? Oldu mu? Çok merak ederim. Bizim önemli bir sorunumuz, dış kaynağın kesilişinden sonra önemli bir sorunumuz, iç para sorunu oldu. Dış dünya, tamam, sana dış kaynak yok, derse, ağır bir istikrar programı, bir kemer sıkmayla karşı karşıya gelirseniz, o zaman büyük güncel sorununuz, iç para sorunu olur. İç para sorunu gündeme geldiği andan itibaren yatırımcılığınızı kısmak, hatta boğmak noktasına gelebilirsiniz. Kıyabilirseniz bu kolaydır da, insanları sonra yeniden yatırıma yöneltmek çok zordur, hele aradan yıllar geçerse. Onun için, V. Planın, ben özel sektöre yılda ortalama artışla yüzde 10'un üzerinde yatırım yaptıracağım, dediği zaman gerçekçi olamayacağını hepimiz ayan beyan görüyoruz. Ama bundan altı yıl önce akışkan bir yatırım ortamında eğer dış kaynak desteği de o güne kadar var olan ölçüde ve biçimde var olsaydı, o zaman benim beş yılda ortalama yüzde 8'lik büyüme hızını gerçekleştirmem, o kadar büyük bir sorun değildi.

İ. D. — Peki, dış kaynak konusunda, dünya ekonomisinde Amerika'nın hegemonik konumunun daha önce yaratmış olduğu bir uluslararası Keynes'cilik uygulamasından giderek vazgeçilmiş olduğu konusunda bir teşhis hatasından söz edilebilir mi? Yani demek istiyorum ki, dış kaynak bulamadınız, dolayısıyla Dördüncü Plan uygulaması daha ilk yılında büyük bir darboğazla karşılaştı; şimdi, dünya ekonomisindeki fon akımlarında, Türkiye'ye dış kaynağın eski ölçülerde akması imkânını ortadan kaldıran önemli bir dönüşüm gerçekleştiği konusunda önemli bir teşhis hatası olmadı mı?

B. K. — Şimdi, dış kaynak sorunu, günümüzde

siyasal sorunlarla iç içe hale gelmiş bir şey. Yani salt ekonomik değerlendirmeyle sağlanmıyor dış kaynak; en azından Türkiye için böyle olduğu söylenebilir. Ben, dış kaynağı esirgeyenleri, nazlananları filan burda bu vesileyle söz konusu etmek, eleştirmek istemiyorum; o bambaşka bir konu. Dış kaynağın Türkiye'ye o dönemde sağlanmamasıyla Türkiye'deki her türlü gelişme de etkilendi mi? Buna da girmek istemiyorum. Sorunuzu yanıtlarken şunun altını çizmek lazım:

Plan yaparken, sürekliliği çok uzun zamandır belirli konvansiyonlar içinde hiç kesilmemiş bulunan dış kaynağı «yok» varsaymak hakkına sahip değilsiniz. Böyle yepyeni bir varsayım, sanırım siyasal yönleriyle de kolayca «şıp» diye yapılabilecek bir şey değildir. Böyle bir teşhis konursa, ki dediğim gibi bu, sübjektif değerlendirmelerin dışında bir şeydir, yani bir yönetimin kolektif olarak yapacağı bir değerlendirmedir, böyle bir değerlendirme yapılmış olursa, o zaman planınızda da yeniden bir revizyon mümkün olabilir. Belki daha düşük bir büyüme hızıyla, fakat yapıdan, öngörülen sınai gelişme yapısından çok fazla vazgeçmeksizin böyle bir şey gerçekleştirilebilirdi.

İ. D. — Sayın Bilsay Kuruç, bu görüşme için İktisat Dergisi adına size çok teşekkür ederiz.

orkestra

Aylık Müzik Dergisi

Müzik ile Aranızdaki Köprü

Yıllık Abone 1500 TL
Sayısı : 150 TL.

YÖNETİM YERİ :
Firuzağa, Kasatura Sok. No. 1
TOPHANE — İSTANBUL
Tel : 143 55 72

Plan ve Piyasa

Adnan Kahveci

Dr. Adnan Kahveci, Başbakanlık başdanışmanıdır.

Türkiye'de planlama konusunda kavram kargaşasının mevcut olduğu son aylarda basındaki plan anlayışı üzerindeki tartışmalardan anlaşılmaktadır. Planın nasıl hazırlanması veya neleri içermesi gerektiği önemli değilmiş gibi, tartışmalar planın ne tip ekonomilerde daha etkili olacağı üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Örneğin, planlamanın sadece devletçi ekonomilerde başarılı olabileceği, serbest pazar ekonomilerinde etkili olamayacağı iddia edilmiştir.

Halbuki planı incelerken veya değerlendirirken daha geniş bir bakış açısıyla bakabilmeli ve gaye plan hedeflerinin nasıl tutturulabileceği üzerinde yapıcı öneriler yapabilmek olmalıdır.

Beşinci beş yıllık plan Türkiye'nin en kritik planlarından biridir. Çünkü Türkiye bir kabuk değiştirme sürecine girmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından beri 60 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen fert başına milli gelir bakımından Batı Avrupa ülkelerinden daha fakirdir. Tabii kaynaklar yönünden Avrupa'nın en zengin ülkelerinden biri olan Türkiye'nin gelişme açısından bu durumda olması, kaynaklarımızı en verimli şekilde kullanmadığımızın göstergesidir.

Kaynaklarını verimli kullanmış ve dengeli kalkınmış olan Batı Avrupa ülkeleri bu bakımdan canlı bir örnek teşkil etmektedirler. Buna mukabil Doğu Avrupa ülkeleri çok detaylı planlar yapmalarına rağmen kalkınma yönünden Batı Avrupa'nın gerisinde kalmışlardır.

Türkiye'de planlı döneme girileli beri belirli hedefler konmuş, bu hedeflerin bir kısmı tutturulmuş, bir kısmı tutturulamamıştır.

Gerçekleşmeyen hedeflerin en önemli sebebi, Türkiye'nin ödemeler dengesi açığını bir

türlü kapatamamasıdır. Türkiye'nin döviz bütçesi bütün planlamaya rağmen açık vermiştir. Bunun tek istisnası 1971 para operasyonundan sonra olan ve 1973 yılına kadar süren ferahlamadır.

O halde plan hazırlama ve planın emredici veya yol gösterici olmasından daha önemli olan husus plan uygulaması ve genel ekonomik politikadır.

Planda çok hızlı bir sanayileşmeyi öngörebilirsiniz. Ama o sanayiin ürettiği ürünleri pazarlayamazsınız, planınız başarısız demektir. Ürettiğiniz ürünleri dışarıya satabilecek kalite ve fiyatta üretmiyorsanız, ekonominiz kısa zamanda döviz darboğazına girer. Çünkü ithal ettiğiniz hammaddeyi ihracatınızla ödemek mecburiyetindesiniz. Bunu yapamazsanız ithalatı borçla yapar ve kısa zamanda borç yükünün altında ezilirsiniz.

Türkiye'nin bugünkü sıkıntılarının temelinde de bu yatmaktadır. Sanayileşmesini çok iyi planlayan Türkiye, bu sanayileşmeyi besleyecek döviz kaynaklarını yaratamamış, dış borç yükünün altında 1979 yılında iflasın eşiğine gelmiştir. Aynı durum sosyalist blok ülkelerinde mevcuttur. Ağır sanayi konusunda önemli ölçüde yatırım yapan bu ülkeler, bugün yaptıklarını satamadıkları için ekonomik krize düşmüşlerdir.

Bugün Türkiye'de çok bilinçli bir plan anlayışı gelişmiştir. Yapılan planlar gerçekçi, mevcut iç ve dış kaynaklarla yürütülebilecek planlardır. Bu planların başarıyla yürütülebilmesi için genel ekonomik politikalar da yürürlüktedir.

Ürettiğimizin belirli bir kısmını dış pazarlarda satma mecburiyeti olduğu için para ve kredi politikaları ihracatı teşvik yönündedir.

İşsizliği azaltmak mecburiyetinde olduğumuz için sermaye yoğun yatırımlar enflasyon üzerinde olan kredi faizleriyle caydırılmıştır. Sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile kalkınmada öncelikli yörelere düşük faizli kredi verilmektedir. Para pahalı olduğu için emek yoğun yatırımlar hızla artmaktadır. Nitekim emek yoğun olan konfeksiyon ihracatı 1980 yılından beri altı misli civarında artış göstermiştir.

Sosyal plan konut üretimini belirli bir seviyede hedefleyebilir. Ama bunun arkasında yeterli kaynak yoksa plan bir hayal olur. Geçmiş yıllardaki konut politikası ve planlaması bu bakımdan başarısızlığa mahkûm olmuştur. Ancak reel kaynaklar yaratıldığı zaman konut üretimi hızlanmaya başlamıştır.

Yine aynı şekilde doktor üretimi plan hedefleri paralelinde gittiği ve yatak sayısı artırıldığı halde, sağlık hizmetlerinin dengeli dağıtımı ve kaliteli olması sağlanamamıştır. Önümüzdeki yıllarda sağlık personelini teşvik mevzuatını yürürlüğe koyarak yıllardır giderilemeyen bu sorunu çözmek zorundayız.

Özetlemek gerekirse şunu söylemek mümkündür. Bazı hedefleri hesaplayarak plana koymak yeterli değildir. Şu kadar fabrika kuracağız, şu kadar doktor yetiştireceğiz demek yeterli değildir. Bu hedefler tutturulsa bile plan başarısız olabilir. Önemli olan kurulan fabrikadan, yetişen doktordan, yetişen öğretmenden tam verimi alabilmektir.

Tam verim alınamayan bir plan kaynakları israf ediyor demektir.

Kaynak israfını asgariye indiren ekono-

mik model ise serbest pazara ağırlık veren modeldir. Plan yönlendirmesi paralelinde, pazar kuvvetleri kaynak dağılımındaki israfı en aza indirir. Ekonominin ihtiyaç duymadığı yatırımlar gereksiz yere yapılmaz. En çok ihtiyaç duyulan yatırımlar en öncelikli olarak yapılır. Pazar kuvvetlerinin ihtiyaçları tespit etmesi, en iyi bilgilerle donatılmış bir bürokrattan bile daha isabetli olabilir. Pazar kuvvetleri her zaman verimli ve ekonomiye yük olmayan yatırımları yaratır. Ekonomiye yük olan yatırımlar gereksiz yere teşvik edilmez.

Önümüzdeki beş yılda; plan yönlendirmesi paralelinde uygulanacak ekonomik politikalar, sadece plan hedeflerinin gerçekleşmesini değil, aynı zamanda bu gerçekleşen hedeflerin en üst seviyede üretime katılmalarını sağlayacaktır.

Türkiye'de İktisadi Planlamanın Yeri

Ahmet Kılıçbay

Dr. Ahmet Kılıçbay, İÜ İktisat Fakültesinde profesör ve Ekonometri Bölümü başkanıdır. Yapıtları arasında Türk Plân Modeli ve Metedolojisi *(1966) ile* Türk Ekonomisi *(1984) var.*

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hâlâ sözünün edildiği ve plandan çok şeyler beklenildiği bugünlerde ekonomimizin «modeli», mekanizması ve işleyişi ile ilgili olan bu konuya değişik bir açıdan bakmak istiyoruz.

İktisadi planlama çağdaş iktisat biliminin önemli bir dalı, ileri bir teknik ve yöntemler topluluğudur. Her ekonomik model ve her sisteme uyacak biçimde kullanılabilir. Tam merkezi totaliter bir ekonomide olduğu gibi piyasa ekonomisine ve serbest teşebbüse ağırlık veren ülkelerde de yeri vardır.

Planlamanın en güç alanlarından biri karma ekonomi modellerindeki planlamadır. Zira karma ekonomi, sadece devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin sahibi bulunduğu değil, devletin ekonomiye dolaylı-dolaysız müdahale ettiği, özel karar ve tercihler yerine devletin karar ve tercihlerinin konabildiği bir modeldir. Böyle bir model çerçevesinde devletin aldığı her karar, yaptığı her tercih ve her uygulama ekonominin bütünü üzerinde, çok karmaşık, dolambaçlı tesirler doğuracak ve bunların sonuçlarını tahmin etmek imkânsız değil fakat çok güç olacaktır.

1963 yılında faaliyete başlayan Devlet Planlama Teşkilatı Birinci Beş Yıllık Planı hazırlamış ve uygulamaya koymuştur. Planlama alanında isim yapan Tinbergen, Chenery gibi ilim adamlarının da payı bulunan ilk çalışmalar ve ilk yıllar Devlet Planlama Teşkilatının bir anlamda altın çağı olmuştur. Plan, iktisat politikasına disiplin, bilimsellik kavramlarını getirmiş, ekonomik karar ve uygulamada koordinasyonun önemini ortaya koymuştur.

PLAN TAM ANLAŞILAMADI VE YETERLİ OLAMADI

Türk ekonomisinde planlama onu savunanlar tarafından yeterli bir bilimsellik düzeyinde güçlü olarak hazırlanamadı. Karşı-

sında olanlar ise önyargı ile ve bilgisizlik yüzünden plan'ı şiddetle eleştirdiler. Bu alandaki tartışmalarda plan bir müessese olarak piyasa ekonomisinin varlığını veya yokluğunu tayin eden bir kriter olarak ele alındı. Plan varsa serbest teşebbüs ve piyasa ekonomisi yoktur, denildi ve ikisinin bir arada bulunabileceğini kabul edenlerin sayısı çok sınırlı kaldı.

ÇAĞDAŞ PLAN NASIL OLMALI?

Türkiye planlama teorilerini, teknik ve yöntemlerini en ileri düzeyde kullanarak çağdaş bir plana sahip olamadı. Böyle bir plan, kuşkusuz, bugün artık klasik diyebileceğimiz, çok basitleştirilip sınırlı biçimde ele alınan Tinbergen ve onun benzeri plan modellerinden farklı olacaktır.

Türk ekonomisinin çağdaş, ileri planlama tekniklerinden şu alanlarda yararlanması mümkündür; sayalım:

● Kamu Maliyesi Alanında

Türk ekonomisinde Devlet'in kamu hizmeti yükümlülüğü çok büyük, Bütçenin milli gelire oranı oldukça yüksektir.

Kamu hizmetlerinin «piyasa fiyatı» yoktur, fakat bu hizmetlerin faydası ve değeri vardır. Öte yanda kamu hizmetlerinin finansmanı, bu finansmanın ekonomik külfeti, kamu hizmetlerini finanse edecek kaynakların (çoğunlukla vergiler) sosyal alternatif maliyetleri (yani bu kaynakların ekonominin herhangi bir alanında yaratacağı ve yaratılmasına yol açacağı değerler toplamı) sistemli, bilimsel bir plan çerçevesi içinde ele alındığı takdirde klasik maliye teorileri ile modern iktisat bilimi ve ileri planlama teknikleri arasında güçlü, rasyonel bir bağlantı kurulmuş olur.

Türk ekonomisinde «Maliye»nin yeri, önemi, vergi ve harcama politikalarının dolaylı dolaysız ekonomik tesirleri böyle bir «alt plan» ile çok iyi anlaşılmış olur. Bugüne kadar hazırlanan 5 tane Beş Yıllık Planda «Devlet Maliyesi» böyle bir model çerçevesinde ele alınmamıştır.

Bundan başka, kamu harcamalarının türleri, dağılışı, büyüklükleri ile dolaylı dolaysız tesirleri vardır. Bunlar :

— Kaynakların dağılışına,
— nispi fiyatlara, genel fiyat seviyesine,
— üretim'e, verimliliğe,
— ekonomik yapının değişmesine tesir eder.

Öte yanda, vergi türleri, vergi strüktürü de yukarıda saydığımız alanlarda tesire sahiptir.

Bu sebeple sadece Kamu Maliyesi için yapılan «alt plan» Devlet Bütçesinin dolaylı dolaysız ekonomik tesirlerini gösteren paha biçilmez bilgiler verecektir.

Türk ekonomisinde Kamu maliyesinin kantitatif ve kalitatif özellikleri ile iktisadi tesirleri arasında bağların büyüklüğünü dikkate alırsak böyle bir planın önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

● Ulusal Hedefler ve İktisat Politikaları

Ekonomimizde ekonomik büyüme hızı, dışa açılma, döviz gelirini artırma gibi ulusal ekonomik hedefler ve bunlarla ilgili politikalar vardır. Bu hedeflerin, tutarlı, gerçekleştirilebilir olması için ilgili iktisat politikalarının sistemli bir plana bağlı bulunması gerekir. Aksi halde iktisat politikaları, ya tesirsiz veya tutarsız (birbirini çelerek) veya hem tutarsız hem tesirsiz olabilirler.

● Yöneltme ve Yönlendirme

Ekonomimizde hükümetler, ekonomik faaliyetleri belli alanlara yöneltme zorunluğunda kalmakta, ihracatı artırma, Doğu'nun kalkındırılması, turizm vs. gibi alanlarda teşvik tedbirleri almaktadırlar. Tam bir plan

modeline sahip olunmadığı için yöneltme ve yönlendirme yolunda alınan teşvik tedbirleri yeterince başarılı olamamaktadır. Bu alanda geniş kavramlı bir yönlendirme ve teşvikler dizisinin planlanması başarının birinci şartıdır.

KARMA EKONOMİNİN İYİ İŞLEMESİ, PİYASA VE PLAN İLİŞKİSİ

İktisadi planlar Türk Karma Modelinin işleyişine düzen, bilimsellik ve rasyonellik getirebilir. Planlamanın sadece merkezi totaliter ülkeler için yararlı olacağını sanma devrinin geçmiş ve piyasa ekonomisi ile planın bir arada olabileceği ve bunun da, Türkiye gibi karma modele sahip ülkeler ekonomisine güç katacağına inanma devrinin başlamış olması gerekir.

Planlama ile ilgilenen ekonomistler 1950'li yıllarda çoğunlukla plan türleri, planlama teknikleri gibi teorik, Hindistan, Pakistan, Güney Amerika ülkeleri planları gibi ampirik sorunlarla ilgilenmişlerdir. Yakın geçmişte ise sayısı her gün artan ekonomist planla piyasa ekonomisinin beraber olabileceğini, planın bu konuda, piyasa ekonomisinin çekici, dinamik gücünü zedelemeden yararlı ve yardımcı olabileceğini göstermeye çalışmışlardır.

Bütün bu gelişmelerle meydana gelen, her maksada uyabilir elastikliğe, uyarlılığa sahip ileri plan modelleri ile bugün Türkiye'de uygulanan geleneksel diyebileceğimiz plan arasında bir benzerlik ve bağlantı yoktur.

Planlı-karma ekonomi modeline sahip bulunan ülkemizde modern planlama teorilerini, teknik ve yöntemlerini benimsemek ve uygulama modellerini «çağdaşlaştırmak» ekonomimize çok şey kazandıracak ve başarı şanslarını büyük ölçüde artıracaktır.

Modern Planlama, matematiksel iktisat, matematiksel programlama, optimizasyon yöntemleri ve ekonometri alanlarındaki hızlı gelişmelerden yararlanarak güçlenmiş ve kullanılma alanlarını genişletmiştir.

İKTİSADİ PLANLAMA VE EKONOMETRİ

İktisadi planlama belli sayısal hedeflere varmak için yine sayılarla ifade edilecek aletleri belirlemek ve bu aletlerin kullanılmasını sağlamak zorundadır.

Mesela, para hacminde şu kadar bir azalmanın fiyat artışı hızını ne kadar düşüreceği, yani sıkı para politikasının anti-enflasyonist tesiri sayılarla bilinebilmelidir. Bu ise, bu alanda ciddi bir ekonometrik araştırmaya muhtaçtır. Genel olarak plan aletleri ile plan hedefleri arasındaki bütün ilişkilerin ekonometrik çalışmalarla belirlenmesi gereklidir. Aksi halde neyin neye etki yaptığını bilmek imkânsız olur ve hazırlanan planlarda başarısızlığa kadar uzanan yanlışlıklar ve hata payları bulunur.

Çok uzaklara gitmeden belirtelim, Pakistan Planlama Teşkilatı bu yıl sona eren Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planını çok geniş bir ekonometrik modele bağlamıştı.

Ekonomiye ait güvenilir sayısal bilgi toplamadan, bunlar işlenip ampirik ekonometrik çalışma yapılmadan hazırlanan planlar, planlama ders kitapları seviyesinde olmaktan, bazı varsayım ve hipotezlere bağlı kalmaktan ileri gidemez. Ekonometrik modellere ve çözümlere bağlı olmadan kullanılan istatistiksel veriler ise yol gösterici olmak yerine zihin karıştırıcı niteliğe sahip bulunurlar.

Çağımızın bu güçlü bilim dalını, onun ileri sofistike tekniklerini kullanmaktan zarar değil, yarar doğacaktır.

Alternatif: Planlı Ekonomi

Yalçın Küçük

Yalçın Küçük, plancılığı ve öğretim üyeliği sırasında yaptığı teknik çalışmaların yanı sıra aralarında Planlama, Kalkınma ve Türkiye *(1971, 1978) ile* Aydın Üzerine Tezler 1830-1980*'in (c. I, 1984) bulunduğu çok sayıda kitabın yazarıdır.*

Bugün Yüksek Denetleme Kurulu raporları üzerinde inceleme yazmak, tartışmalar yapmak kimsenin aklına gelmiyor. Denetleme Kurulu, bir zamanlar, Türk ekonomisinin beyni ve bu anlamda planlayıcısı olarak ortaya çıktı. Devletin ekonomik yaşama müdahalesinde eşgüdüm sağlamak, uygulamayı izlemek, denetlemek, Yüksek Denetleme Kurulu'nun görevleri arasında yer aldı. Giderek belli bir **format**'a ulaşan değerli rapor ve çözümlemeler, 1950 yıllarının ortalarına kadar, profesyonel iktisatçılarla ekonomi yöneticilerinin canlı ilgisini çekti.

Sonradan, Yüksek Denetleme Kurulu, bir benzetme ile, Meserret Oteli oldu. Meserret Oteli de bir zamanlar ünlü ve toplumun en çekici aktörlerinin uğrağı olan bir yerdi. Yüksek Denetleme Kurulu, 1950 yıllarının ortasından bu yana, ekonominin yönetimindeki etkin işlevlerini kaybedince, daha çok emekliliğini bekleyen iktisadi devlet teşekkülleri yöneticileri ile maliyecilerin rahat zaman geçirdikleri bir personel deposuna dönüştü. Meserret Oteli, Meşrutiyet dönemindeki çekiciliğini yavaş yavaş yitirdi, daha sonra akşamcı kahvesi oldu ve kapandı.

Devlet Planlama Teşkilatı, Meserret Oteli'nden daha hızlı bir Meserret Oteli olma sürecini yaşadı. Planlama Teşkilatı'nın kaynaklık ettiği meserreti, sevinç, kişiler duydu. Planlama, önce dünyanın her yanındaki uluslararası kuruluşlara Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşıyan, planlamada solcu, yeni görevlerinde sağcı bakışlı, **international civil servant** üretti. Sonra her önemli harekete bir ikinci adam yarattı: Dünya Bankası Başkanına ikinci adam olarak Atilla Karaosmanoğlu, Başbakan Süleyman Demirel'e ikinci adam olarak Ekrem Ceyhun, Başbakan Bülent Ecevit'e ikinci adam olarak Hikmet Çetin, Bülent Ulusu'ya ikinci adam olarak Turgut Özal gönderildi. Bunların hepsi ikinci adamlık yazgı-

larına sahip olabilmek için Planlama Teşkilatı'ndan geçmek zorunluluğunu duydular.

İkinci adamlar hep ikinci adam kaldılar; kalırlar.

Şimdi profesyonel iktisatçılar, Devlet Planlama Teşkilatı'nın beşinci planı üzerinde tartışma yapmak durumundalar. Bir mesleğin mensupları için bunun acılı bir talihsizlik olduğunu yazmak durumundayım. İktisat mesleğine en küçük yakınlığı ve saygısı olmayan bir hısım akraba cemaatinin acele ile çiziştirdikleri üzerinde düşünmeye zorlanmak, yalnızca bu ülkenin profesyonel iktisatçıları için değil, aynı zamanda ve planlamanın bir toplumun yaşamındaki önemi nedeniyle, toplumun tümü için bir acıdır.

Ancak yine de planlama üzerinde tartışma yapmak gereğine ve tümüyle inanıyorum. Çünkü planlama Türkiye için hâlâ umut olma özelliğini koruyor. Ayrıca Türkiye'nin uzun olmayan bir zaman kesiti içinde, sorumlu planlama ile merkantilist politikaların yakıcı heyecanını duyacağını biliyorum.

Planlama tartışmasına başlarken bir kavramlaştırmadan söz etmek durumundayım: Fetiş, ilkelin ideolojisidir.

Beşinci Beş Yıllık Plan'ın ilk paragrafı olan amaç bölümünün girişini aktarıyorum: «'Strateji'de belirlenen esaslar çerçevesinde V. Beş Yıllık Planın temel amaçları, hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve milli savunma gereklerini gözeten bir yapı içinde sınai üretim payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğinin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesidir.» Bu ilk paragraf üzerinde durmak gerekiyor.

Profesyonel iktisatçı ve katsayılara vurgun plancı için, ilk paragrafın, «hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması» tamlaması, iktisat dışıdır ve bir «edebiyat» niteliğini taşıyor. «Verimlilik artışı» bir planda bulunursa ve ön planda bir yer alırsa, bu planı ciddiye almak gerekiyor. Ancak hısım akraba takımının hazırladığı Beşinci Plan'da «verimlilik artışı» yer almıyor; bunun yerine «verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden» bir amaç ortaya konuyor. Böyle bir durumda, verimlilik amacının bağımsızlığına kavuşamadığını, ihracat artışına bağlı olduğunu, matematikçi plancının sözüyle, verimlilik artışının ihracat artışının türevi durumuna indirgendiğini söylemek mümkün oluyor. Bu, doğru bir söyleyiştir. Hısım akrabanın beşinci planı, iktisatçı gözüyle okunduğunda, ihracatı artırmayı birincil amaç olarak en öne itiyor.

Fetiş, ilkelin ideolojisidir. İhracatı artırmak, 24 Ocak Kararlarını yaratan bir fetiştir.

Hiçbir haklı dayanağı olamaz.

Fetişin baskısından kurtulmak mümkün olursa, düşünmek de mümkündür: Bir toplumun bireylerinin, üretip de tüketemedikleri metaı, başka toplumun bireylerinin tüketmesinden haz almalarını düşünmek mümkün mü? Türkiye'de insanlar, tüketmek için soğan bulamazken, Suudi dindaşlarının kendi soğanlarını yıkanmamış elleriyle kırarak yediklerini düşünerek mutlu olabilirler mi? Eğer Türkiye'de, kendi ürettiği elmanın çürüğünü yerken Suudi dindaşlarının Türkiye'den gönderilen güzel elmalar yemesinden haz a-

lanlar varsa, bunlara sağlıklı gözüyle bakılabilir mi?

Türkiye'de otellerdeki yatak kapasitesinin çok düşük olduğu hep söylenir; işitiliyor. Türkiye'de yeni ve güzel tatil köyleri yapılıyor. Türkiye'de milyonlarca insan, turistik otellere ve güzelim tatil köylerine gidemiyor. Türkiye'de milyonlarca insan, yatamadığı lüks otel yataklarıyla gidemediği güzelim tatil köylerine beyaz entarileriyle Suudi dindaşlarının, eşekarıları türünden, saldırmalarından mutlu olabilirler mi; böylece «hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması» herhangi bir anlam taşıyor mu?

Cevabı yazılabilir: Planlamada ihracatın baş tacı edilmesinin hiçbir ekonomik ve toplumsal mantığı yoktur. Bu, bir fetiştir. İhracat, üretim sektörleri arasında ve her sektör üretimi ile endüstriler arası ilişkilerin yarattığı talebin uyumsuzluğundan doğan eşitsiz gelişmenin bir sonucu ve çözülme yöntemidir.(*) İhracat, sektörler gelişmesinin yol açtığı uyumsuzluğu ortadan kaldırmaya yönelik bir türev işlemdir; temel işlem düzeyine çıkarılması yalnızca büyük uyumsuzluk ve tıkanıklıkların nedenidir.

Uzatmadan yazabilirim: İhracata dayalı hiçbir kalkınma yoktur. Japonya dahil, hiçbir ülke ihracatı ön plana çıkararak gelişmedi. Kapitalist sistem içinde gelişmesinin yarattığı eşitsizlikler, giderek ve kapitalist gelişmenin ileri aşamalarında ihracatı, tüm işlemleri etkileyecek bir öneme çıkardı.

İkincisini de yazabilirim: İhracatı ön plana çıkararak planlama olmaz ve kesinlikle olmaz. Çünkü, iç pazarı planlamak ve iç pazardan artakalan üretimin dış piyasada pazarlamasını planlamak mümkündür, gereklidir; ancak üretimin temel amacı ihracat olduğu zaman, en ilkel anlamda da planlama söz konusu olamaz. Çünkü uluslararası piyasa, plancının kontrolünün çok dışında değişkenleri ve çok sayıda değişkeni içeren bir denklemler demetini yansıtıyor. Tıpkı hava koşullarına göre tarımı planlamanın imkânsız olması türünden, uluslararası piyasanın kaprislerine bağlanarak, bir ülke ekonomisinin planlanması mümkün değildir.

Bu, alfabedir.

Türkiye belli bir aralıktan sonra alfabeyi öğrenmek durumuna geliyor. Alfabeyi öğrenme ve öğretmenin çok büyük hazzı var.

İhracata dayalı bir plan, plan olamamanın yanında, en küçük çözüm değerinden de yoksundur. Ancak çözümsüzlük ve kısırlık, hiçbir çözüm değeri taşımayan bu planın ortaya atılmasını kaçınılmaz yapıyor.

Aslında burada bir yenilik söz konusu değil; yetmişli yılların ortasından itibaren sürüp giden bir çözümsüzlük, yeni giysilerle, yaşanıyor. Yetmişli yılların ortasında Türkiye, veri gelir bölüşümünde iç pazarın kullanılmasıyla üretim genişlemesinin sınırına geldi. Bu sınırı genişletmek için önce bazı sosyal demokrat fantezileri uygulamaya koymak gerekti. Daha sonra, üretimi uluslararası piyasalarda rekabet edebilir hale getirebilmek için değişken sermayenin payını düşürmeye, aynı anlama gelmek üzere birim üretim içinde işgücü girdisine yapılan ödemeleri azaltmaya yönelik, siyasal ve ekonomik kararlar demeti, bunlara 24 Ocak Demeti denilebilir, gündeme geldi. Plan, hırsla sürdürülen bu politikanın isteksiz yazılmış bir belgesi olmaktan ileri gidemiyor.

(*) İhracat ile eşitsiz gelişme arasındaki işlevsel bağlantı, ilkönce, on dokuzuncu yüz yılın sonunda, **Razvitaya Kapitalizma v Rossil**'de kuruldu.

Türkiye'nin bugünkü talihsizliği, çözümsüzlüğü savunan bir hükümete sahip olması değildir; asıl şanssızlık, muhalefetin iktidarın bir türevi olmasında yatıyor. Türkiye'nin sınıfsal konumunda, 1975 yılından beri içine girdiği ekonomik çözümsüzlüğü bir çözüm olarak sürdürebilmek için, iktidardan daha çok muhalefetin seçimine önem veriliyor.

Beşinci Plan, plansızlığı bir amaç kabul ediyor ve bunu açıkça yazmakta bir sakınca görmüyor. Amaçların sıralanmasında üçüncü yerde şunlar yazılıyor: «Ekonominin işleyişi ekonomik kurallar içinde tanzim edilecek, ekonomiye müdahalede makro politika araçlarına ve gereken hallerde kurumsal düzenlemelere ağırlık verilecektir.» Amerika Birleşik Devletleri'nde de yapılan bundan farklı görünmüyor. Yalnız Amerikalılar, hiç olmazsa burada, iki yüzlü görünmek gereğini duymuyorlar; hem bu ilkeleri benimseyip hem de planlı olduklarını iddia etmiyorlar.

Planlama, piyasa mekanizmasının yol göstericiliğini reddetmekle başlıyor. Eğer ekonomi kendi kuralları içinde çalışarak, istenen mutlulukları verecek ise, özlenen başarı göstergelerini gerçekleştirecekse, planlamaya ne gerek var? Planlama önce piyasa mekanizmasını, hısım akraba dokümanındaki terminoloji ile ekonomik kuralları, yadsımakla ve bu yadsımayı eylemli bir biçimde göstermekle başlıyor. Ekonominin, dünyanın pek çok yerinde yalnızca çarpıklıklara yol açan kurallarını eylemli bir biçimde yadsımak, temel ve kurumsal değişiklikleri ciddi olarak ve ön plana almakla mümkün oluyor.

Şimdi sonuca geliyorum: Beşinci planın plan olamayacağını, amaçlarından çıkardığım iki ilke ile göstermenin yanında iki pratikle de vurgulamak istiyorum. Bu pratiklerden birisi şudur: Türkiye ekonomisi, kendisini düzenleyecek araçlarını tüketti. Planlama, teknik anlamda, ekonominin kendi işleyişi içinde erişilemeyecek amaçları koyup, bunları, ekonominin kendi mantığı içinde yer almayan araçlarla gerçekleştirmeye çalışmaktır.

Türkiye ekonomisi araçlarını tüketti: Şimdiye kadar önemli bir uyarıcı ve yön değiştirici olarak düşünülen özendiriciler demeti, teşvik sistemi, artık uyuşturucuya alışmış bir eroinmana diazem vermek türünden, her türlü etkinliğini yitirdi. Bu, bir. İkincisi, Türkiye vergileme sistemi üzerinde düşünmeyi bile yasaklayan bir özgürlük ortamı içine girdi. Üçüncüsü, faiz oranlarının ulaşmış olduğu yükseklik, faiz oranı üzerinde değişikliği uyarıcı olmaktan çıkardı.

Bunlara ekleyebileceklerim var; biriyle yetinebilirim. Bir araç olarak serbest bölgelerden söz edildi. Serbest bölgelerden bu kadar söz edilmesine şaşmıyorum, her gün gazetelere demeç veren üniversitelerin ekonomi profesörleri ile işadamları adına utanıyorum. Çünkü artık Türk ekonomisinin içine girmiş olduğu aşamada serbest bölgeler, elmalı şeker bile olamaz.

Ne getirecek ki? Türkiye'de bir bölge ayrılacak ve bu bölge, diğerlerinden daha ayrıcalıklı ekonomik koşulları sağlayacak; çekicilik, burada. Çekicilik aslında hiçbir yerde değil; çok basit nedenlerle. Bir: İthal girdileri gümrüksüz getirilebilir. Türkiye'de serbest bölgelerin bu açıdan bir ayrıcalığı olamaz, nerede ise her bölgeye ithal girdileri gümrüksüz geliyor. İki: İhracat özendirilebilir. Bu da bir avantaj sağlayamaz, çünkü her yerde ihracat aşırı ölçüde özendiriliyor. Üç: İşçi çalışma koşulları, grev tehdidine sahip güçlü sendikalardan yoksun tutulabilir. Böylece serbest bölgelerde, düşük ücret düşünülebilir. Mümkün değil; çünkü bu tür koşullar Türkiye'nin tümünde geçerlidir.

Türkiye'nin tümü serbest bölgedir.

İkinci pratiğe geliyorum: Planlama, kapitalist ekonominin reddidir. Kapitalist ekonomi bilgisizliğe dayanıyor. Planlama ise, toplumu, her ünitesi rengârenk bilgilerle taçlanmış bir çiçek bahçesi haline getirmekle mümkün oluyor. Planlama, bilgiyi, bilinci ve bilgi üretmenin büyük bir meziyet sayılmasını içeriyor.

Türkiye son yıllarda yalnızca bilgisizliğe prim veren bir ülke haline getirildi. Gümrükler, yolgeçen hanına dönüştürüldü. Dış ticaret kayıtları, modern devletin kurulduğundan bu yana daima iyi toplum yönetiminin en güvenilir bilgilerini sağladılar. Bugün Türkiye'nin dış ticaret istatistiklerine güvenerek yola çıkmak karanlığa saplanmakla eş anlama geliyor. Banka sistemi, sırlarla dolu ve her türlü denetimden uzak bir başıboşluğun içine itildi. Artık piyasa faiz haddini ve çok zaman gerçek kredi hacmini bile bilmek, probabilistik bir niteliğe büründü. Üçüncüsü, «ünlü» işadamlarını görüyorum; her gün bir başka kılıkla, ya havaalanında bir dilbere sarılarak ya da bir erkek büstüne yapışarak resim çektiriyor ve kendinden söz ettirmenin yolunu buluyor. Bu tür laubalilikleri kişisel düzeyde düşünemiyorum, özel iş dünyasında büyük bir dejenerasyonun dışa vurması olarak alıyorum. Dejenerasyon ise bir bütündür, iş dünyasından gelecek bilgilerin de çok büyük temizliği gerektireceğine inanıyorum.

Bu iki pratiğe bir de mesleki saptama eklenebilir: İktisat mesleği büyük bir saygınlık ve prestij kaybına uğramış görünüyor. Bu kayıp içinde, iktisat kalfa veya çırakları, kendilerinin iktisatçı olduklarını ileri sürerek, mesleğin saygınlığının zedelenmesine daha büyük katkıda bulunuyorlar.

Türkiye'de iktisat mesleğinde de Gresham Yasası işliyor; kötü para, iyi parayı kovuyor. Ekonominin kilit yönetim yerlerini, ekonomik sistemin çalışma yasalarının cahili elektrik mühendisleri, inşaat mühendisleri ve benzerleri dolduruyor. Bu, uzmanlığa karşı rotaryen esnafın saygısızlığı ile aklın reddini birleştiriyor.

Sonuca geldim: Plansızlık bir bütünlüktür, planlama ise bir sistemdir. Planlama bir doküman veya dokümanın nasıl hazırlanabileceğini gösteren bir teknikler demeti değildir. Bir toplumsal biçimlenmedir.

Planlama, kapitalizmin alternatifidir.

Türkiye'de planlama bir alternatiftir.

Kapitalizmin ve bunu kabaca içeren yeni beş yıllık planın bir alternatifi olmadığını söylemek yalnızca fetişlere güvenmektir. Vardır. Çok basit bir biçimde açıklayabilirim; Türkiye'de dış ticareti kontrol etmeden planlama olmaz. Bunun için ihracat ve ithalatın tümüyle devlet kontrolüne girmesi gerekiyor. Türkiye'de banka sistemini denetlemeden planlama yapılamaz. Bunun için, Merkez Bankası'nın bir bankalar bankası haline getirilmesi ve bankacılık ile sigortacılığın devletleştirilmesi gerekiyor.

Üretim kesiminde, üretime yön verebilecek manivelaların, planlama ünitesinin elinde olması zorunlu görünüyor. Planlama ünitesi, çok zaman sanıldığı türden, Devlet Planlama Teşkilatı veya planlama komisyonu değildir. Bir planlı ekonomide planlama ünitesi kamu yönetiminin çekirdeği ve bu anlamda tümü oluyor. Demir-çelik ve makine sanayii türünden temel imalat kesiminin, bütün büyük işletmelerin, planlama ünitesinin kontrolünde olması, daha anlaşılır bir dille, millileştirilmesi gerekiyor.

Uzatmıyorum ve bitiriyorum: Planlama,

bir alternatiftir. Toplumu, insan aklına dayalı bir biçimde, yeniden biçimleme çabasıdır. Kalıcıdır. İnsana layık ve insana uygun olanıdır.

Planlama, toplumsal yazgıyı, kör güçlerin dövüşüne bırakmamak demek oluyor. Türkiye'nin kendi toplumsal yazgısını bilinçli ellerine alacağı bir dönemi, yakın bir zamanda, yaşayacağına inanıyorum.

Gaziosmanpaşa, 4 Eylül 1984

Aynıyla vaki...

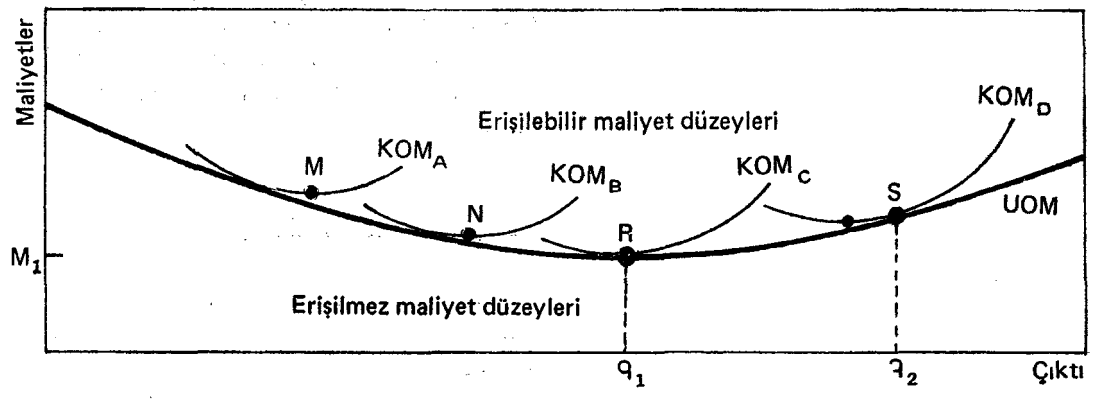

EĞRİ ÇİZMEKTE ZORLANIYORSANIZ ÜZÜLMEYİN, YALNIZ DEĞİLSİNİZ

Dikkatli iktisat öğrencileri ile iktisatçılar, mikroiktisadın firma (ya da üretim) teorisi bahsinde karşılaşılan uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin (UOM), kısa dönem ortalama maliyet (KOM) eğrilerinden en alttakinin minimum noktasından geçtiğini hatırlarlar. Ama bu eğri, başka hiçbir KOM eğrisinin minimumundan geçmez. Örneğin KOM$_A$'nın minimum noktası M'nin biraz solundan geçer. Öylesine ince bir sorundur ki bu, "zarf" eğrisi kavramını ilk kez ortaya atan iktisatçı olan Jacob Viner'ın bile gözünden kaçmıştır. Viner, grafikçisinden, her bir KOM eğrisinin minimum noktasından geçen bir zarf eğrisi çizmesini ister. Grafikçi böyle bir eğrinin çizilemeyeceğini söyler. Viner diretir. Grafikçi, her bir KOM'un minimum noktasından geçen bir uzun dönem eğrisi çizip Viner'a verir. Oysa bunun bir zarf eğrisi olmadığı açıktır. (Emin olmak için, M ile N gibi minimum noktalarından geçen bir eğri çizin; bunun UOM zarf eğrisiyle ilgisi olmadığını göreceksiniz.) Viner, yanlış diyagrama yazısında yer vermekle kalmaz; inatçı grafikçisinin, "bir türlü anlayamadığı ... matematiksel bir itirazda bulunduğundan" da yakınır. (Jacob Viner, "Cost Curves and Supply Curves," 1931; George J. Stigler ve Kenneth E. Boulding, *Readings in Price Theory* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1952) içinde yeniden basılmıştır, s. 214.)

1930'larda Viner, Keynes'in yeni işsizlik ve gelir teorisinden hoşnutsuzluğunu dile getirmektedir. Kuzey Amerika'ya geldiğinde Keynes'e dünyanın yaşayan en büyük iktisatçısının kim olduğu sorulur. Rivayete göre Keynes, en büyük iktisatçının adını vermeye tevazuunun mani olduğu, ama ikinci en büyük iktisatçının Viner'ın grafikçisi olduğundan hiç şüphesi olmadığı cevabını verir.

(Paul Wonnacott ve Ronald Wonnacott, Economics, *2. B., Auckland, McGraw-Hill International, 1982, s. 479).*

Planlama Tekniklerimiz Neden Yetersizdir?

Bilge Okay

Dr. Bilge Okay, İÜ İktisat Fakültesinde araştırma görevlisidir.

İlk üç beş yıllık plan incelendiğinde, büyüme hızı dışında diğer hedeflerin gerçekleştirilemediği, büyüme hızının da üçüncü plan sonunda öngörülen düzeyin altında kaldığı görülür.* TC planlarının süregelen bu başarısızlığının nedeni kullanılan planlama yöntemlerinin piyasa ekonomisindeki ilişkileri açıklamadaki teknik yetersizliği, bundan dolayı da karar alıcıları aydınlatıcı özellikler taşımamasıdır. Bu durum, özellikle durgunluktan büyümeye geçişin gündemde olduğu son yıllarda, karşı karşıya kalınan sorunlara çözüm yolları arayışından iyice uzaklaşmak, hatta bunları yok saymak anlamına gelmektedir.

Perspektif Plan Anlayışı

Bilindiği gibi TC planları üç aşamada hazırlanır: perspektif planlar, beş yıllık planlar ve yıllık programlar. Perspektif planlar hiçbir makro planlama modeline dayalı değildir. Hedefler bütün istenilen gelişmelerin alt alta sıralanması ile belirlenir. Örneğin birinci perspektif planda hedefler, %7'lik bir büyüme hızını sağlamak, işsizlik sorununu çözmek, dış ödemelerde denge sağlamak, sosyal adaleti gözetmek vb. olarak belirlenmiştir. Bu hedeflere nasıl, hangi politikalarla ulaşılacağı ise tartışılmamış, bundan dolayı da hedefler arasındaki tutarlılık sorunu göz ardı edilmiştir. Oysa, örneğin hızlı büyümeyi sağlayacak politikalar dış açığı artırabilir ya da dış açığı azaltıcı politikalarla gelir bölüşümünü düzeltmek mümkün olmayabilir. Kısacası hedeflerin belirlenmesi kadar önemli olan bir diğer husus da bunlara ulaşmayı sağlayacak politika bileşimlerinin bulunmasıdır. Bu ise ancak birbi-

(*) Dördüncü Planın, biçimsel olarak yürürlükten kaldırılmasa da, fiilen uygulanmamış olduğunu varsayıyorum.

rinden bağımsız politika araçlarının birlikte uygulandıklarında, hedef büyüklükler üzerindeki etkilerini ölçmeye uygun bir planlama modeli kullanılmasıyla mümkündür. Öyle ki, bir politikanın (örneğin ihracat artışını sağlayacak kur politikası) hedeflerden biri (örneğin gelir bölüşümü) üzerindeki olumsuz etkisi, diğer bir politikanın (örneğin ücret artışı) etkisiyle giderilsin ve bu amaç çok sayıda hedef ve araç bileşimleri için sınanabilsin. Oysa perspektif planlarda temennilerin sıralanmasından öteye gidilmemekte, amaçları birlikte, değişik oranlarda gerçekleştirecek politika paketleri arasında, hedeflerin politik düzeyde belirlenecek öncelik sıralamasına göre seçim yapılması gerekliliği göz ardı edilmektedir.

Beş Yıllık Planların Piyasa Ekonomisini Açıklamadaki Yetersizliği

İkinci aşama, beş yıllık planların hazırlanmasıdır. Burada, tüketim, yatırım, ithalat ve kamu sektörü bütçesi için belirlenen fonksiyonlarla içsel tutarlılığı sağlanmış—kapatılmış—bir girdi çıktı modeli kullanılır. Bu modeller, perspektif planda saptanan hedef büyüme hızına göre hesaplanarak dışsal olarak verilen gelir düzeyi ve—politik olarak belirlenen—dış açık tahmini ile tutarlı sektörel üretim düzeylerini bulmak için kullanılır. Başka bir deyişle, hedeflenen gelir düzeyini gerçekleştirmek için gerekli sektörel üretim, sektörler arası teknolojik girdi çıktı ilişkilerini veren katsayılar matrisi yardımıyla bulunur. Sektörel üretim hedefleri bulunduktan sonra, ayrıca, sermaye/ürün katsayıları kullanılarak sektörel yatırım, işgücü katsayıları kullanılarak sektörel istihdam, ithalat katsayıları kullanılarak da toplam ithalat bulunur. Kısacası, girdi çıktı modelleri, ekonomideki değişkenler —sektörel üretim, yatırım, nihai tüketim, istihdam vs.— arasındaki ilişkilerin, sabit teknolojik katsayılar aracılığıyla kurulduğu, fiyatlar genel düzeyi ve nispi fiyatların sabit varsayıldığı statik modellerdir. Oysa, piyasa ekonomilerinde kaynak dağılımı nispi fiyatlardaki değişme dolayımıyla meydana gelir. Fiyatların değişmezliği varsayımı ve sabit teknolojik katsayıların ikameye olanak vermeyişi nedeniyle, girdi çıktı modelleri piyasa ekonomilerinin bu en önemli işleyiş dinamiğini kavramaktan uzak kalır.

Bu nedenle girdi çıktı modelleri daha çok merkezi planlı ekonomilere uygundur. Kaynak dağılımı ile ilgili kararların merkez tarafından oluşturulduğu bu tür ekonomilerde, girdi çıktı teknikleri ekonominin teknolojik sektörel bağlantılarını verdiğinden, bir planlama aracı olarak kullanılabilir. Burada önemli olan üretim hedefleri arasındaki dengenin kurulmasıdır. Buna karşılık, piyasa ekonomilerinde kararlar bağımsız iktisadi birimler tarafından verilir ve kaynak dağılımı bu kararların piyasa mekanizması aracılığı ile sağlanan uyumu sonucunda gerçekleşir. Girdi çıktı teknikleri nispi fiyatları sabit varsaydığından, bu etkileşimi kavramaktan uzaktır.

Politika Değişkenlerinin Olmayışı

Diğer yandan, piyasa ekonomilerinde devletin kaynak dağılımını istenen yönde etkilemeye yönelik iktisat politikaları da nispi fiyatların değişmesi dolayımıyla etkili olur. Nihai denge bu fiyat değişimlerine göre davranışlarını ayarlayan ademi merkezi karar birimlerinin eylemleri sonucunda oluşur. Girdi çıktı modelleri ise, bu anlamda, devletin ekonomi politikasını yansıtan değişkenleri içermezler. Bundan dolayı da, alternatif iktisat politikalarının etkilerini karşılaştırarak tartışmak, aralarındaki tutarlılık so-

rununu çözmek ve saptanan hedeflere ulaşmak için uygulanması gereken politika değişikliklerini belirlemek için kullanılamazlar. Türkiye ekonomisinin özellikle son yıllarda yaşadığı bunalım ve durgunluktan büyümeye geçişin, iç kaynak yaratılması ve gelir bölüşümünün düzeltilmesinin artık şart olduğu bir dönemde bu sorunların çözüm yollarını içermeyen bir planlama modelinin ne kadar yetersiz olduğu açıktır. Hedeflenen büyüme hızına ulaşmak için her sektörün ne kadar üretmesi, ne kadar yatırım, ithalat yapması gerektiğini, sadece sektörler arası teknolojik ilişkileri gösteren katsayılarla bulmaya yarayan bir planlama anlayışı bu büyümenin nasıl, hangi politikalarla sağlanacağını göstermediği gibi, bu politikaların bölüşüm, istihdam, dış açık gibi acil sorunlar üzerindeki etkilerinin ne olacağını da ölçemez.

Kısaca özetlenen bu eksikliklerden dolayı, geleneksel planlama modelleri, batı ekonomilerinde yerini hesaplanabilir genel denge modellerine bırakmaya başlamıştır.[1] Bu modellerin özelliklerini ve girdi çıktı tekniklerine üstünlüklerini özetlemeye çalışalım.

Hesaplanabilir Genel Denge Modellerinin Özellikleri

Hesaplanabilir genel denge modelleri ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri ifade eden bir denklemler sisteminden oluşur. Ekonomideki kurumsal yapıyı ve iktisadi karar birimlerinin davranışsal özelliklerini yansıtan bu denklemler sistemi, incelenmesi istenen sorunlara bağlı olarak değişik teorik yaklaşımlarla kapatılır. Örneğin, ekonominin uzun dönemli yapısal analizi ve nispi fiyatlardaki değişmelerle bağlantılı olarak kaynak dağılımı sorunları incelenmek istendiğinde neoklasik hesaplanabilir genel denge modelleri amaca daha uygundur. Makro ekonomik istikrar politikalarının enflasyon, büyüme ve bölüşüm üzerindeki etkilerini açıklamak için ise Kaldor'gil-Keynes'gil modeller tercih edilir. Hesaplanabilir genel denge modellerinde nispi fiyatlar içseldir ve miktarlarla birlikte, karşılıklı etkileşim yoluyla, bir genel denge sistemi içinde eş anlı belirlenir. Öyle ki, bir yandan ekonomideki karar birimleri nispi fiyat göstergelerine göre kendi refah fonksiyonlarını maksimumlaştıracak kararlar verirlerken, diğer yandan fiyatlar bu kararlar arasındaki uyumu sağlayıncaya kadar değişir. Model, her piyasada —mal, döviz, işgücü, para— dengeyi sağlayacak fiyat ve miktarlar bulununcaya kadar —iterasyon tekniği ile— yeniden çözülür. Hesaplanabilir genel denge modellerinin üstünlüğü, piyasa ekonomilerinde var olan işleyiş dinamiğini böylece yansıtabilmeleridir.

Hesaplanabilir genel denge modelleri devletin iktisat politikası araçlarının, politika değişkeni olarak sisteme dahil edilmesine de uygundur. Örneğin, döviz kuruna sabit kur ya da esnek kur politikalarını yansıtacak değerler verilerek, ihraç ve ithal mallarının nispi fiyatlarındaki değişme yoluyla tüm ekonomiye yayılacak zincirleme etkileşim —sektörel faktör yoğunlukları, büyüme hızları, yatırımlar, gelir bölüşümü ve fiyatlar genel düzeyi vb. içsel değişkenlerin nasıl etkilendiğine bakılarak— sonucu politika değişkenlerinin alması gereken değerler bulunabilir. Örneğin,

---

1 Bu tür modeller Türkiye'de DPT dışında, özel sektör kuruluşları tarafından kullanılmaktadır. Örnek olarak Fahrettin Yağcı'nın TSKB için yaptığı TUGEM modeli verilebilir. Bunun dışında, K. Derviş ve S. Robinson'un Dünya Bankası adına yaptığı «The Foreign Exchange Gap, Growth and Industrial Strategy in Turkey: 1973—83» adlı çalışma da standart bir hesaplanabilir genel denge modeli örneği olarak gösterilebilir.

hedef, büyüme, fiyat istikrarı, gelir bölüşümünde düzelme ve dış açığın azaltılmasını sağlamaksa, alternatif politika araçlarının içsel değişkenler üzerindeki etkileri ölçülerek, hedeflenen büyüklüklere varmak için mümkün alternatif politika paketleri bulunabilir. Ya da alternatif politikalarla uyumlu büyüme patikaları karşılaştırılabilir.

Yeni Bir Planlama Anlayışı

Böylece yapılabilecek orta ya da uzun dönemli projeksiyonlar, bir yandan planlamanın bilgi iletişimini etkinleştirme fonksiyonunu yerine getirerek iktisat politikalarına ilişkin kararların tartışılmasına, çeşitli çıkar gruplarının —işçi sendikaları, işveren örgütleri vb.— katılımını sağlar. Örneğin işçi sendikaları için çeşitli politika bileşimlerinin gelir bölüşümü üzerindeki etkilerini göstererek politik düzeye bilgi aktarır. Diğer yandan ademi merkezi karar birimlerinin (firmalar, kamu teşebbüsleri vb.) iktisadi düzeyde, kendi bağımsız birimleri ile ilgili olarak alacakları kararlarda daha rasyonel seçimler yapmalarına yardımcı olur. Örneğin çeşitli sektörler için bulunan iç talep-ihraç talebi projeksiyonları firmalara yatırım alanları seçiminde yol gösterici olur. Zaten piyasa ekonomilerinde planlamanın işlevi de, bilgi iletişimini merkezi ve ademi merkezi karar birimleri için etkinleştirmek ve rasyonelleştirmek olmalıdır. Bu anlamda planlama ne bilgi toplama, ne bu bilgileri değerlendirme ne de karar almada tek bir merkezin tekelinde olmayacağından, bütün karar birimlerine ve devlete, politika seçimlerinde el yordamına dayalı deneme yanılma süreçleri yerine, uzun dönemli ve tutarlı alternatifler sunar.

Sonuç

Sonuç olarak, geleneksel planlama yöntemleri ve özellikle TC planlarında kullanılan girdi çıktı modelleri, ekonominin sadece teknolojik karşılıklı bağlantılarını gösterir ve hedeflenen büyüme hızının her sektörde ne kadar üretim, istihdam, yatırım, ithalat vs. gerektirdiğini söylemekten öte bir bilgi vermez.

Bu nedenle, bir yandan ancak darboğazsız ve sorunsuz büyüyen bir ekonominin aynı yapının yeniden üretilmesi sonucunda ulaşacağı noktayı gösterebilir. Oysa ciddi tasarruf, dış ödeme darboğazları, durgunluk ve gelir bölüşümü bozulması gibi sorunlar yaşayan bir ekonomide aynı yapının yeniden üretilemeyeceği, yapısal değişimler gerektiği açıktır. Girdi çıktı modelleri ise söz konusu değişiklikleri hedefleyen politikalarla hesaplanan büyüklükler arasında bağlantı kurmaya teknik olarak uygun değildir.

Diğer yandan, yine teknik özelliklerinden dolayı, bu tür bir planlama yöntemi, piyasa ekonomilerinden çok merkezi planlı ekonomilere uygundur. Piyasa ekonomilerinde, nispi fiyatlardaki değişme dolayımıyla meydana gelen genel denge dinamiğini yansıtmaz. Bütün bu nedenlerle, geleneksel planlama tekniklerinin artık tek planlama yöntemi olmaktan çıkıp, hesaplanabilir genel denge modellerinin de DPT'ce kullanılmaya başlanması gerekmektedir.

Beşinci Plan Üzerine Gözlemler/Düşünceler/ Sorular

Tunç Tayanç

Tunç Tayanç planlama uzmanıdır. Çok sayıda araştırma ödülünün sahibi olan yazarın yayımlanmış yapıtları arasında Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl *(1973) ve* Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın *(Füsun Tayanç ile birlikte, 1977) var.*

Giriş

TBMM'nde inanılmaz bir hızla «görüşülen» Beşinci Plan, basın ve yayın organlarında da önemli bir yankı yapmadan karara bağlandı. Plan hedeflerinin hepsi olmasa bile bazıları, yıllardır ekonomik durgunluğu yaşayan yurttaşlarımızın geleceğe güven duymalarını sağlamak ve onlara bazı mesajlar iletmek için, Hükümet tarafından bir vesile olarak kullanılabilirdi. Hükümet bu vesileyi kullanmadı ve Plan'ı, en başta kendisinin ciddiye alıp almadığı konusunda haklı kuşkular yarattı. Plan'ın, bir Anayasa gereğini biçimsel olarak yerine getirmek ve sonra sessizce gömülmek için mi, ya da Yalçın Doğan'ın bir yazısında (**Cumhuriyet,** 26 Haziran 1984) ima ettiği gibi, uluslararası finans çevrelerine bir görüş birliği jesti yapmak için mi hazırlandığı belirsiz kaldı.

Beşinci Plan, geniş kapsamlı planlama uygulamasının fiilen sona erdiği ve gelecekle ilgili sayısal tahminler üretmenin «plan yapmak» olarak algılandığı günlerin ürünü. Acaba böyle bir «Plan», toplum hayatı için **gerçekten** bir anlam taşıyor mu ki, bu belgenin sektörel öngörüleri ayrıntılı incelemeye konu olsun?

Böyle bir soru yanıltıcıdır, çünkü Beşinci Plan, Hükümetin ve bürokrasinin en azından bir kesimine - ve güçlü bir kesimine - egemen olan niyetlerin ve uzlaşmaların belgesidir. Bu niyet ve uzlaşmaların fiziksel boyutta neler olduğu, insanımızın hangi fabrikalarda ne üreteceği, ne yiyeceği, giyeceği, hangi yapıların harcını karacağı, toplum refahı için hiç kuşkusuz anlamlıdır; para ve maliye politikalarının hurda ayrıntılarından çok daha somut biçimde yansıtırlar günlük hayatımızı ve geleceğimizi.

Plan'ın sektör düzeyindeki beklentilerini

tartışmaya açmadan önce, iki genel gözleme yer vermemiz gerekiyor: Bunlardan ilki, alt sektörler itibariyle yatırım tahsislerinin Plan metninde de, Plan destek çalışmalarında da yer almamış olmasıdır. Açıklamak gerekirse, sözgelimi, imalat sanayiine yapılacak yatırımların ne kadarının dokumaya, ne kadarının demir-çeliğe vb. yöneleceği belirtilmemiştir. Bu konudaki teknik ayrıntıları bilmeden, Plan'ın alt sektörler için verdiği üretim hedeflerinin tutarlı bir değerlendirmesini yapmak güçleşmektedir.

İkinci olarak değinilmesi gereken, Türkiye'nin, özellikle 1970'li yıllarından sonra giderek önemi artan büyük projeleridir. Türkiye'nin bugünkü gelişmişlik düzeyinde ulusal yatırım ve üretimi düşündüğünüz zaman, filan üretim dalı ile falan üretim dalı arasında, küçük kaydırmalarla değil, orta dönemde ya hep/ya hiç türü tercihlerle karşı karşıya kalmaktasınız. Örneğin demir-çelikte İskenderun tevsiini ve IV. Demir-Çelik'i yapacaksanız, 1980'lerde bir başka büyük metalurji tesisi için kaynak bulmanız güç olacaktır. Beşinci Plan döneminde, ikinci ve üçüncü nükleer santralların yapımına gidecekseniz, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ve pek çok termik-hidrolik santralın inşa programı yıllarca uzayacaktır, vb. Türkiye'nin çehresini değiştirecek büyük projeler konusunda tutarlı bir perspektiften yoksun olmak, ülkenin somut ekonomik gerçeğini anlamamakla adeta eşanlamlıdır. Beşinci Plan ve bunun destek çalışmaları, bazı istisnalar dışında büyük projeler tablosundan yoksundur. Böylece üretim ve yatırım hedeflerinin sağlıklı değerlendirilmesi çok güçleşmektedir. Ne yazık ki, büyük projeler TBMM Plan-Bütçe Komisyonu'nda da, Genel Kurul'da da çok az tartışılmış, tartışmalar da basına yeterince yansımamıştır.

Büyük projeler olgusunun planlama ve karar alma mekanizması içine tutarlı bir sekilde yerleştirilememesi ile, plansızlık ve dış kredisi bulunan her projeye sarılma eğilimleri de net biçimde karşımıza çıkıyor. Bir bakan, beş yıllık Plan hedeflerine bir-iki yılda ulaşılacağını söylerken, bir diğeri Plan'da yer almadığı anlaşılan yatırım projelerinin yapılacağını ilan etmekte, hatta ihale çağrısı yapmakta bir sakınca görmüyor. Felsefesini esasen yitirmiş bir planlama anlayışı, planlama örgütünü giderek büyük proje pazarlama ve pazarlık merkezi haline dönüştürürse, böyle bir gelişme hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Bu «giriş»ten sonra, Plan'ın sektörel görünümüne geçebiliriz. Yazımızın sınırları içinde önce üç temel sektörü ele alacağız: tarım, imalat sanayii ve enerji. Sonra da, Plan'ın sosyal alanda neler getirdiğine bakacağız. Hemen belirtelim ki, Plan sayfa, paragraf ve tablolarına yapılan yollamalar 23 Temmuz 1984 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan metne dayanmaktadır.

Tarım

Beşinci Plan dönemi içinde tarımsal üretim artışı için öngörülen hız yılda ortalama yüzde 3,6'dır. Tarımsal üretimin bileşenleri olarak, bitkisel üretimde yüzde 3,0, hayvancılıkta yüzde 4,7, orman ürünlerinde yüzde 3,1 ve balıkçılıkta yüzde 7,7 yıllık artış hızları hedeflenmiştir.

Özellikle bitkisel üretimdeki düşük hedefler ve zorlanan tarımsal ürün/gıda ihracatı oranı, Plan döneminde beslenme sorunlarımızın ağırlaşabileceğini düşündürmektedir. Plan, kişi başına bitkisel tüketimi (sadece tahıllar için değil, meyve ve sebzeler için de) az çok sabit tutuyor. Ancak gelirler hızla artmaz, ya da gelir bölüşümünde ada-

letsizlik artmaya devam ederse, geniş toplum kesimleri, daha çok et ve süt yerine, daha çok tahıl talep edecekler. Böylece, belirtilerini 1983-84'te de gördüğümüz gibi, bitkisel üretim piyasalarında arz yetersizlikleri daha çok duyulacak.

Bitkisel üretimdeki gelişme, verim artırıcı modern girdilerin tümünde **genel** bir artış ve toprak kullanımı ile ilgili düzenlemelerden beklenmiyor. Plan'ın bu konuda iki temel beklentisi var: ikinci ürün uygulamasının yaygınlaşması ve vasıflı tohum kullanımında köklü bir artış. Vasıflı tohum kullanımı ısrarla vurgulanıyor ve bu alandaki teknolojik gelişmelerin Türkiye tarımına esas itibariyle yabancı sermaye aracılığı ile getirilmesine umut bağlanıyor. Türkiye tarımı, artan ölçüde yabancı sermayeye açıldığında, Plan'da öngörülen dengeli arazi kullanımına bağlı kalınabilir mi? O da ayrı bir konu. Plan'daki gelişme anlayışı, tarımda kooperatif hareketini tümüyle dışlamış bulunuyor.

Plan'daki tarımsal politika tercihlerinin «prelüd»ü olarak 1981-1984 yıllarında yıllık yatırım programlarından 21 orta boy sulama projesi ayıklanmıştı. Bu projelerin toplam maliyeti 46,5 milyar TL, su depolama potansiteli 8,6 milyar m^3, sulayacağı alan da 346 bin hektar idi. Beşinci Plan'da, traktör ve mibzer parkında beş yılda beklenen gelişme, sırasıyla, yüzde 4 ve yüzde 30 dolayında. Biçerdöver parkının büyümeyeceği öngörülüyor. Kimyasal gübre kullanımı ise beş yılda yüzde 37 artırılmak isteniyor. 1978-1984 yılları boyunca kimyasal gübre kullanımının ancak yüzde 14 arttığı (1984 için yapılan iyimser tahmine dayandırılarak) ise Plan'dan anlaşılıyor.

Bitkisel üretimde öngörülen mütevazı hedefler bile tarımda tesis, işletme sermayesi ve kredi gereklerini artırıyor. TZOB Başkanı Özbek'in tarımdaki sermaye eksikliğini belirten sözleri (**Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1984) bu açıdan çok anlamlı.

Hayvancılık üretimi için öngörülen gelişme stratejisinin Dördüncü Plan'dakinden önemli bir farklılığı, üretimin organizasyonunda (bitkisel üretimde olduğu gibi) kooperatifleşmenin tümüyle unutulmuş (!) olması.

Ormancılık sektörüne yeterli kaynak tahsis edilemeyeceği ve verimliliği artırıcı organizasyonlara gidilmeyeceği, seçilen üretim artış hedeflerinden anlaşılıyor.

Enerji

Beşinci Plan'ın genel ticari enerji hedeflerinin Dördüncü Plan'dakilerle karşılaştırılması, 1980'lerde bu alana çok büyük kaynaklar ayrıldığı halde yetersiz programlama ve uygulama sonucu 1978 yılında 1983 için öngörülen üretim hedeflerine bugün ancak 1989'da yaklaşılabileceğini ortaya koyuyor.

Üretimin yetersizliğine rağmen enerji açığının 1984'te **kriz** boyutlarına varmamasının çeşitli nedenleri var. Ekonomik durgunluğun enerji taleplerini geriletmesi, petrol fiyat zamlarının petrol ürünleri talebini baskı altında tutması ve Türkiye'de sınai yapı değişiminin duralaması bunlar arasındadır.

Beşinci Plan, Dördüncü Plan'da olduğu gibi, enerji üretimindeki artışları büyük ölçüde linyit ve hidroelektrik üretimindeki artışlara bağlamıştır. Türkiye'de nihai proje veya uygulama aşamasına getirilmiş linyit ve hidroelektrik tesislerin çokluğu, etkin ve hızlı bir uygulama ile, bugün gecikmiş de olsa, hedeflere erişilebileceğini gösteriyor. Ancak enerji yatırım ve üretim politikası, her türlü etkiye açık bir biçimde, sağlanan dış kaynaklara göre hiç beklenmeyen «özel» projelerin

Çizelge **Beşinci Plan'ın Enerji Tablosu**

(aksi belirtilmedikçe milyon ton petrol eşdeğeri)

	1978 Gerçekleşme	Dördüncü Plan 1983 Hedefi	1984 Tahmini	Dördüncü Plan 1989 Hedefi
Ticari enerji talebi	26,5	50,0	30,0	46,1
Ticari enerji üretimi	12,7	24,9	13,7	22,7
Ticari enerji açığı	12,8	25,1	16,3	23,4
Elektrik enerjisi talebi *	23,7	46,8	32,0	50,7
Elektrik enerjisi üretimi *	21,7	44,6	29,8	50,7

* Milyar kilovat saat

devreye sokulması anlayışıyla yönetilecekse, enerji üretim hedeflerinde yine çok geri kalınabilecek, bu da altmış yıllık sanayileşerek kalkınma çabalarının ve bu amaçla katlanılan özverinin boşa gitmesi anlamını taşıyacaktır.

Türkiye'de, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren, devamlı ve ağırlıklı şekilde uzun vadeli enerji hammaddeleri arama programları hazırlanmaya başlanmasına rağmen, bu programların hâlâ çok ısrarlı ve çok duyarlı bir biçimde uygulanması sağlanamamıştır. Enerji rezervlerinin büyüyüşü, genellikle daha önce bulunmuş olan kaynakların, işletme aşamasına getirilmesi sırasında ortaya çıkan bir şeydir. Bu durum, yeni kaynak bulunmasında ciddi ve yoğun çalışma ve yatırımların yapılması gerektiğini göstermektedir.

Enerji deyince, önemli olay petroldür. Petrol ve petrol ürünleri bakımından en göze çarpan olaylar ise, (a) Dördüncü Plan döneminde dünya petrol fiyatlarındaki durgunluk ve (b) Türkiye petrol tüketiminin artış hızının durmasıdır.

Türkiye'nin ithal ettiği petrolün ortalama fiyatı 1980 yılında 244 dolar/ton iken, bu fiyat 1983 yılında 227 dolar/tona gerilemiştir. Bu eğilimin bir süre daha devam edeceği görülmektedir. Bu durumda petrole ödenen dövizin ithalat içindeki payı sürekli düşerken, ihracatın petrol faturasını ödeme oranı da sürekli yükselmektedir. Petrolün dış ticaret hacmi içerisindeki bu azalmasının önemli bir kaynak oluşturduğu açıktır. Ancak oluşan bu kaynak, bugüne kadar fark edilmemiş ve bunun doğurduğu imkânların planlaması yapılmamıştır. Böyle bir olgu Plan'da yer bile almamış, 24 Ocak'tan bu yana ekonomiyi yönetenlerin ağzından duyulmamıştır.

Dördüncü Plan'da, 1983 için ham petrol talebi 28,7 milyon ton olarak öngörülmüş, gerçekleşme ise 16,4 milyon ton olmuştur. Bu durum, bilinçli bir enerji planlaması sonucunda, petrol kullanan enerji tüketicilerinin başka kaynaklara yöneltilmesi ile değil, yukarıda değinildiği gibi, fiyat zamları, ekonomik durgunluk ve sınai üretimde yapı değişikliğinin durdurulması sonucunda ortaya çıkmıştır. Böyle bir gelişmeyi olumlu olarak niteleyemeyiz.

Üç-dört yıldır, özel sektörün ve yabancı şirketlerin büyük bir reklam kampanyası ile petrol alanına girmelerinden de hiçbir sonuç alınmadığı, Koç ve Eczacıbaşı gibi firmaların bu alandaki girişimlerine son verdikleri gibi özel bilgilerin dışında, Plan rakamlarından da belli olmaktadır. 1978 yılında 2,7 milyon ton olan yerli üretim 1983'te 2,2 milyon tona düşmüştür. 1989'da öngörülen üretim ise 2,7 milyon ton ile ancak 1978 seviyesine ulaşacaktır. Batı Raman projesi gibi iddialı projelerin devreye girmesine rağmen öngörülen bu düşük üretim düzeyi ciddi bir arama/keşif hamlesinin beklenmediğini göstermektedir. Zaten TPAO'nın arama programları da son 15 yılın en düşük değerlerini vermektedir (1984 Programı, 38 sondaj ve 104.300 metre olarak öngörülmüştür. Dördüncü Plan'da 1982 için öngörülen arama programı 97 sondaj ve 339.500 metre idi). Beşinci Plan, aramalar için herhangi bir atılım öngörmemektedir. TPAO'nın 36 sondaj kulesinden 12'sinin yeterli kaynak olmadığından kullanılamadığı, petrol aramaları için oluşturulan fon da 24 Ocak'la pratikte ortadan kalktığı için, arama fonlarının daraldığı bilinmektedir. Özetle, Beşinci Plan, petrol arama konusunda, durumu şimdiki gibi «idare etme»yi, genel olarak da petrol sektörüne yeni hiçbir şey getirmeden durumu oluruna bırakmayı öngörmektedir.

Öte yandan, petrol ürünlerinde en önemli nokta, oluşan kapasite fazlalığıdır (33,5 milyon tona karşı en fazla 28 milyon ton). Bu çok geniş optimizasyon imkânları veren bir durumdur. İmalat sanayii içinde çok büyük bir ağırlık taşıyan petrol ürünleri, iyi bir planlama ile, tüm sektörlerin üretimini etkileyebilecek büyük imkânlar sağlamaktadır.

Türkiye'de bilinen bu enerji kaynaklarının yanında, bugünkü bulgulara göre, lokal bir durum arz eden doğal gaz kaynaklarından, önümüzdeki Plan dönemi içinde 900 megavat gücünde bir elektrik enerji santralı kurulabilmesi mümkün görülmektedir. Ayrıca, bunun yanında, artık dönülemez bir noktaya gelmiş bulunan Birinci Nükleer Santral'ın 1993 yılında 1.000 MW gücünde devreye gireceği Beşinci Plan'da öngörülmektedir. Beşinci Plan'da, ikinci ve üçüncü nükleer santrallar yer almamaktadır. Türkiye'de, Birinci Nükleer Santral'ın devreye alındığı yıllarda elektrik üretiminin yaklaşık 80 milyar kW/saat çevresinde olması gerektiği düşünülürse, bu tarihte Türkiye'nin elektrik üretiminin yaklaşık yüzde 7,5'u nükleer kaynaktan geliyor olacaktır.

Türkiye, gerek kaynak sınırlılığı, gerek ihtiyaçlar ve gelişmenin yönü nedeniyle nükleer enerji alanına er geç girecektir. Ancak konunun her iki yönden de bağnaz bir yaklaşımla değil, gelişen ve kendine önemli yer sağlayan bir teknolojinin kaçınılmayacak bir uygulaması olarak ele alınmasında yarar vardır.

İmalat Sanayii

Beşinci Plan'da imalat sanayii üretiminin yılda ortalama yüzde 7,7 artması öngörülmüştür. Temel gruplar itibariyle yıllık artış

hızı hedefleri de şöyle seçilmiştir: tüketim mallarında yüzde 6,4; ara mallarında yüzde 7,3, yatırım mallarında yüzde 9,7.

Bir yandan seçilen hedefler, öte yandan imalat sanayiindeki gelişmenin niteliği ile ilgili satırlar, Plan'daki temel kaygının sanayide yapısal değişme olmadığını kanıtlıyor. Sayılarla örnek vermek gerekirse, 1984'te toplam imalat sanayii üretiminin yüzde 45,7'sini oluşturan tüketim malı sanayilerinin payı, beş yıl sonra, ancak yüzde 44,0'a düşebilecek, ara mallarının üretimdeki payı hemen hemen sabit kalacak, yatırım mallarının payı yüzde 13,4'ten ancak yüzde 15,0'a yükselebilecektir. İmalat sanayii yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı ise son dört plandaki en düşük düzeydedir: yüzde 20,9.

Planda temel öncelik, dışa açılma sürecinin hızlanmasına ve kurulu sanayilerin bu sürece uyum göstermesine verilmiştir. Dışa açılma ve ihracatı geliştirme, Türkiye'yi, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu kabul edilen gıda, dokuma-giyim, deri mamulleri, vb. hafif sanayi dallarına yöneltmektedir. Nitekim, imalat sanayii ürünleri ihracatındaki artışın kabaca yüzde 65'i yukarıda sayılan üç sektörden beklenmektedir.

Uygulanmayan Dördüncü Plan, ara malları üretimine büyük yatırım tahsisleri vererek ödemeler dengesi darboğazının hafifletilmesini ve yatırım malları üretiminde selektif bir yaklaşımla motor, makine imalat, madeni eşya ve elektromekanik alanındaki bazı kilit projelerin gerçekleştirilmesini amaçlamaktaydı. Beşinci Plan'ın ağır sanayie yaklaşımı ise şöyle özetlenebilir:

— Özellikle petrol ürünleri, petrokimya, demir-çelik, çimento ve kâğıtta bitimi yakınlaşmış projelere ağırlık vermek ve yeni sınai ara mal yatırımlarına yönelmemek,

— yatırım malı sanayilerinde üretim artışlarını büyük ölçüde mevcut kapasitelerin verimli kullanımlarından beklemek.

Plan'ın sayısal hedeflerinden çıkabilecek anlam budur.

İmalat sanayii sektörlerinin hemen hepsinde, Plan, dış rekabete açık, ekonomik ölçekte faaliyet gösteren, modern teknoloji kullanan, fiyat ve kalite yönünden uluslararası standartlarda üretim yapan tesislerden söz etmektedir. Bu genel ilkelerin özellikle yatırım malları sanayilerine nasıl uygulanacağı belirsizdir. Örneğin otomotiv, madeni eşya ve elektronik sanayileri ile pek çok dayanıklı tüketim malı üretiminde bu ilkeleri uygulamak, mevcut sınai birimlerin neredeyse tümünün tasfiyesi ve yeni bir yapının oluşturulması ile eşanlamlıdır.

Oysa, ne eski yapının modernleşmesi için getirilecek önlemler açık seçik ortaya konulmuş, ne de yeni yapıyı oluşturacak projeler belirlenmiştir. Hatta, Dördüncü Plan'da, geliştirilmesi öngörülen bazı projelerden tümüyle vazgeçildiği de bilinmektedir. Bu nedenle Beşinci Plan dönemi içinde, örneğin inşaat ve madencilik makineleri, ağır sınai teçhizat imalatı, termik santralların buhar kazanları ve elektromekanik sanayii üretiminde beklenen artışların hangi projelerden kaynaklanacağı belirsizdir. Görünen odur ki, Plan döneminde, bu alandaki uygulama tümüyle oluruna terk edilecek, modernleşme ve teknolojik gelişme yabancı sermayeden beklenecek, piyasa mekanizmasının zorladığı güçsüz sınai birimlerin bazıları ya keyfi müdahalelerle ya da yüksek oranlı devalüasyonlarla korunacaktır. Elektrik makineleri, e-

lektronik, meslek, bilim, ölçü aletleri ve taşıt imalat sektörlerinde ilke ve politikaların birer ikişer paragrafa sığdırılması başka türlü nasıl yorumlanabilir?

Sosyal Alan

Devletin iktisadi alana göre daha doğrudan kontrol edebildiği bir alan olmasına rağmen, sosyal alanın planlanması, Türkiye'de, genellikle «ilkeler» çerçevesinde kalmış, sosyal politikaların kaynak gereksinmeleri ya plan hesaplarına katılmamış ya da topluca katılmıştır. Ancak üç ana yatırım dalı olan «eğitim», «sağlık» ve «konut» yatırımları bellidir. Bu üç sektörün, toplam sabit sermaye yatırımları içindeki toplam payları, ilk dört planda, sırasıyla, yüzde 30,8; yüzde 26,3; yüzde 22,5 ve yüzde 19,2 olarak gerçekleşmiştir. Beşinci Plan'da öngörülen hedef düşme eğilimini sürdürmektedir: yüzde 18,6. Bunun, Beşinci Plan'dan sosyal alanda beklenebilecek katkının ilk ve kaba bir göstergesi olduğu açıktır.

Beşinci Planda, **gelir dağılımı** konusunda hiçbir değerlendirmeye rastlanmıyor. Ancak kalkınmanın finansmanı ve işgücü verimliliği konusundaki bazı sayılar, bu konuda bir değerlendirme yapmaya olanak tanıyor.

Plan'da, toplam yatırımlar içinde özel tasarrufların payının yüzde 57'den yüzde 63'e çıkması, kamu tasarruflarının payının yüzde 31 dolayında sabit kalması, dış tasarrufların (borçların) payının ise yüzde 12'den yüzde 6'ya düşmesi öngörülmekte. Özel tasarruflarda bu artışın sağlanması içinse, gelirdeki artışın yüzde 29'unun tasarruf edilmesi gerekiyor. Bu ölçüde tasarruf yapılabilmesi için, geliri artacak olan kesimlerin üst gelir grupları olması gerekir; dar gelirlilerin gelir artışlarından bu ölçüde tasarruf etmeleri beklenemez.

Plan'ın temel dengesinin gerçekleşebilmesi için, gelir dağılımının daha da dengesiz duruma gelmesi zorunludur. Plan'ın sosyal politikalar yönünden temel açmazı da budur.

Plan'ın 89 sayılı tablosunda, işçi başına katma değerin, tarımda yılda ortalama yüzde 3,6, sanayide yüzde 3,3, hizmetlerde de yüzde 2 artacağı öngörülmüştür. Bu da, gelir dağılımının sanayide ve hizmetlerde çalışanlar aleyhine gelişeceğinin bir göstergesidir.

Zaten, Plan'ın 494. paragrafı çok açık yüreklidir: «Çalışanların reel ücretlerinin gerilememesi esastır.» Yani ücretlerin satın alma gücü bugünkü düzeyini koruyacaktır. Ekonomide işgücü verimliliği yüzde 4,4 artacağına, bağımlı nüfusun oranı da yükseleceğine göre (tablo 87 ve 90), bu «esas», Plan'ın söylemediği temel bölüşüm tercihini ortaya koymaktadır: Reel ücretler gerileyecektir.

Sosyal sorunlardan belki de en önemlisinin **istihdam** olduğuna kuşku yoktur. Ekonominin kişiye ve onun toplumsal ilişkilerine yansıyan ilk ve temel etkisi istihdamdır. Hershlag'ın deyimiyle, «işsiz bir insan sadece ekmeğini değil, onurunu da yitirir» (ya da Sakıp Sabancı'nın deyişiyle: «aç it fırın duvarı yıkar»).

Önce, Plan'ın, işsizliği gidermek gibi bir hedefi olmadığını vurgulayalım. Plan, bugünkü işsiz kitlesini aynen korumayı, ancak nüfusun artış hızının azalması vb. değişmeler sonucu (işsiz sayısını değil) işsizlik «oranını» geriletmeyi hedef almaktadır (par. 461). Plan'ın bu özelliği TBMM'ndeki tartışmalarda çok eleştiri konusu edilmiş, ancak Hükümet, işsiz sayısını azaltmak gibi bir vaatleri olma-

dığını, işsizliğin geçmiş yılların birikimi olduğunu, Plan'da gerçekçi olmayı yeğlediklerini ileri sürerek bu hedefi savunmuştur.

Peki, «işsizlik oranının geriletilmesi» nasıl sağlanacak? Plan'ın 462. paragrafına bakılırsa, ekonominin dışa açılmasıyla, ülkenin kaynak dağılımına uygun (yani sermayeden çok emeğe dayalı) işkolları gelişecektir.

İhracat artışı dolayısıyla önemli üretim artışı sağlayacağı beklenen sektörlere bakıyoruz; en önemlileri, bitkisel ürünler ile mezbaha ürünleri, iplik ve dokuma, giyim eşyası ve metal eşya sanayileri. İhracattaki artışın yüzde 52'si bu sektörlerden beklenmekte (tablo 10). Kaba bir hesap (tablo 29 ve 40), buralarda beklenen ihracat artışının, toplam imalat sanayii üretimindeki beklenen artış içinde ancak yüzde 5-6 dolayında bir katkısı olacağını gösteriyor. İmalat sanayiinde Plan döneminde yüzde 12 istihdam artışı beklendiğine göre, iyimser ihracat tahminlerinin etkisi «devede kulak» kalıyor. Tarımda ise zaten bir istihdam artışı beklenmiyor.

İstihdam yaratıcı bir başka politika da «gerçekçi faktör fiyat politikası ile, daha emek yoğun teknolojilerin kullanımına yönelinmesi». İktisat argosunu bilmek zorunda olmayanlar için çevirisi şöyle: İşgücünün fiyatı (ücret), sermayenin fiyatına (faiz) göre düşük tutulursa, işletmeler aynı sermaye ile daha çok işgücünü istihdam ederler. Peki, 24 Ocak'tan bu yana işsizliğin artmasını nasıl açıklamalı?

Öte yandan, kadın işgücü arzının artmayacağı hesabı (tablo 90) da, işsizliğin düşük gösterilebilmesi için yapılmış bir rakam zorlamasına benziyor. Bu hesap, TBMM'nde, köylü kadınların giderek tarımda çalışmaktan kaçındıkları gerekçesiyle savunuldu. Oysa 1975 ve 1980 Nüfus Sayımları, tarımda çalışan erkek nüfus 6,2 milyondan 5,2 milyona düşerken, kadın nüfusun 5,5 milyondan 5,9 milyona yükseldiğini gösteriyor.

İş barışının sürdürülmesi ve yaygın eğitim yoluyla işgücü niteliğinin yükseltilmesi de, Plan'da, istihdam yaratıcı politikalar olarak sunuluyor. Konut ve altyapı yatırımları ile bölgesel işsizliğin «massedileceği», sanatkârlar ile küçük sanayicilerin büyütüleceği ve yaygınlaştırılacağı da söylenenler arasında.

Plan'ın **eğitim**e yaklaşımı da şöyle: Okulöncesi eğitimde okullaşma oranının yüzde 3'ten yüzde 10'a, ortaokullarda yüzde 47,4'ten yüzde 75'e, liselerde yüzde 30,7'den yüzde 39,4'e, yükseköğretimde de yüzde 8,8'den yüzde 12'ye çıkarılması öngörülüyor.

Öğrenci sayılarında görülen artışları, 40 öğrenciye bir derslik kabulü ile derslik sayısına çevirip, ayrılan yatırım miktarları ile karşılaştırdığımızda, derslik başına ortaokullarda ortalama 2,8 milyon TL, genel liselerde 8 milyon TL, mesleki ve teknik liselerde ise 4 milyon TL ayrıldığını görüyoruz. Ortaokullar, özellikle de önem verilen teknik liseler için ayrılan kaynak, öngörülen okullaşma hedeflerini sağlayamayacak kadar düşüktür.

Bu durumda, eğitimle ilgili ilkeler sıralanırken, çeşitli yerlerde sık sık sözü edilen «orta seviyeli insan gücü» ya da «ara insan gücü»nün, bir başka deyişle yarı nitelikli elemanların nasıl öncelikle yetiştirileceği sorusu havada kalmaktadır.

Kültür planlaması, «reorganizasyon» sonrası DPT'nda üç ana planlama dalından biri durumuna getirilmiştir. Gerçi, Plan'da «kültür» başlığı altında sadece üç sayfa vardır ama, «kültür planlaması»na her satırda rastlamak mümkün olmaktadır.

Birkaç örnek: «...Nesillerin aynı zamanda milli, manevi ve ahlaki değerler ile donatılmaları eğitimin temelidir» (Eğitim, par. 523). «Üniversitelerimizin...toplum değerlerinin koruyucusu...olma niteliklerini korumaya yönelik tedbirlerin alınmasına devam edilecektir» (Eğitim, par. 560). «...Gençlerin milli, manevi ve kültürel değerler ile teçhizatlandırılmış olarak yetiştirilmesi...en önemli hedeflerden biri olarak ele alınacaktır» (Gençlik, par. 589).

Ve en önemlisi: «İşyeri yöneticileri tarafından, çalışanların mesleki ve teknik eğitimleri yanında, toplum yapımıza da uygun düşen, karşılıklı sevgi ve saygının, işyerine mensubiyet şuurunun, Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne ve hukuk devleti ilkelerine olan inancın pekiştirilmesi maksadı ile, milli ve manevi değerlere yer veren ve sosyal faaliyetlerle de desteklenen bir hizmet içi eğitim politikası çerçevesinde 'işyerinde toplu eğitim' uygulamasına yönelik tedbirler alınacaktır» (Çalışma Hayatı, par. 496).

«Milliyetçi», «mukaddesatçı», «muhafazakâr» olduğunu söyleyen bir Hükümet'in programı da bir plana bu kadar yansır... Ama, siyasal bir rengi de var gibi duran bazı kavramlara göre «toplu» olarak «planlanmaya», «programlanmaya», «teçhizatlandırılmaya» çalışılırsak, yönümüz çağdaş ve açık bir topluma mı, yoksa çağdışı ve kapalı bir topluma mı dönük olur? «Kültür planlaması» konusunun, bazı siyasal görüşlerin alanı haline gelmesi tehlikesine karşı dikkatli olmak gerekecek sanırız.

Sağlık politikasının «temel ilkeleri» Plan'da uzun bir liste oluşturuyor. Ancak bu ilkeler, genellikle, somut politikalara dönüştürülmüyor. Temenni ve niyetten öteye geçmeyen tasarıların başarı şansını kestirmek ise gerçekten güç.

Sağlık politikasının temel ilkelerinden biri, «sağlık hizmetlerinin koordineli bir şekilde tek elden yürütülmesi». Oysa, 624. paragrafa göre, özel hastanelerin teşviki ve hizmet karşılığı alacakları ücretlerin serbest bırakılması politika olarak benimseniyor. Demek ki, koordinasyon kapsamına özel hastaneler girmeyecek. Yine aynı paragrafa göre, Devlet, serbest çalışan hekimlerden anlaşmalı olarak hizmet satın alacak. Eh, bu anlaşmalar da «piyasa mekanizması»na göre yapılacak olmalı...

Öte yandan, **sosyal güvenlik** kurumlarında finansman sorununun ulaştığı dev boyutlar Plan'da açıkça görülmekte. Plan döneminde, Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur'un finansman açıklarının toplam 400 milyar TL dolayında olması bekleniyor. Kaba bir hesapla, her yıl 80 milyar TL açık olarak düşünürsek, bu açığın Devlet bütçesinden kapatılabilmesi için, her yıl, kamu gelirlerinin ortalama yüzde 3,4'ünün bu işe ayrılması gerekecek.

Planda bu açığın yükü sigortalılara yükleniyor: Emeklilik yaşı, bütün sosyal güvenlik kurumlarında, erkeklerde 55, kadınlarda 50 olarak yükseltilecek (emeklilik yaşının yükselmeyeceğini açıklayan Bakan Kalemli, fikir değiştirmiş olmalı)... Ama, bu açığın sorumlusu sigortalılar mı? Sigorta primlerini zamanında yatırmayan işverenler; bu kurumlara, düşük faizli, uzun vadeli devlet tahvillerini zorla satan Devlet ve kötü, israflı yönetimler bu açıktan sorumlu değiller mi?

Üzerinde bunca fırtına koparıldıktan sonra, Beşinci Plan'da, **konut** üzerine çok şey arayanlar yanılacaklar. Plan, konut yatırımlarına, toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 15,2'sini ayırıyor; bu oran, önceki dört

plan dönemindeki gerçekleşme oranlarının hepsinden daha düşük.

Şimdi, konut sorununu çözme vaadini, iktidara gelirken ana dayanaklarından biri yapan bir iktidarın Plan'a koyduğu hedefin, Türkiye'nin çok daha zor koşullarda (ve Toplu Konut Fonu olmadan) başarabildiği düzeyin de altında kalması nasıl açıklanabilir?

Yapılması öngörülen 1.161.000 konut içinde, Toplu Konut Fonu kaynaklarından yararlanılarak yapılacak konut sayısı 442.000' dir. Öngörülen yatırım ile bu kadar konut yapılabilmesi için, ortalama maliyetin 1,9 milyon lira olarak hesaplanmış olması gerekmektedir. Plan'da yer alan hesaplamalar 1983 yılı fiyatlarıyla yapılmış olmakla birlikte, bu rakam inandırıcı olmaktan uzaktır. Özetle, Beşinci Plan, konut sektöründe belirttiği tahminleri gerçekleştirecek kaynağı bulamamıştır.

İstikrar programları döneminde çok istikrarsız günler geçiren **esnaf ve sanatkârla ile küçük sanayicilerden**, Plan'ın ilgili bölümünde «sosyal açıdan güvenilir bir istikrar unsuru» olarak söz ediliyor.

Bu kesimin istihdam içindeki payının artırılmasının hedef alındığı da Plan'da yer alıyor (par. 671). Esnaf ve sanatkârların, «sosyal açıdan güvenilir bir istikrar unsuru» olmaları bekleniliyorsa, bu tür çalışmanın istihdamdaki payı artırılırken, bazı güvencelerin de getirilmesi gerekmez miydi?

Gerçi, Plan'ın 684. paragrafında, esnaf ve sanatkârlar ile küçük sanayicilere Devlet desteği ile verilen ucuz tesis ve işletme kredilerinin artırılacağı söylenerek, bu kesim tatmin edilmeye çalışılıyor ve 132. paragrafta da T. Halk Bankası'nın kredi olanaklarının geliştirileceği öne sürülüyorsa da, «maliye politikası» ile ilgili bölümde farklı şeyler yer almaktadır: «...Yeni sübvansiyon harcamalarından kaçınılacak, halen mevcut olanlar tedricen azaltılarak kaldırılacaktır» (par. 141).

Politika gereği Plan'a «monte edilen» «dilek ve temenniler», IMF'nin «dilek ve temenniler»i ile çelişmektedir.

5. Plan ve Mali Yapısı

Nihat Falay

Dr. Nihat Falay. İÜ İktisat Fakültesinde maliye doçentidir. Kitapları arasında Türkiye Ekonomisi Bibliyografyası (1929-1976) *(1977) ile* Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi ve Türk Program Bütçe Modeli *(1979) var.*

Genel

Türkiye ekonomisi, 20 yıllık planlı ekonomi deneyimine rağmen, en azından bir evvelki 4. plan döneminde görülen ekonomik ve toplumsal gelişmelere hiç değinmeyen bir planla yönetilmek durumundadır.(*) Planlı bir ekonomiye karşı olan ve **piyasa ekonomisinin yerleşmesini planlayan** bir iktidarın, kamuoyu tarafından da benimsenen ve onaylanan bir plan hazırlaması sürpriz olurdu. Hükümetin randevu defterindeki rutin bir işin yerine getirilmesidir, söz konusu olan.

Ekonomimizde **hizmetleşme** yönündeki belirgin gelişmeyi sürdürme ve özel sektörü destekleme amacına yönelik olan ve 1963'ten beri planlı dönemin en düşük büyüme hızını (yüzde 6,3) öngören bu planın teknik temelleri de ciddi bir hazırlık yapılmadığını akla getirmektedir.

Ayrıca, plan metni, ciddiyetsiz hazırlandığı izlenimini veren cümleleri içermektedir: «Yeni kurulacak sanayiler **gerekli** hallerde, **belirli bir süre makul ölçülerde** korunacaktır» gibi(**). Temel amaçların ve politikaların ne kadar etkili ve sağlam bir örneği ve betimlemesi, değil mi?.

PLANIN KAYNAKLARI VE HARCAMALARI

GSMH'da 1. ve 2. planın yüzde 7,0, 3. planın vüzde 7,4 ve 4. planın yüzde 8,0'lık artış öngörmesine karşın, 5. plan yüzde 6,3 gibi, planlı dönemin en düşük büyüme hızını

(*) 16.6.1984 tarih ve 18433 sayılı mükerrer Resmi Gazete'de «5. BYKP'nın Temel Hedefleri ve Stratejisi»nin bulunması, plan metninin bu boşluğunu giderecek değildir.

(**) Kelimelerin altı tarafımızdan çizilmiştir.

temel almaktadır. İlk dört planda hedeflenen büyüme hızlarının dönem sonunda sırasıyla yüzde 6,7, 6,9, 6,5, 2,0 olarak gerçekleşmeleri, 5. planın büyüme hızının gerçekleşmesinin de hedeflenenin altında olacağını şimdiden belirtir gibidir. Ancak, yüzde 6,3'lük büyüme hızının gerçekçi bir oran ve bu nedenle diğer planlara kıyasla düşük gibi gözüküyor olması ihtimali de düşüktür.

GSMH ve dış kaynak toplamından oluşan toplam kaynaklar, bu plan döneminde yılda ortalama yüzde 6,1 artacaktır. Toplam kaynaklar içinde dış kaynakların payının, 1984'te yüzde 2,3 iken, dönem sonunda, yani 1989'da yüzde 1,4'e düşürülmesi öngörülmektedir. Bir ekonominin dış kaynaklara gereksiniminin azalması elbette arzulanır, fakat bu payın düşürülmesi sanayileşme, yeni teknoloji transferi ve ithalat gereksinimleri karşısında imkânsız görülmektedir.

Harcamalar açısından; bu plan döneminde yapılacak toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamu kesiminin payı yıllık ortalama yüzde 6,8 artarken, özel kesimin payı yıllık ortalama yüzde 11 civarında artacaktır. Toplam sabit sermaye yatırımlarının yıllık ortalama değişmesi yüzde 8,5 olacağına göre, özel kesim kamu kesiminin üstünde bir gelişim gösterecektir.

Toplam tüketim harcamaları; 1984'te GSMH'nın yüzde 82,6'sını oluştururken, bu harcamaların payı 1989'da % 79,5'e düşecektir. Ne var ki, plan döneminde özel tüketim harcamaları yılda ortalama yüzde 5,5 artarken kamu tüketim harcamaları ise yüzde 5,3 artacaktır. Bu da özel kesimin tüketim harcaamlarının nispi olarak daha yüksek olacağını göstermektedir.

Tasarruflar açısından bakılırsa, özel tasarrufların artış hızının yüzde 10,7 olmasına karşılık, kamu tasarrufları artış hızı yüzde 8,2'de kalacaktır. Bu da kamusal tasarrufta bir artışın öngörülmediğini, yani zaten bozuk olan gelir dağılımı yapısı içinde özel tasarrufların artmasının amaçlandığını yansıtır. Öngörülen tasarruf ve yatırım hedeflerine ulaşabilmek için ise, toplam yurt içi tasarrufların yıllık ortalama yüzde 9,9 artması ve marjinal iç tasarruf oranının yüzde 29 olması öngörülmektedir, ki bu yüksek ve fakat gerçekleşme ihtimali çok düşük olan bir hedeftir.

Kamu Kesimi Gelir ve Giderleri

Kamu kesimi finansman dengesi açısından, kamu gelirlerinin yıllık ortalama yüzde 5,7 artması öngörülmüştür. Kamu gelirlerinin, GSMH'ya oranı açısından gelişimi daha anlamlıdır:

Kamu gelirlerinin GSMH'ya oranı
(1983 fiyatları — %)

Gelirler	1984	1985	1989
Vergiler	16,6	16,4	16,8
Vergi dışı normal gelirler	2,4	1,8	1,7
Faktör gelirleri	2,8	2,8	2,8
Sosyal fonlar	—0,2	—0,2	—0,2
K. ort. fonu	0,0	0,1	0,4
Dış borçlanma	2,8	2,8	2,4
Genel	24,3	23,8	23,7

Kaynak : 5. BYKP, Tablo 16, s. 16.

5. planda vergi gelirlerinin payının aynı kalması ve vergi dışı normal gelirlerin yüzde 0,7 azaltılması öngörülmektedir. Faktör gelirlerinin de % 6,3 artırılması söz konusudur. Daha ilginç gelişim sosyal güvenlik fonlarının açık vermesidir. Bu, Sosyal Sigortalar ve Emekli Sandığı'na bağlı işçi ve memurlarda emekliliğin yüksek düzeyde gerçekleşme-

si, personel sayısında azalma, keseneğe esas olan ücret ve maaşlarda düşme amaçlanıyor demektir.

Kamu gelirleri içinde, planlı dönemde ilk defa **K. Ort. Fonu** adıyla yeni bir gelir kalemi bulunmaktadır. Ne var ki, asıl ilginç olan nokta, bu kamu gelirine ilişkin hiçbir açıklama yapılmamış olmasıdır.

Toplam kamu gelirleri, ilginç bir gelişme seyri gösterecektir. Şöyle ki; 1961'de kamu gelirlerinin GSMH'ya oranı yüzde 21,0 iken 1977'de bu oran yüzde 22,7 ve 1982'de yüzde 21,1 olmuştur. Şimdi ise 1984'te bu oranın yüzde 24,3'e çıkacağı ve bütün plan döneminde yüzde 24'e yakın bir düzeyde kalacağı anlaşılmaktadır. Bu ise, toplam kamu gelirleri içinde vergilerin ortalama yıllık yüzde 6,6 ve vasıtasız vergilerin de yüzde 6,8 artacağı varsayımının gerçekleşmesine bağlı olacaktır. İçinde bulunduğumuz yılda, kamu gelirleri hedefinin gerçekleşme düzeyinin düşük olması, 5. plan dönemi uygulamasının bir ön habercisi niteliğindedir.

Toplam kamu gelirlerinin iç dağılımı ise şöyledir:

Kamu gelirlerinin dağılımı
(1983 fiatları — %)

Gelirler	1984	1985	1989
Vergiler	68,1	69,2	70,8
—vasıtasız	36,1	36,5	38,1
—vasıtalı	31,8	32,5	32,6
—servet	0,2	0,2	0,2
Vergi dışı normal gelir	9,7	7,6	7,1
Faktör gelirleri	11,3	11,7	11,6
Sosyal fonlar	—0,8	—0,9	—1,2
K. Ort. fonu	0,0	0,6	1,6
Dış borçlanma	11,7	11,8	10,0
	100,0	100,0	100,0

Kaynak : 5. BYKP, Tablo 17, s. 16.

Tabloda sosyal fonlarda görülen azalmanın, sosyal güvenlik sistemine ve kamu gelirlerine etkisi daha belirgin hale gelmiştir. Öte yandan vasıtasız vergilerin oranının yüzde 36,1'den yüzde 38,1'e yükselmesinin her zaman, vergilemede adalet ve ödeme iktidarına yaklaşma şeklinde yorumlanamayacağı kesindir. Çünkü bu vergiler, büyük oranda emek geliri sahibi işçi ve memurların ücretlerinden alınan gelir vergilerinden oluşur. Dolayısıyla, vasıtasız vergilerde söz konusu olacak bir artış, enflasyon nedeniyle nominal olarak yükselen ücretlerin daha yüksek vergi oranlarına tabi tutulmasının bir sonucu olabilir.

Kamu harcamalarına gelince, toplam kamu harcamalarının yılda ortalama yüzde 5,2 artması öngörülmektedir. Kamu harcamalarının bileşimi açısından, yıllık ortalama artış en yüksek yatırım harcamalarında (yüzde 7,1), en düşük transfer harcamalarında (yüzde 2,6) olacaktır. Cari harcamalar ise yüzde 5,3 artacaktır. Buna göre 5. plan döneminde toplam kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının payı artmakta, transfer harcamalarının payı azalmakta, cari harcamaların payı ise aynı kalmaktadır.

Toplam kamu harcamalarının dağılımı
(1983 fiatları — %)

Harcamalar	1984	1985	1989
Cari h.	33,3	32,9	33,4
Yatırım h.	37,9	38,3	41,3
Transfer h.	28,8	28,8	25,3
	100,0	**100,0**	**100,0**

Kaynak : 5. BYKP, Tablo 21, s. 18.

Tahmin edileceği gibi, yatırım harcamalarındaki artış, sabit sermaye yatırımlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Transfer harcamaları ise; iç borç, dış borç ödemelerinden ve diğer ödemelerden oluşmaktadır. Bu har-

camalardan iç borç ödemeleri artarken (1984 yüzde 1,5, 1985 yüzde 4,0 ve 1989 yüzde 3,8) dış borç ödemeleri (1984 yüzde 7,3, 1985 yüzde 8,4 ve 1989 yüzde 6,5) ve diğer ödemeler (1984 yüzde 20 ve 1989 yüzde 15) azalmaktadır. Borç ödemeleri dışındaki diğer ödemelerin azalması, sosyal yardım ve destekleme yardımlarının azalması anlamına gelir ki, bu da dar gelirli gruplara daha az gelir transferi yapılacağını gösterir. Sosyal güvenlik kurumlarının kaynak açığı vermesi ve bu gelirlerin toplam kamu gelirleri bileşimi ve GSMH içindeki payının (—) değerler alması, transfer harcamalarının düşmesi ile ilişkisini gösterir.

Kamu harcamalarının GSMH'ya oranlarındaki gelişme, bu harcamaların GSMH'nın oluşumuna etkisini gösterir:

Toplam kamu harcamalarının GSMH'ya oranı (1983 fiatları — %)

Harcamalar	**1984**	**1985**	**1989**
Cari h.	9,9	9,8	9,4
Yatırım h.	11,2	11,4	11,6
Transfer h.	8,5	8,6	7,1
Genel	**29,6**	**29,8**	**28,1**

Kaynak : 5. BYKP, Tablo 20, s. 17.

Plan döneminde cari harcamaların payındaki yüzde 0,46'lık azalış, yatırım harcamalarındaki yüzde 0,42'lik artışla dengelenmektedir. Ama, transfer harcamalarındaki azalma yüzde 1,40 kadardır. Bir bütün olarak kamu harcamalarının yüzde 1,45 azalması söz konusu olacaktır.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KİT'ler için 5. Planın getirdiği bir değişiklik, sosyal güvenlik kuruluşlarının bu kapsamdan çıkarılması ve sosyal fonlar hesabının KİT dengeleri içinde yer almamasıdır.

Bu planın, sektörel sabit sermaye yatırımları açısından, kamu kesiminin imalat sektöründeki payını düşürmeyi hedeflemesi, dolaylı olarak KİT'lerin bu sektördeki payının düşmesi anlamını taşır. Şöyle ki, kamu kesimi, dolayısıyla KİT'ler, sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı açısından ulaştırma, enerji ve imalat sektörlerinde öteden beri büyük ağırlığa sahiptir. Bunlardan imalat sektöründe 5. Plan döneminde kamu kesiminin (4. Plan dönemi gerçekleşmelerine kıyasla dahi) daha az yatırım yapması öngörülmektedir. Çünkü, 4. Plan gerçekleşmesi olarak kamu kesiminin imalat sektöründe 1983 fiyatlarıyla sabit sermaye yatırımı toplam 1.489,8 milyar TL iken, 5. Plan bu yatırımların toplam 1.288,9 milyar TL düzeyinde olmasını emretmektedir. Bu da kamu kesiminin imalat sektöründe temel üretici birimleri olan KİT'lerin bu sektörde daha az pay alması demektir. Yani «KİT yatırımlarının **sanayi-dışı** alanlara yapılmasını öngörmektedir...Denilebilir ki, KİT yatırımları yönünden bir **'sanayileşmeden vazgeçme'** anlayışı, Plana egemendir»(*). Aynı mantıktan hareşürülmesi ve iç borçlanma dışındaki kayketle, genel bütçe transferlerinin payının dünaklara ağırlık verilmesi hedef alınmış ve KİT finansmanı için Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmaması öngörülmüştür. Zaten *özel sektörün payının artırılması*, temel amaç ve politikalar içinde belirtilmiştir. Gerçekten de imalat ve konut sektörü plan rakamları, özel sektörün önemli bir sıçrama (% 30) yapacağını göstermektedir.

(*) Yakup Kepenek : «KİT'ler özel kesime devredilecek mi?» **Yeni Gündem**, sayı 6, sayfa 29.

S o n u ç

Planın temel amaçları olarak; iktisadi ve sosyal gelişmeyi gittikçe daha fazla oranda iç tasarruflara dayandırmak ve kaynakları etkin ve verimli şekilde kullanmak gösterilmiştir. Bu temel amaçların hiçbir yenilik ve özellik taşımadığı açıktır. Öylesine amaçlardır ki, herkes bunlara katılır ama hiç kimse için de yeni değildirler. Yani, bu plan genel ifadelerle donatılmış, daha önceki planların basit bir kopyası niteliğinde, çağdaş planlama ve bütçelemenin öngördüğü seçeneklerin geliştirilmesi ve tartışılması anlayışından uzaktır. Ekonomik sistemde ortaya çıkan ve siyasal gelişmelere gerekçe olarak gösterilen krizin giderilmesini hiç dert edinmeyen, ekonominin dış iktisadi gelişmelerden nasıl etkilenebileceğini göz önüne almayan, özel kesimi her ne pahasına olursa olsun desteklemeyi amaçlayan ve inandırıcı olmayan bir belge niteliğindedi

Beşinci Plan ve Sanayileşmeden Vazgeçilmesi

Yakup Kepenek

Dr. Yakup Kepenek, uzun süre Ortadoğu Teknik Üniversitesinde iktisat profesörlüğü yaptı. Yapıtları arasında Türkiye İmalat Sanayiinin Yapısı 1963-1973 *(1977) ile* Türkiye Ekonomisi *(1983, 1984) var.*

Ülke ekonomisi, 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar önlemlerinin beşinci yılı sonunda, 1985-89 dönemine yeni bir kalkınma planıyla girmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, gelecek beş yıl, uygulanacak temel ekonomi politikaları yönünden, geçen beş yılın bir tekrarı olacaktır. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (VKP), «24 Ocak» anlayışına uygun olarak, ekonomik gelişmeyi, dış ticaret eksenine dayalı almaktadır. Bu çerçevede, genel olarak üretimi artırma kaygısı bulunmamaktaysa da, asıl önemli olan, ülkenin, geleneksel gelişme stratejilerinin belkemiğini oluşturan sanayileşmeden vazgeçildiğinin belgelenmesidir. VKP'nda, 24 Ocak öncesinde benimsenmiş olan, sanayileşmeyle ekonomik gelişmeyi eşanlamlı alan egemen görüş terk edilmekte ve gelişme süreci, dış ticarete, özellikle dışsatıma bağımlı bir çerçevede algılanmaktadır.

Planlı Sanayileşmenin Özgeçmişi

Bilindiği gibi, ülke, 1960 sonrasında, dışalım ikameci sanayileşmeye öncelik veren bir gelişme stratejisi izlemiştir. Planlarda, sanayiin, ekonominin «sürükleyici sektörü» olması öngörülmüş ve bunun gerçekleştirilmesi amacıyla, bir yandan yerli üretim dış rekabete karşı mutlak anlamda korunurken, diğer yandan da sınai yatırımlar özendirilmiş ve gelir politikalarıyla iç pazarın genişletilmesine çalışılmıştır. Genişleyen iç pazar, bu dönemde özellikle dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimini kârlı bir duruma getirmiştir. Hükümetler, dış kaynak gereksinmelerini azaltacağı varsayımıyla, bu gelişmeyi sağlamış ve desteklemişlerdir. Bu süreçte, kamu sınai kuruluşlarının ara malı üretimine yönelmesi, kurulan dayanıklı tüketim malları sanayilerinin bir kısım girdilerini yerli küçük üreticilerden sağlamaları sözü edilmesi gerekli yan öğelerdir. Ancak, dı-

şalım ikameci sanayileşmenin gerçekleştirilmesinde, üretim ölçeği, üretim teknolojisi ve üretilen malların niteliği gibi konulara gerekli önemin verilmediği vurgulanmalıdır.

İlk üç plan döneminde, sınai üretim yılda yaklaşık yüzde 10 dolayında bir büyüme göstermişse de, ara ve yatırım mallarının yerli üretiminde, dayanıklı tüketim mallarında sağlanan «ikame» olgusu gerçekleştirilememiştir. Sonuçta, sınai üretimin dışalıma bağımlılığı, planlarda öngörülenin aksine, azalmamış, artmıştır. Sınai üretimde, küçük üreticiliğin egemenliği varlığını sürdürmüştür. Toplam sınai işyerlerinin, 1980 sayımı sonuçlarına göre, yüzde 95'i 10 kişiden daha az kişi çalıştırmaktadır. Küçük işyerlerinin, sınai katma değer içindeki payı yüzde 10, çalışanları oranı yüzde 40 dolayındadır. Bu durum, özellikle, kişi başına verimliliğin çok düşük olduğunu gösterir.

Üretim ölçeğinin düşüklüğü, sanayiin, yatırım malları üretimine yönelmesinde önemli bir engel niteliği kazanmaktadır. Çok sayıda üretim biriminin iç pazarı bölüşerek oluşturdukları dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi, bunların üretimi için gerekli makine ve motor yapımında, tıkanma sürecine girmektedir. Sorun, dayanıklı tüketim malı üreten birimlerin kendi makine ve motor gereksinmelerinin de üretimine mi yöneleceği, yoksa, bunlar için «ortak» yatırım malı birimleri mi kurulacağı noktasında düğümlenmektedir. 1970'li yılların ortalarında oluşturulan SAN'lı kuruluşlar, ortak çözüm yönünde atılmış başlangıç adımlarıydı. Ağırlaşan ekonomik ve toplumsal bunalım, ve getirilen «24 Ocak» uygulaması, bu yöndeki girişimleri, büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Diğer yönden, dışalımını yaptığı malların «yerli» üretimine geçerek oluşturulan dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi süreci, ticaret kesimiyle doğuştan iç içe olmasının da bir sonucu olarak, üretim sonrası aşamalarla bütünleşmiştir. İlgili dayanıklı tüketim malının, dağıtım, satış ve bakımı gibi «hizmet» öğeleriyle bütünleşen sınai üretim, üretim öncesi süreçleriyle, yerli kaynaklara dayalı olamamış, onları harekete geçirememiştir. Kullandığı girdiler ve üretim teknolojisi yönünden yabancı kaynaklara bağımlı niteliktedir.

Dışa Açılmanın «Sanayileşme» Anlayışı

24 Ocak ve sonrasında çok sözü edilen «dışa açılma» yaklaşımının sanayileşme konusundaki görüşleri, yalnız VKP'nın anlaşılması için değil, ülke ekonomisinin geleceğinin belirlenmesi yönünden de önem kazanmaktadır.

Bilindiği gibi, dışa açılma deyimiyle belirtilmek istenen, gelişmekte olan, ya da azgelişmiş bir ekonominin, gelişmiş kapitalist pazarlarla bütünleşmesi sürecidir. Bütünleşme süreci, serbest piyasa koşullarının, özellikle dış ticarette egemen kılınmasıyla sağlanabilir. Karşılaştırmalı üstünlükler kuramına dayanan bu yaklaşıma göre, her ülke, üretim girdileri açısından daha ucuza ya da daha yüksek verimle elde edeceği malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Azgelişmiş ülkeler, ne kadar erken bu sürece girerlerse, ekonomileri o ölçüde, gelişme gösterecektir. Türkiye'ye bu tür öneriler, yabancı uzmanlarca sürekli olarak yapılmıştır. Daha 1951'de Dünya Bankası'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki raporunda, demir-çelik, ağır kimya ve kâğıt sanayilerinin **kurulmaması** önerisi yapılmaktaydı. Sonraları, özellikle IMF ve Dünya Bankası çevreleri, ülkenin dışalım ikameci sanayileşme politikasından vazgeçmesini sürekli vurguladılar.(*)

Gerçekte önerilen, genel olarak ekono-

mik gelişmenin, özelde de sanayileşmenin serbest piyasa koşullarına bırakılmasıdır. Bir başka deyimle, piyasa koşullarına göre belirecek kaynak kullanımı süreçleri ülke üretimini de belirlemelidir. Türdeş bir dünya serbest piyasasının var olduğu anlayışına dayanan bu yaklaşıma göre ülkelerin, ekonomik gelişmeleri, kalkınmaları konusunda «inançla» yapabilecekleri tek şey, piyasa koşullarının işlerliğini sağlamaktır; bunun ötesinde, planlı gelişme, kaynak kullanımında kamusal düzenlemeler ve benzeri politikalar, piyasanın kaynak kullanımı süreçlerini aksatır. Ekonominin doğal gelişmesini bozar ve bunalımlara yol açar.

Kuşkusuz, dünyanın hiçbir ülkesinde hiçbir zaman tam olarak geçerli olmayan piyasa serbestisi yaklaşımı, sonuçta, azgelişmiş ülke pazarlarını uluslararası ortaklıklara açmanın kuramsal süslemesidir. Sanayileşmiş ülkelerin, yalnız sanayileşmelerinin ilk aşamalarında değil, bugün bile, nasıl «korumacı» bir tutum izledikleri bilinmektedir. Kaldı ki, yaklaşımın durağan (static) çözümlemesi, gelişmekte olan ülkelerin, birçok üretim dalında, zaman içinde «karşılaştırmalı üstünlük» kurmalarını açıklamaktan da çok uzaktır.

Ve Beşinci Plan'da Sanayileşme

VKP (Resmi Gazete, 23 Temmuz 1984), denilebilir ki, genel anlamda, 24 Ocak önlemlerinin bir makro modelidir. Ekonomik ve toplumsal gelişmenin tüm değişkenleri, yılda yüzde 10,63 dolayında artması beklenen dışsatıma göre belirlenmektedir. Plan döneminde, dışalımın da yüzde 8,22 yıllık artışıyla, dış ticaret açığının küçültülmesine çalışılacaktır. Planın, sanayileşme yaklaşımına geçmeden belirtilmesi gerekli bir nokta var. Bunlardan birincisi, VKP'nın, günümüz düzenlemelerine uygun olarak, geçmişle bağının belirtilmemesidir. Gerçekten bu Plan'da, önceki planların aksine, geçen beş yılın değerlendirilmesini, gelişmelerini ve bunlarla ilgili çözümlemeleri bulma olanağı yoktur. Türkiye ekonomisi, 1984'ten başlatılmaktadır.

Planların sanayileşme yaklaşımının belirleyici ölçütü, sabit sermaye yatırımlarının ne ölçüde sanayie ayrıldığıdır. Sanayiin ekonominin sürükleyici sektörü olmasının öngörüldüğü IIKP döneminde, toplam yatırımların yüzde 22,4'ünün, IIIKP döneminde de yüzde 31,1'inin sanayie yapılması planlanmış, gerçekleşmeler sırasıyla, yüzde 26,8 ve 28,2 olmuştur. Ekonomik bunalım yıllarında uygulanan, daha doğrusu uygulanamayan IV KP'de toplam yatırımlarda sanayiin payı yüzde 27,4 olarak planlanmış, gerçekleşme oranı, tüm olumsuzluklara karşın, yüzde 25,6 düzeyine ulaşmıştır. Burada önemle belirtilmesi gerekli nokta, IVKP döneminde toplam içindeki payı yüzde 22,1 olarak planlanan kamu sınai yatırımlarının, oransal olarak planlanan düzeyin üstünde, yüzde 23,9 olarak gerçekleşmesidir. Aynı dönem için, özel sanayi yatırımlarının planlanan/gerçekleşen oranları, sırasıyla, yüzde 34,3 ve yüzde 28,7'dir. Ancak burada da bir noktaya değinilmelidir. IVKP döneminde, toplam yatırımların gerçekleşme oranı yüzde 70,8 dolayında kalmıştır. Sanayi yatırımlarının gerçekleşme oranı da, yüzde 66,0 dolayındadır.

Bu verilerden çıkarılabilecek başlıca iki sonuç bulunmaktadır. Önce, ekonomik bunalım döneminde ve bir istikrar programının uygulanması sırasında da, kamu sınai yatırımları, azaltılamamış, ya da ekonominin işlerliğini sağlamada, bundan vazgeçilememiştir. İkinci olarak da, yine aynı dönemde, tüm yatırımlarda bir azalma görülmüş, ancak, sınai yatırımlardaki azalma, genel ortalama-

dan fazla olmuştur. Kısaca, IVKP dönemi, sınai yatırımlar yönünden tam bir başarısızlık dönemi olmuş, sanayileşmenin «namusunu» bir ölçüde de olsa kamu yatırımları kurtarmıştır.

Gelecek beş yılın gelişmelerini planlaması gereken VKP'nda, Dördüncü Plan'ın ekonomik bunalım döneminde görülen sınai yatırımların azalması sürecinin sürdürülmesi planlanmaktadır. Gerçekten, VKP dönemi boyunca, toplam sabit sermaye yatırımlarının, bir önceki plan dönemine göre (sabit, 1983 fiyatlarıyla) yüzde 36 oranında artırılması öngörülürken, toplam sınai yatırımların, yalnızca yüzde 11,1 dolayında artışı öngörülmektedir. Bu oran, sekiz sektör ayırımı içinde, sektörel en düşük orandır (s. 8). VKP sanayii, en önemsiz sektör saymaktadır.

Plan'ın sanayileşmeden vazgeçen yaklaşımının daha da ilginç bir göstergesi, kamu sınai yatırımlarıyla ilgilidir. Planda kamu sınai yatırımları, mutlak anlamda da azaltılmaktadır. Yanlış okumadınız, VKP döneminde, kamu kesiminin sınai yatırımları, azaltılacaktır. Nitekim, Dördüncü Plan dönemi gibi, olağanüstü bunalım koşullarında ve kamu kesiminin ekonomideki göreli ağırlığının azaltılmak istendiği bir dönemde, 1983 fiyatlarıyla 1 489,8 milyar TL olarak gerçekleşen kamu sınai yatırımları, VKP döneminin beş yılında, 1 289,9 milyar TL olarak planlanmaktadır. Bu miktar, gerçekte, bir bunalım döneminde gerçekleştirilen yatırımın yüzde 15 oranında azaltılması anlamına gelir.

Kamu sınai yatırımlarının azaltılmasını öngören VKP, bunun yerini alacak, özel sınai yatırımların artırılması doğrultusunda bir çabaya da gerek duymamaktadır. Plan döneminde özel yatırımlar, oransal olarak IVKP'nın bunalım döneminde elde edilen yatırım düzeyinde tutulmakta, toplam özel yatırımların yüzde 28,1'i düzeyinde öngörülmektedir. Önceki yıllarda olduğu gibi, özel sınai yatırımların gerçekleşme oranı plan hedeflerinin çok altında olabilir ki, bu durum da, dolaylı olarak, sanayileşmeden vazgeçildiğini kanıtlar. Plan, yılda ortalama yüzde 6,77 artacağını öngördüğü özel sabit sermaye yatırımlarının, sanayi dışı alanlara yapılmasını istemektedir. Özetle, sanayide etkinliği azaltılacak olan kamu kesiminin yerine, özel kesimin ikamesi gibi bir yaklaşım da Plan'da yoktur.

Doğal olarak, belirtilen yatırım kısıtlamaları sonucu, VKP döneminde, sınai üretimin yılda yüzde 7,3 artışı öngörülmekle, önceki planların amaçladığının ve gerçekleştirdiğinin çok altında bir üretim düzeyi istenmektedir. VKP'de sanayileşme konusunda yer alan diğer noktalar, gerçekte, sanayileşme sürecini piyasa koşullarına bırakan anlayışın göstergeleridir. Var olan sanayiin, teknolojisinin geliştirilmesi, kapasite kullanımının artırılması, yeni girişimlerin dışsatıma yönelmesi istenmekte, «özellikle gıda, dokuma, giyim ve orman ürünlerinde özel sektör yatırımlarının hızlı bir gelişme göstermesi» (s. 28) amaçlanmaktadır.

Beşinci Plan'ın sanayileşmeye bu niteliksel yaklaşımı, ülkenin sanayileşmesinde, bir geriye dönüş anlamına gelir. Sanayileşme sürdürülecekse, bundan sonraki aşamada, Türkiye'nin yatırım ve ara malları sanayilerinin kurulmasına yönelmesi gerekirken, bunun tamamen karşıtı bir yol izlenmekte ve yeniden, temel tüketim malları sanayilerine öncelik verilmesi istenmektedir. Sözü edilen «gıda, dokuma, giyim» sanayilerinde, üretim, iç pazarın gereksinmelerini karşıladığına göre, amaçlanan, bu sınai ürünlerin dışsatımıdır. Dolayısıyla, VKP'nın dışsatım yönünden, ya da dışa açılma bakımından, sanayileşmenin birinci aşamasına dönüşü öngördüğü sonucuna varılabilir.

Sonuç

Beşinci Plan'ın sanayileşme yaklaşımı, «24 Ocak» anlayışına ve yıllardır, Dünya Bankası'nın, IMF'nin ve diğer gelişmiş kapitalist yardım kuruluşlarının öne sürdükleri sanayileşme politikasına uygundur. Bu noktada temel sorun, bu politika sonucu, iç ve dış kaynakların sınai üretime ne ölçüde yöneleceğidir. Gerek diğer gelişmekte olan ülkelerin deneyimleri, gerekse Türkiye'nin sanayileşmesi sürecinin bundan önceki deneyleri, salt piyasa mekanizmasının, kaynakların sınai üretime yönelmesini sağlamaya yetmediğini kanıtlamaktadır. Oysa, ülkenin nesnel koşulları, sanayileşmesini, kesin bir zorunluluk konumuna getirmektedir. Bu noktada, kendilerinin «seçeneği olmadığından» söz edenlerin tarihsel bir sanayileşme seçeneği olduğunu hatırlamalarında yarar var. Geçmiş yılları hiç dikkate almayan, ülke ekonomisini, bunalım ve sonrasından başlatan bir plan anlayışının, ve buna dayanan sanayileşmeme stratejisinin getireceği tarihsel ve toplumsal kayıplar, kuşkusuz, ileride daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

(*) Bu konudaki en ilginç önerilerden biri, şu anda Dünya Bankası Başkan Yardımcılarından biri olan, Prof. Dr. Anne O. Krueger'e aittir. Türkiye'nin gelişmesini kendisine iş edinen Krueger'e göre, ülke, sınai yatırımlarını, 1963 yılındaki, sermaye stokunun ya da katma değerin sektörel dağılımına göre sürdürseydi, ilk iki plan döneminde, gerçekleşen iş bulma ve katma değerden çok daha fazlasını elde ederdi. (**Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey**, New York: Columbia University Press, 1974, s. 245, 247). İşgücü ve yatırım-sermaye katsayılarından gidilerek yapılan bu hesaba göre, izlenen sanayileşme politikasının maliyeti çok yüksekti.
Bu mantıksal kurgunun kuramsal ve uygulamalı yanlışları bir yana, dışsatımı veri alıp, üretimin niteliğini bir yana bırakması temel yanlışıdır. Yaklaşıma göre ekonomik gelişme açısından, kilim dokumakla çelik üretmenin bir farkı yoktur. Hatta, daha fazla dolar getirisi varsa, kilim üretimi tercih edilmelidir. Doğal olarak, aynı mantıksal yaklaşımla, ülke, diyelim, Osmanlı dönemindeki sektörel sermaye ya da katma değer dağılımına göre yatırım yaparsa, daha hızla kalkınır...

Sraffa İçin...

Geçen yılın yaz sonunda, talihin acı bir cilvesiyle, günümüz teorik iktisat dünyasının en önemli çığırlarından birini oluşturan «Cambridge okulu»nun iki kurucusu, Joan Robinson ile Piero Sraffa, birbiri peşi sıra hayata veda ettiler. Bunlardan 5 Ağustos 1983 günü ölen J. Robinson'ın hayatı ve eseri, Türk yayın dünyasında ele alındı. Robinson'ı anan dergilerden biri de, bu ünlü iktisatçıyı 4. İktisatçılar Haftası sırasında konuk etmiş olan Cemiyetimizin yayın organı **İktisat Dergisi** oldu. (Dergimizin 224-225. sayısında Cüneyt Akman'ın, ayrıca **Yapıt**'ın Ekim-Kasım 1983 sayısında Yılmaz Akyüz'ün makalelerine bakınız.) Robinson'ın hemen ardından — 3 Eylül 1983'te — ölen ve iktisadi düşünce tarihinin en can alıcı dönemeçlerinden birine damgasını vurmuş olduğu kuşkusuz olan Piero Sraffa'nın ölümü ise, hiçbir yerde konu edilmedi.

Bir yıl gecikmeyle de olsa bu boşluğu doldurmanın, bizim gibi bir popüler toplumsal bilimler dergisi için yerine getirilmesi gerekli bir görev olduğu inancıyla aşağıdaki bölümü hazırladık. Sraffa iktisadının, son yıllarda Türkçe ders kitaplarına girmeye başlaması (Bak. Asaf Savaş Akat, **İktisadi Analiz**; Yılmaz Akyüz, **Sermaye Bölüşüm Büyüme**; Sencer Divitçioğlu, **Değer ve Bölüşüm: Marxist İktisat ve Cambridge Okulu** ve **Değer, Üretim ve Bölüşüm**; Gülten Kazgan, **İktisadî Düşünce**), nihayet Sraffa'nın en önemli yapıtı ve tek kitabı **Malların Mallarla Üretimi**'nin 1981 yılında Ümit Şenesen'in titiz çevirisiyle dilimize aktarılmış olması, dergimizin özelliğine uygun olarak, konunun teknik ayrıntılarından kaçınmamızı mümkün kılıyor.

Sraffa'nın öğrencilik günlerini geçirdiği Torino, o dönemde İtalya, hatta bütün Avrupa kıtası çapındaki toplumsal—siyasal altüst oluşların başlıca odak noktalarından biriydi. Bu kentten kaynaklanan fabrika konseyleri hareketi, düşünsel ve teorik ifadesini Gramsci'nin çıkardığı **l'Ordine Nuovo** dergisinde buluyordu. Genç Sraffa, bir yandan ünlü liberal iktisatçı, (ikinci) savaş sonrası İtalya'sının merkez bankası guvernörlerinden ve cumhurbaşkanlarından Luigi Einaudi'nin gözetiminde bitirme tezini hazırlıyor, bir yandan Gramsci'nin dergisine yazılar gönderiyordu. 1920'deki mezuniyetinin ardından ilk kez 1921'de gittiği İngiltere'de Keynes'in ilgisini çekti. Keynes, Sraffa'yı, Cambridge Üniversitesinde 1927'de açılan doçentlik kadrosuna başvurmaya ikna etti; başvurunun kabulü üzerine de genç İtalyanın King's College'ın çalışma ve barınma olanaklarından yararlanmasını sağladı. Keynes, Sraffa'yı, kendi çevresinde oluşturduğu ve **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**'nin temel tezlerini tartıştığı «Sirk»e de dahil etti. Bir süre sonra Trinity College'a geçen Sraffa, ömrünün sonuna dek buranın öğretim üyesi olarak kaldı. Torino konseylerinin çevresinde başlayan uzun bir düşünsel yaşam, yarım yüzyıl sonra Cambridge kolejlerinde noktalanacak, yeni rejimin iktisat siyasetlerine yönelttiği eleştirilerle Mussolini'yi şahsen kızdıran Sraffa ülkesine dönemeyecekti.

Sırası gelmişken, Ortodoks iktisatçılar ile «radikal» eleştiricileri arasında Sraffa'nın yapıtı çevresinde sürdürülen tartışmada son yıllarda ilginç bir yeniden mevzilenmeye tanık olunmaya başlandığını kaydedelim. Birinci olarak, Sraffa eleştirisinin geçerliliğinin, yalnızca, bölüşümün tek başına sermayenin marjinal ürünü aracılığıyla belirlendiği tek mallı neoklasik modelle sınırlı olduğunu tanıma yönünde bir eğilim gözleniyor. Bu görüşe göre Sraffa'cı iktisat, çok mallı bir dünyada ücret düzeyi ile kâr haddi arasındaki ters bağıntının, şimdiki tüketim ile gelecekteki tüketim arasındaki zamanlar arası tercihler (yani bireysel faydanın zaman içinde azamileştirilmesi) aracılığıyla belirlendiğini öneren neoklasik genel üretim ve tüketim (tasarruf) dengesi modeline mantıki bir eleştiri getirememekte, söz konusu ters bağıntıyı bölüşüm alanındaki sınıf mücadelesinin belirlediğini öne sürmekle yetinmektedir. Bu yüzden de bu mücadelenin kapitalist toplumda aldığı özgültarihi biçimleri kuramlaştıracak bir perspektiften yoksun olan Sraffa'cı teori, Ortodoks iktisadın kapsamlı bir eleştirisine zemin oluşturamaz. Son zamanlarda neoklasik iktisadın en yetkin temsilcilerinin, o arada Profesör Samuelson'ın, Cambridge eleştirisinin doğruluğunu kabul etmeye, hatta bu kavramsal çerçeveyi kullanmaya başladıklarını bu bağlamda hatırlatmakta yarar var. İkinci bir tartışma alanı, Ortodoks iktisat dışında kalan teorilerin mantıki tutarlılığıyla ilgili. Bu alandaki tartışma, son yıllara gelinceye dek, başını Steedman'ın çektiği ve Sraffa'cı eleştirinin Marksist iktisadın da çelişkilerini açığa çıkardığını, kapitalizmin maddeci tahlilinin Sraffa'cı bir temel üzerinde kurulması gerektiğini ileri süren akım ile Sraffa'cı teorinin mantıki kusursuzluğu konusunda kuşku belirtmeyen, ancak yapılması gerekenin, Marksizmi terk etmek yerine Sraffa'nınkinden daha geniş bir teorik alanı, özellikle Sraffa yaklaşımında ihmal edilen, oysa kapitalizme özgü sınıf çelişkisinin yoğunlaştığı üretim sürecini de kucaklayan Marksizmin mantıki pürüzlerinden arındırılması olduğunu savunanlar arasında cereyan etmişken, Sraffa okulunun Ortodoks olmayan iktisatçılarca daha önce toz kon-

durulmayan mantıki tutarlılığının sorguya çekilmesiyle yeni bir boyut kazanmış bulunuyor. (Bu son konuda **Capital and Class**'ın 7, 9 ve 10. sayılarında S. Savran, I. Steedman, J. Eatwell ve diğerlerinin yazıları ile aynı derginin 12. sayısında Sungur Savran'ın cevabına bakınız.)

Eski bir Yeni Ricardo'cu olan L. Meldolesi'nin aşağıdaki yazısı, özetlediğimiz gelişmeler bağlamında daha anlamlı bulunabilir. G. Deleplace'ın kısa ama derli toplu bir giriş niteliğindeki notunu izleyen yazı, gerçi kendi içinde de alışılmadık ve ilginç, bir o kadar da tartışmaya açık yorumları içeriyor; ama bizim yazıyı bu bölüme alırken güttüğümüz esas amaç, Sraffa'nın esrarengiz kişiliğini bürümüş sis perdesini biraz olsun dağıtmak oldu. En az otuz yıllık bir olgunlaşma sürecinin sonunda **İktisat Kuramını Eleştiriye Açış** alt başlığını taşıyan doksan(!) metin sayfalık bir incelemeyle akademik iktisat topluluğunu sarsan Sraffa, kendi açtığı eleştirinin dallanıp budaklandığı çeyrek yüzyıl boyunca hep susmuştu. Bütün bu süre içinde ne yapıyor, ne düşünüyordu? Teorik iktisat dışındaki fikirleri, hayatının son yıllarındaki uğraşıları nelerdi? Meldolesi'nin Sraffa'nın bu son dönemine kısmen ışık tutan tanıklıklarının, Sraffa ile şu ya da bu biçimde ilgilenmiş herkese ilginç geleceğini sanıyoruz.

N. S.

İtalyan İktisatçısı Piero Sraffa'nın Ölümü

Ghislain Deleplace

Ghishlain Deleplace Orléans Üniversitesinde profesördür. Le Monde *gazetesinin 20 Eylül 1983 günlü sayısında "Mort de l'économiste italien Piero Sraffa" başlığıyla çıkan yazıyı Fransızcadan Nail Satlıgan çevirdi.*

Yapıtının sayfa sayısı az, ama yankıları büyük olan İtalyan iktisatçısı Piero Sraffa, 2 Eylülü 3 Eylüle bağlayan gece Cambridge'te öldü. Sraffa, 1925'ten başlayarak resmi öğretimin temeli marjinalist tahlilin varsayımlarının doğruluğunu sorguya çekmiş, böylelikle tapınağın sütunlarını sarsmaya başlamıştı. Yeni Ricardo'cu akımın kökeninde o vardır. Sorulması gereken soru, Sraffa'nın Ricardo (kâr teorisi) tahlilinin, Marksist yorumlardan kopup kopmadığı, kopmuşsa hangi noktaya kadar koptuğudur.

İtalyan iktisatçısı Piero Sraffa, 5 Ağustos 1898'de Torino'da doğdu. Kimilerine göre anakronik, kimilerine göre eleştirel (1) bir kuramcı olan Sraffa, başta 1927'den beri ders verdiği Büyük Britanya ile düşünsel ve siyasal ilişkilerini hiçbir zaman kesmediği İtalya olmak üzere, üç iktisatçı kuşağını derinlemesine etkiledi.

Sraffa'nın iktisadi yapıtında birer kilometre taşı olan üç tarih vardır : 1925, 1951 ve 1960.

1925'te İtalya'da yayımladığı, ertesi yıl **Economic Journal**'da İngilizceye aktarılan bir incelemede meta fiyatlarını salt ve tam

rekabet piyasalarında arz ve talebin karşılaşmasıyla belirleyen hâkim marjinalist teoriyi eleştirdi. Ona göre yeniden inşa için açık bulunan iki yol vardı: Ya rekabet varsayımı, aşırı sınırlayıcı belirli koşulları yumuşatılarak yeniden formüle edilecekti - kendisi de geçen ay ölen İngiliz iktisatçısı Joan Robinson (21 Ağustos günlü **Le Monde**'da Edmond Malinvaud'nun yazısına bakınız), «eksik rekabet» kavramıyla bu yolu izleyecekti; ya da Adam Smith ile David Ricardo'nun üne kavuşturdukları, «doğal» fiyatların, talepten bağımsız olarak, sırf üretim maliyetlerince belirlendiği eski teoriye dönülecekti.

Sraffa'nın tuttuğu yol bu oldu. Kırk yıl boyunca, kendini, Ricardo'nun bütün yapıtları ile mektuplarının yayımlanmasına koşut olarak kendi fiyat ve bölüşüm teorisinin geliştirilmesine adadı.

Üretim maliyetine dayalı bir fiyat teorisinde başlıca güçlük, ekonominin kâr haddinin belirlenmesinde yatar. Sraffa'nın daha 1932'de bu konuda önerdiği yaklaşımdan John Maynard Keynes, **Genel Teori**'deki faiz haddi tahlilinde esinlenmişti (2). 1951'de Ricardo'nun yapıtlarına yazdığı **Giriş**'te bu yaklaşımı temellendirir: Ekonominin kâr haddi, ücretlilerin tükettiği başlıca geçimlik malı, buğdayı üreten daldaki kâr haddince belirlenir ve bu had, üretilen buğday artığının üretimde öndelenen buğday miktarına oranına eşittir.

Ne var ki bu kavrayış, önemli bir sınırlamayla maluldü: Buğday cinsinden reel ücretten Ricardo'nun çağında (ölümü 1823) belki söz edilebilirdi; ama bu varsayım, modern kapitalizmin tahliline uygun düşmezdi. 1960'ta **Malların Mallarla Üretimi**'nin (3) yayımlanışı, bu itirazı ortadan kaldırdı: Sraffa, orada, farklılaşmış bir ekonomiyi oluşturan dalların bütününü ele alarak fiyat yapısını ve ücretler ile global kâr haddi arasındaki ters ilişkiyi kesinlikli bir biçimde belirler.

Marjinalist teoriye almaşık bir fiyat ve bölüşüm teorisinin böylece yayımlanmasıyla Marx'ın iktisadi tahlillerinin gözden geçirilmesini olduğu kadar liberal sermaye ve üretim teorisinin eleştirisini de içeren çok verimli bir tartışmalar dönemi açılmış olur.

Sraffa'nın hayatı, iktisatla (4) sınırlanmış değildi. Keynes'le ilişkilerinin dışında, iki derin dostluk buna tanıklık eder: Ordine Nuovo'dan, daha sonra İtalyan Komünist Partisinden tanıdığı ve tutukluluğu sırasında en yakınlarından biri olduğu İtalyan komünisti Antonio Gramsci ve Sraffa ile yaptığı tartışmalardan sonra kendini **«dalları budanmış bir ağaç gövdesi gibi»** hissettiğini belirten Avusturyalı filozof Ludwig Wittgenstein ile kurduğu dostluklar.

«Ölen dostlar geri gelmiyor» demişti Sraffa on yıl önce. Keynes, Gramsci, Wittgenstein, bu adlar, Sraffa'nın, son derece özgün iktisadi yapıtının ötesinde, yüzyılımızın düşünsel hayatının kavşağında yer aldığını göstermeye yeter.

NOTLAR

(1) 4 Haziran 1978 günlü **Le Monde**'da G. Deleplace ile P. Maurisson'un yazılarına bakınız.

(2) Bu iki yazı, aşağıda zikredilen **Giriş** ile birlikte yazarın **Ecrits d'economie politique**'inde (Economica, 1975) yayımlanmıştır.

(3) Çevirisi 1981'de İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesinde çıkmıştır.

(4) Bu iktisadi yapıt konusunda 1973'te Amiens Üniversitesinde düzenlenip **Cahiers d'économie politique**, PUF, No. 3, 1976'da yayımlanan Sraffa kolokyumunun belgelerine başvurulabilir.

Marx'tan Ricardo'ya (ve Saint Simon'a)

Luca Meldolesi

Luca Meldolesi, değer teorisi tartışmalarına etkin biçimde katılan bir İtalyan iktisatçısıdır. L. von Bortkiewicz'in La teoria economica di Marx e altri saggi su Böhm-Bawerk, Walras e Pareto*'sunu (1971) yayıma hazırladı ve derlemenin sunuş yazısını yazdı. Özgün başlığı "Piero Sraffa, il percorso di un'analisi e di una cultura e vicenda morale e mentale di un comunista degli anni 20, da Marx a Ricardo (e a Saint Simon). E le sue radici nella grande storia di una rivoluzione congelata" olan ve ilk kez* Il Manifesto *gazetesinin 6 Haziran 1980 günlü sayısında yayımlanan yazıyı İtalyancadan Nail Satılgan çevirdi.*

İktisat teorisi — özellikle de Piero Sraffa'nın katkısı — konusundaki tartışmanın **Alfabeta**'da yeniden ele alınışının, benzer girişimlerin yarattığı düş kırıklığına karşın, umutla izlenmesi gerektiğine inanıyorum. En azından, sorunun daha genel bir açıdan yeniden öne sürülmüş ve meslekten olmayanlar arasında da tartışmasız bir ilgi uyandırmış olması, sorunun nihai kökünün, birtakım bilgin'erin kılı kırk yarıcı titizliklerinde yatmadığını, tersine, bir düzine yıldan bu yana ülkemizin hayatına damgasını vurmuş olan çok boyutlu toplumsal çalkantılarda aranması gerektiğini düşündürüyor.

Bununla birlikte tartışmanın bu kez de kısa sürede Marksistler ile Yeni Ricardo'cular (birilerinin okuyuşuna göre) arasında ya da tutarsız (ve romantik) Ortodokslar ile modern Marksistler (öbürlerinin okuyuşuna göre) arasındaki bir sağırlar diyaloguna dönüşmesi tehlikesi var. Böylesi, kendilerini teorik bakımdan (Graziani ile birlikte söylersek) «yatışmış» hisseden ve birilerinin kalkıp da eski yaraları deşmesini genellikle can sıkıntısıyla izleyecek olanlara pek uygun gelecek, özünde «akademik» bir çözüm olur.

Tam da bundan ötürü, inansızların, önerilen seçeneğin açıklığa kavuşturulması ya da hiç olmazsa dış çizgilerinin daha kesin olarak belirlenmesi yolunda çaba harcamaları kanımca yerinde olur. Bu yapılacak olursa, inanıyorum ki, görüşler farklılaşmaya başlayacak ve tartışma daha iliginç bir hale girecektir.

Aslında, tartışmayı başlatan «bir zamanlar iktisat teorisi vardı» önermesini, ne denli düşündürücü olursa olsun, Sraffa okulunun güncel etkisinin karşısına çıkarılacak «iyi» bir bütünsel Marksist geleneğin varlığını varsaydığı için belirli bir anlamda yanıltıcı buluyorum.

Durum bu mudur gerçekten? Yoksa ilk bakışta görünenin ötesinde bu iki eğilim arasında kimi yeraltı bağları mı vardır? Sraffa teorisi gelenekten gerçek bir kopuşu mu temsil etmektedir? Onun kimi eğilimlerini yetkinleştiriyor olmasın? Öyleyse geliştirilecek seçenek hangisi olacaktır?

Bunların, özellikle son zamanlarda Sraffa'ya rastlama fırsatını bulmuş olanların aklına gelen sorular olduğunu sanıyorum. Seksen yaşını aşmış büyük ihtiyar, zamanın neredeyse dışında sakin bir hayat yaşıyor. Hafıza boşlukları bir yana, yaşı, onu geriye, gençliğine dönmeye itiyor. Okuyor ama artık çalışamıyor; yakasını onca zaman bırakmamış tahlili sorunları ise neredeyse başından atmış gibi. Kişiliği, '20'li yıllara ilişkin anlattıkları, birlikte olmaktan hoşlandığı gençleri —özellikle «Cambridge okulu»nun artık dağılmış bulunan karargâhına akmaya devam eden İtalyan araştırmacılarını— büyülüyor. Kontrollü, bazen sert, iktisadi tahlilin kesinliğine tutkun profesörün yerini böylece zaman zaman Birinci Dünya Savaşına yakın yılların genç devrimcisinin anıları alıyor. Sözgelimi, Sraffa'ya bakılırsa, batı kamuoyu Rus devrimine karşı başlangıçta hayırhah bir tutum benimsemiş; ama Bolşeviklerin «işi ciddi tuttuklarının» farkına varınca çoğu fikir değiştirmiş... Sonra, faşist para politikasını eleştirdiği bir yazısını Keynes'in düşüncesizlikle **Manchester Guardian**'ın, aralarında İtalyancanın da bulunduğu çeşitli dillerde çıkan iktisadi ekinde yayımlatmasıyla başına açılan işi anlatıyor: Bu durum, onu tehlikeye atmış, «İtalyan komünistleriyle olan bütün ilişkilerini» keserek sürgünde kalmaya zorlamış...

Onunla bugün sık sık siyaset ve insanla ilgili derin telkinlere açılan bir söyleşide bulunurken, Sraffa'nın alabildiğine soğuk bir nesnelliğe sahip bir iktisat teorisinin yaratıcısı olması neredeyse olanaksız gözüküyor. Gene de biliyoruz ki **Malların Mallarla Üretimi**'nin temel önermeleri, o çağa aittirler, genç komünist aydının Anglosakson kültürüyle temasından doğmuşlardır. İktisatta ya öznel ya da nesnel yolu tutmak gerekir — demişti bize bir keresinde, bir yanda neoklasik iktisadı, öbür yanda o geleneğe alternatif olarak inşa edilmiş olduğunu bildiğimiz kendi çalışmasını ima ederek.

Öte yandan bu «nesnellik», çağın Marksizminin de temel bir eğilimiydi. Daha doğrusu: Erfurt Programından (1890) başlayarak Marksist kültürün tümü, Marx'ın tezlerini, bunların derinlerdeki anlamını bir kenara iterek niceleştiren, nesnelleştiren bir süreç boyunca gelişmiş, işçi sınıfını üretim araçlarına kölece bir bağımlılığa zorlayan bir toplumsal ilişki olarak sermaye kategorisinin yerine bunun tarihi olarak belirlenmiş biçimi olan özel mülkiyet kategorisi fiilen ikame edilmişti. (Marx ile Engels'in kimi yazılarında zaten var olan bir eğilimdir bu). Bu açıdan bakılırsa, Marksist gelenek ile Sraffa'nın geliştirmesi arasında aykırılık değil, süreklilik vardır.

Sraffa'nın modern öncüleri Dmitriev ile Bortkiewicz'in tastamam yine bu düşünce ufkundan geliyor oluşları, bunun bir kanıtıdır. Bortkiewicz'in yazıları gözüyle Marx'a bakılırsa, Sraffa'nın «çözüm»ü, işte o zaman gerçekten bütün bir geleneğin mantıki varış noktası gibi gözükebilir. Sraffa okulunun iktisadi düşünce tarihini yeniden yorumlarken kullandığı (ve Graziani'nin günümüzde bunca şiddetle saldırdığı) bu ardışık kemerli mantık (logica ad arcate, a campate successive), buradan doğuyor ve son tahlilde İkinci Enternasyonal ile kendini dayatan Marksizm türüne dayanıyor.

Bu gelenek — ki (sosyal demokrat kanat

Yeni

AEROSOL

SİS

- Yeni formül ile daha da etkili
- Yeni formül ile kalıcı etkili
- Uçan ve yürüyen ev haşerelerine karşı kesin netice
- Kullanabileceğiniz aerosol

HEKTAŞ TİCARET T.A.Ş.
Kemeraltı Cad. No. 28 Karaköy-İstanbul Turkey
Tel: 143 27 10 Telex: 23356 ufuk tr-22031 mazı tr

O 302 S

OTOMARSAN YAPISI GÜVEN ve KONFOR...

Dünyaca ünlü motordan, ev rahatlığını veren
iç düzene kadar tüm nitelikleriyle "otobüs"...
Kapak açmadan yüzbinlerce kilometre...
Büyük güven, azami konfor,
yüksek kazanç... O 302 S, "otobüs"...
Otomarsan yapısı...

Mercedes-Benz

OTOMARSAN

yurt dışına taşan kuruluş

İstanbul Merkez
Tel.: (1) 576 05 55
Telex : 22374 otma tr

Pazarlama Direktörlüğü
Tel.: (1) 584 50 00
Telex :23941 otpa tr

Kahire Bürosu
Tel.: 81 32 16
Telex : 93655 pres un

Bağdat Bürosu
Tel.: 8887053
Telex : 2802 hilo ik

Lütfen önce 58. sayfayı okuyunuz. Özür dileriz. — İ.D.

savaşın karanlık yılları geride kalıp Sraffa, kitabı, (neoklasik) ekonomi politiğin eleştirisine, klasik ve Marksist iktisat teorisinin yeniden ele alınmasına katkıda bulunmasını amaçlayarak yayımladığında etkisini duyurur. O günden sonra bu birkaç önerme, Kalecki ile Keynes'in ulaşmış olduğu bazı sonuçlarla birlikte, tam da işçi hareketinin uzun bir evresinin (güçlü toplumsal hareketlerin, işçi ve gençlik hareketlerinin var oluşuna karşın) kapanmakta olduğu yıllarda değişik kıtalarda giderek artan sayıda iktisat teknisyeni için değişmez nirengi noktası haline gelir: Komünist geleneğin her türlü katılımcı, «sıcak» yönü silinir ve — kurumsal aygıtın içerisinden bakıldığında — üretim araçlarının emekçiler üstündeki boyunduruğu, Batıda olduğu kadar Doğuda da nesnel, giderilemez bir veri gibi görünür.

Peki ama, tamı tamına bu sorunsalın düpedüz bastırılması üzerine kurulan bir iktisat teorisinin yükselişinde şaşacak — Lunghini'nin tutumu galiba bu — ne var? Tarihi yükselişleri içinde hepsi de sistemin rasyonelleştirilmesi uğruna, iyi düzenlenmiş ve daha adil, ama tam da bu boyunduruğun geliştirilmesine dayanan bir toplum uğruna çalışmaya azimli binlerce teknisyenin işine yaramasında şaşacak ne var? Sakın iktisadın salt hesaba, niceliğe dönüşmesi ile bizatihi insanların kurtuluşu sorununun ortadan kalkışı, silinişi arasında bir ilişki olmasın!

Eksik kalan bir halka var hâlâ. '67 yılındaki bir söyleşimizde Sraffa, bana, Marx'ın siyasal tahlilinin geniş ölçüde Saint-Simon tarafından öncelenmiş olduğu kanısında olduğunu, bu yazarın az bulunur yazılarını topladığını, ancak çalışmayı muhtemelen bir başkasının bitirmesi gerekeceğini söylemişti. Sraffa bunu yapabilecek gücü kendinde görmüyordu artık.

Bu ipucu geçen yaz aklıma birdenbire geldi ve bana hemen tecrübenin etkisiyle yavaş yavaş biçimlenmekte olan bir muhakeme çemberini kapatacak ölçüde aydınlatıcı göründü.

Marx'ı Ricardo'ya indirgeme eğilimini, yukarda çizilen noktalara varır varmaz, işçi hareketinin tarihi menkıbesini kapitalizmin (ve «sosyalizm»in) tahlili düzleminde kimliklemeye gitgide daha uygun bulmuyor muydum? Marx'ı Saint-Simon'a indirgeme yönündeki koşut eğilim de, şimdi bana aynı süreci toplumsal ve siyasal düzlemde kavramak için değerli bir ipucu veriyordu.

Burada da Sraffa'nın mantık sürecini tersinden okumak gerekiyordu: Saint-Simon'da siyasetçi Marx'ın Sraffa'cı, ama yüzyılımızın tarihi tecrübesine dayalı okunuşunu bulacaktım: Saint-Simon'un, mülk sahibi sınıflara karşı teknisyenler ile yöneticilerin, uyrukları işçilerle işbirliği halinde öncülük edecekleri, işçilerin maddi servetlerini çoğaltacak, ama uyrukluk durumlarını sürdürecek bir devrimin habercisi olduğu hatırlamak yetecekti.

Bu noktada Sraffa'cı teorinin, gerçekte, teknisyenler ile menajerlerin yükselişini, bir de mülk sahibi sınıfları cezalandırmaya ya da ortadan kaldırmaya dönük, ancak bunu yaparken «sanayici»nin üretim araçlarının yönetimindeki ağırlığını artıran, işçi hareketi içinde ağır basmış bir eğilimin varış noktasını temsil ettiğini düşünmemek mümkün mü?

Gel gelelim durum buysa, «Sraffa'cı çözüm»ün alameti farikasını çok daha geniş ve karmaşık bir sorunlar kümesinin açılımı olarak kavramak gerekir. Tarihi olarak şimdiye dek ağır basmış yörüngeyi iyice değişik bir biçim ve çok küçük bir ölçekte de olsa

ile komünist kanat arasındaki «tarihi bölünmeler»ine karşın) bütün modern işçi hareketinin temelinde yatmaktadır —, esas olarak doğru bulunacak olursa, Sraffa'nın çözümüne adım adım yaklaşmak mantıklı olur (**Rinascita**'da yer alan tartışmanın yapmaya çalıştığı da buydu). Kanımca özgül bir anlamdaki, yani (az çok cilalanmış) Kautsky geleneği anlamındaki Ortodoks konumlar üzerinde gösterilecek her türlü direnişin kaçınılmaz olarak zayıf ve etkisiz kalacağı kanıtlanmıştır ve kanıtlanacaktır.

Dahası var. **Malların Mallarla Üretimi**, tam da komünist hareketin Stalinci bir niteliğe büründüğü yıllarda doğar. Ünlü dönemeçten geçmiş olanları okumuş ya da tanımış olanlar, bunun yaratmış olduğu saflaşma sürecini yadsıyamazlar. Bunun karşısına Stalin, büyük bir miti, '29 bunalımıyla birlikte daha da büyük bir esin kaynağı olmaya başlayan, sosyalizmin inşası mitini çıkardı: İki toplumsal sistem arasında cepheleşme mantığı, ön plana geçirildi. (Bunun bir yankısını, paradoksal biçimde, Graziani ile Boffito'nun eleştirel notlarında bile sezmek mümkün!)

Sraffa'nın bu gelişmeler karşısındaki tepkisini ayrıntılı olarak bilmiyoruz; ama sosyalizm konusundaki fikirleri kuşkusuz sır değil. Sraffa, her şeye rağmen, Sovyet deneyimi ile Doğunun öteki ülkelerinin deneyimlerinin sosyalist olduğunu ve öyle kaldığını düşünüyor. Böylece o, Ortodoks Kautsky'nin, (kısmen) Lenin'in ve tabii ki Stalin'in düşüncelerinde «yapısal» bir sabiteyi temsil eden, üretim araçlarının millileştirilmesine ve planlamaya dayalı sosyalizm anlayışını özünde paylaştığını göstermiş oluyor. (Kalkış noktası, burada da **Erfurt Programı**, özellikle Kautsky'nin geleceğin devletine ayrılmış ünlü yorumunun bulunduğu bölümdür).

Yukarda söylediklerimizin bir kanıtıdır bu: Geleneksel Marksizm işçi sınıfının sermayeye fiili bağımlılığı düzlemini (büyük ölçüde) terk edip bu bağımlılık yerine onun biçimini (üretim araçlarının mülk sahibi olanlar ile olmayanlar arasındaki çatışma) nasıl ikame ettiyse, onun sosyalizm anlayışı da, kaçınılmaz olarak, üretim ilişkisinin tözünün dönüştürülmesinden değil, biçiminin ikamesinden (özelden kamuya) ibaret kalıyor. «Reel sosyalizm», emekçiler üzerindeki boyunduruğa dokunmuyor, olsa olsa onu süreklileştirip geliştiriyor. Bu sosyalizm, insanların kurtuluşuna değil, yalnızca maddi servetin işbölümü ve hızlandırılmış birikim temelinde geliştirilmesine yarıyor. Tarihi olarak belirlenmiş koşullarda bütün bir militanlar kuşağı, başkaldırı görevlerini, kurtuluş ve yaşam isteklerini Stalin deneyimiyle özdeşlemiş olsa bile, gerçek bu.

Kuşkusuz — diye düşünüyorum — Stalin'ci dönemecin, **Malların Mallarla Üretimi**'nin geliştirilmesinde herhangi bir etkisi olmuşsa, bu etki, olsa olsa toplumsal ilişkilerin katılaştırılıp nicel bir işlemle çözündürülmesi üzerinde olmuştur. Metnin kimi kabalıkları — «motorlar için yakıt ve hayvanlar için yemle aynı biçimde dizgeye» giren geçimlik ücret ya da para otoritesinin iradesi bilinir bilinmez sistemin tamamıyla belirlenmiş sayılması gibi —, buradan kaynaklanıyor olabilir. Öte yandan kitap, bilindiği gibi, Doğuda da hatırı sayılır bir ilgi uyandırdı (ve örneğin Doğu Almanya'da çevrildi). Onda hem piyasa ekonomilerinde hem de planlı ekonomilerde izlenmesi gereken genel bir rasyonellik bulanlar da eksik olmadı.

Burada ana noktaya geliyoruz. **Malların Mallarla Üretimi**, Marksizmin nesnelci geleneği içerisinde, bu geleneğin Stalin'in yükselişiyle birlikte güçlendiği yıllarda dünyaya gelir; otuz yılı aşkın bir süre sonra soğuk

yeniden üreterek tartışmayı akademikleştirme tehlikesinden kaçınmak ancak böyle mümkün olur. Kabaca İkinci Enternasyonal'ın doğuşundan ellili yıllara değin uzanan, kitlelerin mücadele gücünün, yönetimlerinin çoğunlukla her çeşitten Saint-Simon'cuların elinde bulunmasına karşın, daha çok resmi işçi hareketinin örgütleri içerisinde su yüzüne çıktığı mecradan söz ediyorum.

Sraffa'nın tezleri, bu uzun menkıbenin vardığı kimi sonuçların birer habercisi oldukları, menkıbenin sonuna gelindiği bir sırada yaygınlaştıkları içindir ki kendilerini doğuran siyasal deneyim karşısında özerklik kazanmışlardır. Bu yüzden Marksist geleneğe bütünüyle yabancı kişilerin de elinde bayrak olmaları, teknokratik dönüşümün mantığında «kendi ışıklarıyla yaşamaları» kaçınılmazdı.

NOTLAR

A. Graziani, «C'era una volta la teoria economica», Alfabeta, **No. 10, febbraio 1980 içinde; F. Vianello, «Cos'è allora il capitale?»,** Alfabeta, **No. 13, maggio 1980 içinde; G. Lunghini, «Il posto di Sraffa», ibid.**

Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu

Korkut Boratav, Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk

İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984, 111 s., 250 TL.

Günümüzde sürdürülen «alternatif» iktisat politikası tartışmalarında tarafların büyük çoğunluğu ekonomik yapının çok daha belirleyici dinamiklerini ister istemez tartışma alanının dışında tutuyorlar ya da görmezden geliyorlar. Örneğin ekonominin yapısal bir özelliği haline gelmiş dış açıkların birikimli etkisinin ABD'nin dünya ekonomisi içinde hegemonik konumunu kaybettiği dönemde ortaya çıkmasının ve ekonominin işleyişini bozmasının söz konusu olduğu bir dönemde, sadece iktisat politikası yapımcılarının «vahim» hatalarından söz etmek, böyle bir sübjektivizmden kalkarak hem geçmişi açıklamaya çalışmak hem de geleceğe yönelik tahminler yapmak, sonuçta alternatiften çok iktisatçılıkla falcılığın sentezine ulaşabilir. Yazılan senaryoyu anlamak için en çok bir tane 'klasik' Türk filmi seyretmek gerek ve yeter koşul, çünkü, bunalım patlak verdiği anda, bunalımın görünür «suç»lusu (Keynes'cilikle bağlantılı ithal ikameci sanayileşme politikası) alelacele yakalanıyor ve mahkûm ediliyor. Yerine yeni «suç»lu (ekonomik liberalizm) 19. yüzyıldan beri zamanının çoğunu geçirdiği ıssız adasından alınarak ve çağa uygun (!) radikal (!) bir terbiyeden geçirildikten sonra «piyasa»sına kavuşturuluyor. Bu mutlu son, örtük olarak, «sivil»leşen toplumun siyasi istikrarını da içerince, iş «hata yapma» gibi insani özelliklere sahip olmayan bir iktisat politikası yapımcısı aramaya kalıyor. (Siz hiç böyle filmlerde burnunu silen «kahraman» gördünüz mü?)

İşte bu derleme, üç çalışmasıyla, okuyucuyu, bu filmi izlerken düşündürmek için atılmış önemli bir adım. Derlemedeki üç çalışma, «Akdeniz Bölgesi İçin Alternatif Kalkınma Stratejileri Konferansı»na sunulmuş tebliğlerin, yazarları tarafından Türkçeleştirilmiş ve gözden geçirilmiş halinden oluşuyor.

Çağlar **Keyder**'in **İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi ve Çelişkileri** başlıklı çalışması, 1980 öncesi süreci (ithal ikameci sanayileşme) açıklamak için gereken hipotezleri üretmeye yönelik bir ön çalışma (taslak) görünümünde. İthal ikameci sanayileşme sürecinin özgünlüğü belirlendikten sonra, oluşan üçlü dengeyi (bürokrasi - çalışan sınıflar - sanayi burjuvazisi) kapsayan «rant ekonomisi»nin, dünya ekonomisiyle eklemlenme sürecinde yaşadığı belirleyici iç ve dış ilişkiler üstüne üretilen bu hipotezler tutarlı bir ekonomik analiz için önemli bir başlangıç bence.

Şevket **Pamuk, İthal İkamesi, Döviz Darboğazları ve Türkiye, 1947—1979** başlıklı çalışmasında, ithal ikamesi yoluyla sanayileşmeyi genel süreci içinde

inceledikten sonra Türkiye'deki ithal ikamesi yoluyla sanayileşme sürecini analiz ederken, ilginç savlar sunuyor. Çalışmanın çok az rastlanabilen bir mantıksal örgüye sahip olması, salt okumayı kolaylaştırmakla kalmıyor, öne sürülen savlara iman etmek gibi Türkiye'de çok makbul olan —bu konuda yazarların peygamberce tutumlarının da en az okuyucuların tutumları kadar belirleyici olduğunu söylemek mümkün— bir yöntemi (!) kırmada yazarın sorumluluğunu da sergiliyor. Düşünme tembelliğinin kronik bir vaka haline geldiği bir ortamda, bu tür çalışmalara gereksinme her zamankinden daha çok. Genel olarak Türkiye'de ithal ikamesi yoluyla sanayileşme sürecinin, dış dinamiğin de etkisiyle (ekonomiyi uzun süreli bir rahata eriştiren döviz bolluğuna neden olan dünya ekonomisinin anılan ithal ikameci sürecteki dengeleri) derinleşememesini, yani tüketim mallarından başlayan ithal ikamesinin —ki başarılması en kolay aşamadır— ara mallar ve yatırım mallarına doğru uzanamamasını, dolayısıyla bu anlamda hayat bulamamasını tartışan bu çalışma, ortodoks neoklasik iktisatçıların «rant» düşmanlığının aşılması gerektiğini, çünkü bu olguyu üretmeye yönelik mekanizmaların süreklilik kazandırdığı ekonomilerde, önemli ve olabilir çözümlerin «rant»ların yönlendirilmesinden kaynaklanabileceğini savlamakta.

Korkut **Boratav** ise **İktisat Politikası Alternatifleri Üzerine Bir Deneme** başlıklı çalışmasında, «iktisat politikası tartışmalarının genel çerçevesini» çizdikten sonra «iktisat politikalarının amaçlarını» tartışırken, emekten yana tavır benimsediklerini ileri süren iktisatçıların büyüme, bölüşüm ve ekonomik bağımsızlık amaçları etrafında birleşmesinin mümkün olduğunu savlıyor. Alternatif politika tartışmalarındaki tarafların «açılmacılar» (ihracata yönelik kalkınma stratejisini benimseyenler) ve «planlamacılar» (ithal ikameci modelden kalkarak planlı bir derinleştirme ve geliştirmeyle bu modelin aşılmasını savunanlar) biçiminde ayrılmasının ardından, tarafların orta-uzun dönemli iktisat politikası görüşleri tartışılarak önemli savlar sunuluyor. Asıl, «ekonominin dünya ekonomisiyle eklemlenmesindeki bozuklukları»nın ve «ekonominin pozitif parametreleri»nin (sınai yapı ve ücret düzeyi) dökümünün sağladığı malzeme kullanılarak, kısa-orta dönem için alternatif bir iktisat politikasının olabilirliğini (planlamacı okul içinde kalınarak) ve unsurlarını tartışan bu çalışma, ilk iki çalışmayla da örtük ilişkiler kurarak, derlemenin bütünlüğünü sağlıyor.

Bu yazı boyunca, inatla, baştan sona dek, sınırlı bir tanıtma işlevini gözetmeye çalıştım. Eleştiri yapmadığımdan bu derlemedeki savlara iman ettiğim sanılmasın. Eleştirinin, bu derlemede yazarlar tarafından kullanılan «Korkut Boratav: **Türkiye'de Popülizm, 1962—1976 Dönemi Üzerine Bazı Notlar,** Yapıt, Sayı 1»in eleştirisini de içeren daha kapsamlı bir çalışmada hakkının verilebileceği kanısında olmam sadece tanıtmaya yönelik tercihi yapmama neden oldu.

Tayfun GÜRLER
İÜ İktisat Fakültesi

TÜKETİCİNİN KORUNMASI HAKKINDA BAZI GÖRÜŞLER

Hepimizin bildiği gibi son günlerin aktüel olaylarından biri de tüketicinin korunması konusudur. **İktisat Dergi**'mizin haziran - temmuz sayısında da, haklı olarak konuya ağırlık verilmiş ve tüketicinin korunması hususunda çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Ancak, konuya hep aynı açıdan bakıldığı gözlendiğinden, değişik bir yaklaşımla sorunun ele alınmasıyla kamuoyunda yaratılan tereddütlerin ortadan kaldırılmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

İlk olarak şunu ifade etmekte yarar var ki, ülkemizde tüketicinin korunmasına ilişkin hiç de küçümsenmeyecek hukuki imkânlar ve mevzuat mevcuttur. Bu konuyu daha önce ele aldığımızdan(1) ve ayrıca haziran - temmuz sayısında(2) gerekli açıklamalar yapıldığından, tekrar ayrıntıya girmeyeceğiz. Hatta kamuoyuna yansıyan bu mevzuat dizisine, eski gazetelerin kese kâğıdı yapılmasını yasaklayan mevzuattan, barut ve patlayıcı maddelerle ilgili nizamnameye kadar daha bir sürü kanun, tüzük, yönetmelik ilave etmek mümkündür.

Mevcut mevzuatın günün koşullarına uymadığı, yetersiz kaldığı sıkça ileri sürülmektedir. Oysa, hangi mevzuatın hangi hükmünün nasıl olması gerektiği konusunda somut öneri getirilmemektedir. Eğer cezai müeyyidelerin yetersizliği kastediliyorsa bu konuda gerekli düzenlemelerin geçtiğimiz yıllarda zaman zaman yapılmış olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Gerçekten son olarak 22.1.1983 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2790 sayılı kanun incelenirse, mesela 1705 sayılı yasaya veya bu yasaya göre çıkarılacak kararnamelere aykırı hareketin cezasının, ileri sürüldüğü gibi(3), 1000-5000 lira olmayıp, azami 450 bin lira olduğu görülecektir. Ancak 2790 sayılı kanunda, hükmedilecek para cezasının TCK'nun 19 ve 24. maddelerinde gösterilen cezanın yukarı haddini aşamayacağı belirtilmiş olduğuna göre, gene 22.1.1983 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan ve anılan 19. maddeyi tadil eden 2787 sayılı kanuna göre fiiliyatta uygulanacak ceza 3000 ila 300.000 lira arasında olmaktadır. Tüketicinin korunması ile ilgili diğer mevzuat için de durum aşağı yukarı aynı olup para cezaları son 4-5 yıldır artık 300-500 lira gibi komik rakamlarda değildir.

---

(1) Renan Baykan, Milliyet Gazetesi.
(2) Reşat Nadir Özsoğuk, Türkiye'de Devletin Mal ve Hizmet Piyasalarına Müdahalesi ve Tüketicinin Korunması, İktisat Dergisi, Sayı 236-237, s. 7.
(3) Reşat Nadir Özsoğuk.

Ancak bütün bu açıklamalarımız yanlış anlaşılmamalıdır. Tüketiciyi korumaya yönelik mevzuatımız ve şimdiye dek alınan tedbirler yeterlidir, demek mümkün değildir. Bugün tüketicinin en ciddi biçimde korunduğu sanayileşmiş batı ülkelerinde bile her yıl yüzlerce yeni yeni tedbirler alınmaktadır(4). Tüketicinin korunması statik değil dinamik bir mefhumdur. Hatta bugün batıda artık tüketicinin korunması mefhumunun aşılmış ve zayıfın korunması mefhumunun ortaya çıkmış olduğu hukuk otoritelerince ifade edilmektedir.

Ülkemizdeki eksiklik yeni mevzuattan önce, mevcutların tam uygulanmasının temini noktasındadır. Mevcut mevzuatın uygulanmasının, özellikle standartların kontrolünün titizlikle yürütülmesi arzulanmaktadır. Ayrıca, yürürlükteki kanunların çizdiği sınırlar içinde tüzük veya yönetmeliklerle çok güzel düzenlemeler yapmak, tedbirler almak mümkündür kanısındayız.

Ne gibi tedbirlere ihtiyaç bulunduğu hususu ile bugüne kadar hazırlanan konuya ilişkin tasarılar üzerinde ayrıca durulacaktır. Ancak bu konuya geçmeden önce fiyat kontrolü hakkında da görüşlerimizi ifade etmekte yarar görmekteyiz.

Zaman zaman tüketiciyi koruma tedbiri olarak ileri sürülen diğer bir husus da, devletin fiyat tespiti (fiyat kontrolü) yapmasıdır. Aslında devletin fiyatlara müdahalesi, tüm ekonomik istikrar tedbirlerinin alındığı bir ortamda, çok kısa bir dönem için sırf psikolojik etkisi nedeniyle düşünülebilir(5). Aksi takdirde, fiyat kontrolü uygulaması tüketici aleyhine alınabilecek tedbirlerin başında gelecektir. Yakın geçmişteki tecrübeler, azami satış fiyatı tespiti sisteminin çok çeşitli kalite ve cinsteki mal grupları için uygulama olanağının bulunmadığını (kumaş, konfeksiyon vs.) ve uygulandığı ölçüde de kalite bozulmalarına yol açtığını göstermiştir. Azami kâr marjı tespiti ise, yüksek maliyeti kârlı hale getirdiğinden suni maliyet ve fiyat artışlarına yol açmaktadır. Bir ülkede ne zaman bu tür direkt polisiye müdahaleler olmuşsa, orada mal darlıkları, kıtlıklar, kuyruklar, karaborsa, zorlamalı satış, vergi zıyaı ortaya çıkmıştır. Zorunlu, zorlamalı, zincirleme denilen satışlar, serbest rekabet piyasalarında görülmezler. Bu tür fırsatlar, Milli Korunma Kanunu dönemlerinde, fiyat kontrolü dönemlerinde ortaya çıkar, bu dönemlerde ticari ahlak bozulur.

Şimdi de madde bazına inmeden hazırlanan tüketiciyi koruma kanun tasarılarına ilişkin birkaç noktaya temas etmek istiyoruz. Aslında şimdiye kadar hazırlanan 4-5 tasarı da hemen hemen birbirinin aynı olduğundan tümünü birden değerlendirmek mümkün olmaktadır. Şöyle ki;

1— bu tasarılar, serbest rekabet ve piyasa mekanizmasını, kısacası ekonomik kuralları nazara almamıştır. İç ticarete ve ekonomiye devletin doğrudan müdahalesinin tüketiciyi koruyacağı zannedilmiştir.

2— Tasarılar özel kanunlarla ayrıntılı olarak düzenlenmesi gereken çok önemli konuları yetersiz hükümlerle geçiştirmiştir. Tekelci uygulamaların önlenmesi, yanıltıcı reklamlar bu meyanda sayılabilir.

3— Tasarılarda yer alan hükümlerin çoğu esasen yürürlükte olan çeşitli kanunlarda, üstelik ayrıntılarıyla düzenlenmiş olup, bir yenilik getirilmemiştir.

4— Tasarı maddeleri genellikle bir düzenleme getirmemiş, kolay yol izlenerek, sadece Bakanlar Kuruluna veya ilgili Bakanlığa yetki verilmekle yetinilmiştir. Bu durumda, tüzük, yönetmelik veya tebliğlerle suç yaratılması durumu ortaya çıkmıştır ki, bu da Anayasamıza aykırıdır.

Görüleceği üzere, şimdiye kadar tüketicinin korunması konusunda hazırlanan tasarıların kanunlaşamamasının asıl nedeni yukarıda açıklamaya çalıştığımız mahzurlardan ötürüdür.

Kanımızca yapılacak ilk iş, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde münhasıran tüketicinin korunması ile ilgili bir birim ihdas etmektir. Bir taraftan, tüm dünyadaki mevzuat ve uygulamalara ilişkin bilgiler temin edilerek documenté olunurken, bir taraftan da tüketici şikâyetleri ile haşır neşir olunmak suretiyle deneyim kazanılmalıdır. Böylece, belli birikimler sağlandıkça daha sağlıklı, gerçek ihtiyaçları karşılayan, ayrıntılı hukuki düzenlemeler yapılabilir ve peyderpey hazırlanacak mevzuat yürürlüğe konur.

Yukarıda da değinildiği gibi, Türkiye'de müstakil bir anti-kartel yasasına veya tekelci uygulamaları önleyici bir kanuna ihtiyaç vardır. Ayrıca, dürüst rek-

(4) OCDE, Rapports annuels sur la politique à l'égard des consommateurs dans les pays membres de l'OCDE.

(5) Renan Baykan, Fiyat Kontrolü Üzerine Öneriler, 1978.

lamcılık konusunda gene özel bir kanun çıkarılması uygun olacaktır. Bugün Türkiye'de sadece İstanbul Ticaret Odası'nın dürüst reklamcılıkla ilgili bir riayeti mecburi kararı ve bundan esinlenerek geçtiğimiz aylarda yeniden düzenlenmiş TRT'nin reklam esasları uygulamadadır. Ancak, bunlar ya mahal bakımından veya mecra bakımından sınırlı kapsamda olduklarından genel bir uygulamadan söz edilememektedir.

Artık ülkemizde genel işlem şartları konusunda hukuki düzenleme üzerinde çalışılması, hatta bazı alanlarda (İnşaat-toprak sahibi ilişkisi) tip mecburi sözleşme örnekleri hazırlanması yerinde olacaktır.

Kalite kontrolü mefhumu ise çok kez standart kontrolü ile karıştırılmakta ve devletin kaliteyi denetlemesinden söz edilmektedir. Oysa kalite tüketici ihtiyaçlarına uygunluk derecesidir. Yani çeşitli tüketici zümreleri için ayrı ayrı çeşitli kalitedeki mallar, iyi kalite olarak düşünülebilir. Kaldı ki, bu mefhumu fiyatla birlikte düşünmek gerekir. Kalite serbesttir. Her kalitede malın alıcısı vardır ve ayrıdır. Kalite kontrolü işletme bünyesinde yapılır. Burada önemli olan, kalite hakkında, muhteva, ağırlık, menşe, cins vs. ile ilgili olarak tüketiciye doğru bilgi vermektir. İşte bunu sağlayacak bu mevzuata ihtiyaç bulunmaktadır. Eğer üretici veya satıcı beyan etmek zorunda olduğu vasıflara uygun olmayan malı piyasaya vermişse şiddetle cezalandırılmalıdır.

Tüketicinin can ve mal güvenliğini ciddi biçimde tehdit eden mamullerin, ilmi raporlara müsteniden mahkemece kesin karar alınıncaya kadar Bakanlıkça, üretiminin veya satışının durdurulması, hatta toplatılması, imhası mümkün olabilmelidir. Çeşitli yangınlara, hatta yaralanmalara sebebiyet veren füze, atom vs. gibi çatapat tipi oyuncaklar, plastikten üretilmiş, optik özelliği olmayan çocuk gözlükleri vb. piyasada bugün rahatlıkla satılabilmektedir.

Bir araştırma yapılarak hangi mallar için kullanma talimatı, prospektüs gerekli olduğu saptanabilir ve bu uyulması zorunlu bir liste halinde ilan edilebilir.

Bu arada, özel savcılıklar ihdası, tüketici ile ilgili davaların süratle neticelenmesine imkân verecek hukuki düzenlemeler yapılması üzerinde durulmalıdır.

Muhtelif vesilelerle dile getirdiğimiz gibi aslında, en iyi koruma tüketicinin kendini koruma bilincine varması ile gerçekleşir.

Bir yandan tüketicinin eğitimine ve enformasyonuna gereken önem verilmeli, ancak tüketici de «adamsendeciliği» bırakmalıdır.

Renan BAYKAN

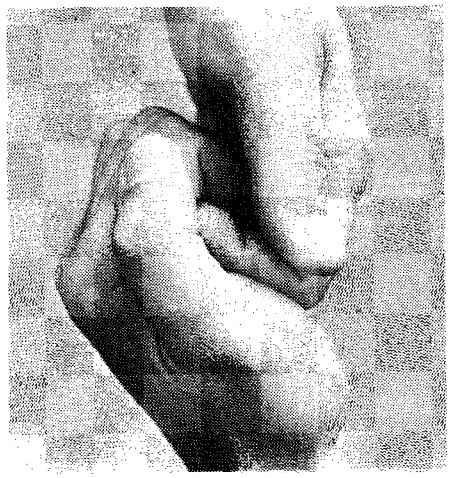

Her eve, herkese, her işyerine bir Batı Sigorta Poliçesi...

Kaza geliyorum demez!
Yangın, hırsızlık ve daha nice
aksilikler herkesin başına gelebilir.
Ama kazaları, aksilikleri
faciaya dönüştürmemek
sizin elinizde.
Batı Sigorta'ya gelin,
Tedbir sizden, tazmin
Batı Sigorta'dan.

BATI SİGORTA

"sizinle el ele"

Sermayesi: 300.000.000.-TL

•Merkez: İnönü Cad., 90, Dersan Han, Kat: 1, Gümüşsuyu - İstanbul, Tel: 145 83 30/31 - 145 83 38; Teleks: 24768 Bats Tr.

•Ankara Bölge Müdürlüğü: Mıdalaa Cad., 10/6, Kat: 2, Kızılay - Ankara Tel: 25 47 06 - 25 27 82

•İzmir Bölge Müdürlüğü: Şehit Nevres Bulvarı, 5, Sedir Apt. Kat: 2, Daire: 3 4, İzmir Tel: 21 47 94 - 21 48 02

Batı Sigorta A.Ş., bir Yaşar Holding iştirakidir.

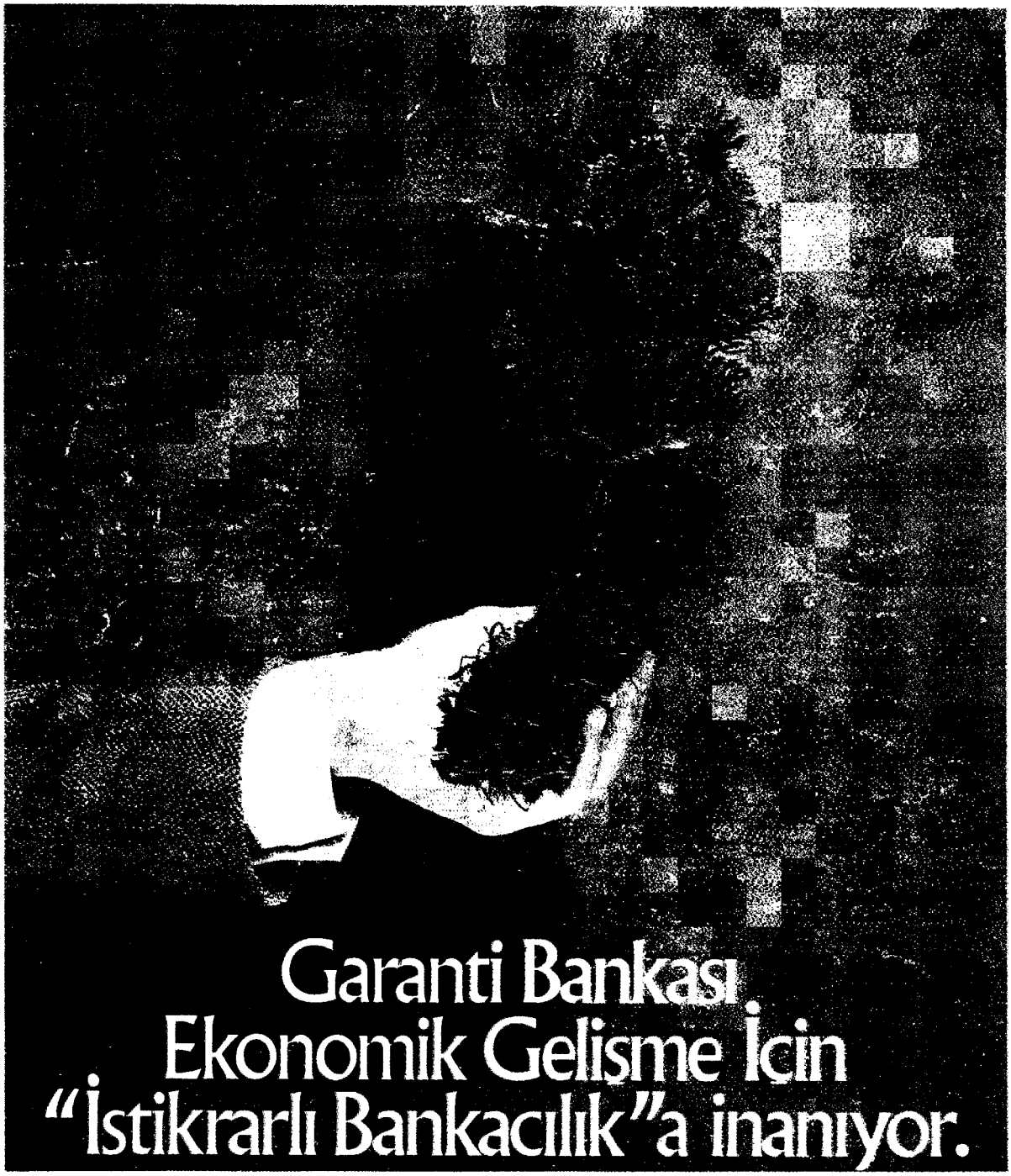

Ülkemiz ekonomisinin
gelişmesinde üzerine düşen sorumlulukların
idraki içinde olan Garanti Bankası,
her zaman istikrarlı hareket etmiş ve
böylece itibar kazanmıştır.

GARANTİ BANKASI

AYA